

KOHTAAMISIA RETKILLÄ

Osallisuus ja yhteisöllisyys
lastenkotien retkitoiminnassa

JENNI MOISIO

KOHTAAMISIA RETKILLÄ

Osallisuus ja yhteisöllisyys lastenkotien retkitoiminnassa

JENNI MOISIO

Nuorisotutkimusverkosto/
Nuorisotutkimusseura
Verkojulkaisu 131

Nuorisotutkimusverkoston julkaisut

Tiede

Teosten sisältö ja tyyli ovat akateemisten kriteerien mukaisia.

Kenttä

Erilaiset raportit ja selvitykset.

Liike

Ajankohtaiset yhteiskunnalliset puheenvuorot.

Kannen kuva: Sami Perttilä

Kansipohja: Sole Lätti

Kustannustoimitus: Kukka-Maaria Kortesuoma

Taitto: Hermann Yli-Tepsa

Tiivistelmän käännökset ruotsiksi ja englanniksi: Käännöstoimisto Bellcrest

Translations Oy

Painopaikka: Unigrafia, Helsinki.

© Nuorisotutkimusseura ja tekijä 2018

Julkaisuja (Nuorisotutkimusseura)

ISSN 1799-9219, nro 203, sarja: *Kenttä*

Verkojulkaisuja (Nuorisotutkimusseura)

ISSN 1799-9227, nro 131, sarja: *Kenttä*

ISBN 978-952-7175-61-3 (nid.)

ISBN 978-952-7175-62-0 (PDF)

Julkaisujen tilaukset:

Nuorisotutkimusverkosto

Asemapäällikönkatu 1

00520 Helsinki

Sisällys

ALKUSANAT	6
KIITOKSET	8
JOHDANTO	9
Lapset, nuoret ja lastensuojelu	12
Osallisuudesta ja yhteisöllisyydestä lastensuojelussa	15
Toimintaa ja tutkimusta lastenkodeissa	18
Lastenkotien retkiä tutkimassa	22
RETKIHANKKEEN LÄHTÖKOHDAT	27
Retkien rakentaminen	29
RETKET KOHTAAMISAREENANA	35
VUOROVAIKUTUSTILANTEET JA -TAPAHTUMAT RETKILLÄ	42
Yhteensointuvia tilanteita	43
Epävireisiä kohtaamisia	49
Vuorovaikutuksen monitulkintaisuus	54
... Ja mutkattomuus	57
RETKET OSALLISUUTTA JA YHTEISÖLLISYYTTÄ TUKEMASSA	61
LOPPUSANAT	65
RETKITOIMINNAN KEHITTÄMISEHDOTUKSET	69
Retkiprosessi kuviona	76
LÄHTEET	77
LIITE: RETKIEN HAVAINNOINTIMATRIISI	82
TIIVISTELMÄ	83
SAMMANDRAG	85
ABSTRACT	87

Alkusanat

Pelastakaa Lasten visiona on maailma, jossa toteutuu jokaisen lapsen oikeus elämään, suojeluun, kehittymiseen ja osallistumiseen. Lasten osallisuus on Pelastakaa Lasten toimintastrategian 2017–2019 mukainen, kaikkea toimintaa läpileikkaava periaate. Lastenlinnan säätiö on tukenut taloudellisesti erityisyksiköitämme tämän periaatteen toteuttamisessa. Säätiön lahjoituksen edellytyksenä oli, että kehittämisen lisäksi toiminnasta julkaistaan tutkimus, joka on laajasti erityistarpeisia lapsia hoitavien tahojen hyödynnettävissä. Yksiköt toteuttavat perustehtävänsä mukaisesti retkitoimintaa myös normaalin arjen puitteissa, koska olemme vuosien kokemuksella havainneet, että retkillä välitön vuorovaikutus lapsen ja työntekijän välillä kasvaa huomattavasti. Retkillä omahoitajien ja muiden aikuisten aikaa eivät vie muut lastenkodin arkea värittävät viralliset työtehtävät. Yhteinen aika ja kummallekin osapuolelle vieras ympäristö tuovat lapsille tunteen aivan eri tavalla tasaveroisesta kohtaamisesta, kun aikuisetkin joutuvat asettumaan ”ei tietämisen tilaan”. Yhdessä, osallisena, oman elämänsä subjektina erityistarpeisesta lapsesta kuoriutuu aikuisellekin näkyväksi aivan uusia piirteitä, ja tämä havainto auttaa työntekijöitä jaksamaan arjen haasteissa. Lapsille retket tarjoavat yhdessä tekemistä, yhteisiä kokemuksia, uusia paikkoja sekä elämyksiä.

Arjessa emme pysty toteuttamaan retkiä siinä määrin kuin katsoisimme hyväksi talouden asettamista rajoista johtuen. Haluan kiittää Lastenlinnan säätiötä tästä hienosta tilaisuudesta lisätä runsaasti retkitoimintaa yhden vuoden ajan, työntekijöille toteutuneista lisäkoulutuksista ja tämän tutkimuksen mahdollistamisesta. Pelastakaa Lasten strategiassa yksi painopiste on tutkitun tiedon tuottaminen yhdessä tutkijoiden kanssa. Nyt se oli loistavalla tavalla mahdollista. Haluan kiittää Nuorisotutkimusseura ry:tä ja erityisesti erikoistutkija, VTT Elina Pekkarista siitä, että positiivisella asenteella lupasit Pelastakaa Lapsille tutkijan löytyvän ja osallistuit tutkimuskeskusteluihin innostuneesti itsekkin. Tutkija VTM Jenni Moisiota kiitan lämpimästi läsnäolosta retkillä ja tutkimusraportista, joka tempaisi

mukaan niin, että sain itsekin kokea olleeni mukana ja osallisena. Suuret kiitokset myös yksiköiden lapsille ja työntekijöille avoimesta suhtautumisestanne tutkittavaan asiaan.

Anu Lehto
Palvelutoiminnan johtaja
Pelastakaa Lapset

Kiitokset

Tutkimuksen syntyä ja valmistumista ovat edesauttaneet monet inspiroivat ihmiset. Suuri kiitos tutkimushankkeen johtajalle Elina Pekkariselle, joka valmisteli tutkimushankkeen asiantuntevasti ja tarkkanäköisesti sekä luotsasi tutkimuksen tekemistä soljuvasti eteenpäin. Kiitos myös tutkimuksen tilaajalle ja rahoittajalle, Pelastakaa Lasten organisaatiolle, sekä erityiskiitos palvelutoiminnan johtajalle Anu Lehdolle avoimesta ja vaivattomasta yhteistyöstä tutkimusprosessin aikana. Nuorisotutkimusverkoston työyhteisöä haluan kiittää asiantuntijuuden ja kokemusten jakamisesta sekä tutkijan työn kokonaisvaltaisesta tukemisesta. Kiitos Vappu Helmisaarelle julkaisuprosessin tehokkaasta organisoinnista sekä Kukka-Maaria Kortesuomalle raportin kustannustoimituksesta.

Noora Hästbackaa ja Karla Malmia kiitän erityisesti käsikirjoituksen kommentoinnista, kirjoittamisen vertaistuesta sekä lukemattomista, mieltä avartavista keskusteluista aiheen tiimoilta. Myös Elina Pekkarisen kommentit käsikirjoitusvaiheessa olivat korvaamattomia.

Tämän tutkimuksen tekeminen oli ensikosketukseni lastensuojelun maailmaan – suurin kiitos kuuluu tietenkin tutkimukseen osallistuneille nuorille ja aikuisille. Kiitos avoimesta vastaanotosta ja siitä, että sain jakaa retkikokemukset teidän kanssanne.

Helsingissä 13.3.2018
Jenni Moisio

Johdanto

Pelastakaa Lapset käynnisti vuonna 2017 Lastenlinnan säätiön rahoittaman retkihankkeen, jossa retkitoiminnan ja yhteisöllisen harrastustoiminnan avulla pyrittiin tukemaan lasten ja nuorten yksilöllistä kasvua ja kehitystä sekä edistämään hoitavan yhteisön rakentumista.¹ Retkihankkeen jalkautettiin käytäntöön kahdessa 7-paikkaisessa Pelastakaa Lasten lastenkodissa, jotka ovat painottuneet erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten hoitoon. Hankkeen puitteissa lastenkodeissa toteutettiin normaalia arkea enemmän retkiä ja harrastustoimintaa, joiden tarkoituksena oli luoda tavallista tiiviimpää vuorovaikutusta nuorten ja aikuisten välillä. Retkihankkeen taustalla oli ajatus yhtäjaksoisen yhdessäolon luomista tilanteista, joissa tieto ja ymmärrys toisen reaktio- ja toimintatavoista välittyisivät niin nuorelta aikuiselle kuin aikuiselta nuorelle luontevassa vuorovaikutuksessa. Tavoitteena oli myös tukea aikuisten ja nuorten välisten kohtaamisten luonnetta sekä vastata kokonaisuudessaan tarpeeseen lisätä lastensuojelun sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten *osallisuuden* ja *yhteisöllisyyden* kokemuksia sekä mahdollisuuksia. Molemmat lastenkodit tekivät kolmesta neljään yhteisöllistä retkeä vuoden 2017 aikana, joista viimeisiin myös tutkija osallistui.

Tässä tutkimusraportissa kuvataan lastenkotien retkihanketta ja sen toteutusta sekä tarkastellaan, miten retkitoiminta ilmenee lastenkodin aikuisten ja nuorten sekä vertaisten välisissä suhteissa. Mielenkiinnon kohteena ovat erityisesti nuorten ja aikuisten omat kokemukset retkitoiminnan merkityksistä, mutta myös tutkijan havainnot ovat tärkeitä. Tutkimuksessa tehdään näkyväksi niitä *vuorovaikutuksen* ja *kohtaamisen* mekanismeja, joiden kautta osallisuus ja yhteisöllisyys institutionaalisessa suhteessa voivat rakentua. Tutkimuksen on tilannut Pelastakaa Lapset.

Lasten ja nuorten osallisuus sekä heidän näkemyksiensä tärkeyttä painottavat lähestymistavat ovat nykypäivän lapsiin ja nuoriin kohdistuvien toimien ja teorioiden keskiössä. Oikeus osallisuuteen pohjautuu sekä kansainväliseen että kansalliseen lainsäädäntöön. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12. artiklassa määritellään, että julkisen vallan käyttäjien on

---

1 Jatkossa kirjoittaessani *retkihankkeesta* viittaan tähän Lastenlinnan säätiön rahoittamaan harrastus- ja retkihankkeeseen.

taattava lapsille mahdollisuus ilmaista näkemyksensä vapaasti kaikkia heitä koskevissa asioissa ja että näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Myös lain 13. artiklassa korostetaan lapsen oikeutta ilmaista mielipiteensä vapaasti. (LOS 1991/60.) Kansallisen pohjan osallisuudelle luo Suomen perustuslaki, jonka 6 § säädetään, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin (PeL 1999/731). Lasten mielipiteiden selvittämismahdollisuudesta ja oikeudesta tulla kuulluksi lastensuojelua toteutettaessa säädetään vielä erikseen lastensuojelulain neljännessä luvussa (LSL 2007/417, 20 §).

Osallisuudella on vahva pohja lainsäädännössä, mutta aitoon ja yhdenvertaiseen osallisuuden toteutumiseen lastensuojelun käytännöissä on vielä matkaa (esim. Hotari ym. 2013, 149; Peltola & Moisio 2017, 32–34). Tässä tutkimuksessa osallisuutta tarkastellaan käytännön tasolla ja vuorovaikutuksessa rakentuvana prosessina, jossa myös yhteisö on kokemuksia määrittelevässä asemassa. Tutkimuksessa tunnistetaan, että lastensuojelun kontekstissa lasten ja nuorten vaikutusmahdollisuudet itseään koskeviin asioihin on keskeistä ottaa huomioon, mutta puhuttaessa vaikutusmahdollisuuksista on olemassa riski, että osallisuuden nähdään tyypistyvän vain mielipiteen selvittämismahdollisuudeksi. Tutkimuksen näkökulman kautta osallisuus on mahdollista nähdä laajemmassa merkityksessä: arjessa kohtaamisten kautta alati rakentuvana, kokemuksellisenä tapahtumana. Tutkimusraportissa kuvaillaan retkihankkeen toteuttamista sekä pureudutaan tarkemmin vuorovaikutustilanteiden analyysin avulla retkien aikaisiin osallisuutta ja yhteisöllisyyttä tukeviin sekä toisaalta estäviin kohtaamisiin.

Tutkimusta ohjanneita tarkempia kysymyksiä ovat:

- Miten retkihanke on toteutettu lastenkodeissa?
- Miten retkien suunnittelu on tapahtunut? Mikä nuorten asema on ollut suunnittelussa?
- Minkälaista retkillä on? Millaisina nuoret ja aikuiset retket kokevat?
- Minkälaista vuorovaikutus ja kohtaaminen on retkillä? Miten nuoret ja aikuiset itse vuorovaikutuksen kokevat?
- Mitkä tekijät mahdollistavat tai estävät osallisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevaa vuorovaikutusta?

Tutkimus rakentuu lapsia, nuoria ja lastensuojelua koskevien aiempien tutkimuskeskusteluiden varaan. Näitä keskusteluja olen tarkastellut erityisesti osallisuuden ja yhteisöllisyyden näkökulmista. Tutkimusasetelmaa tuodaan näkyväksi kuvaamalla tutkimuksen lastenkotien ohella metodologiaa ja aineistoa. Tutkimuksen metodologia kiinnittyy löyhästi toimintatutkimuksen perinteeseen ja aineiston tuottamisen metodina on etnografisella otteella toteutettu osallistuva havainnointi sekä haastattelut (7 nuorta ja 3 aikuista). Toimintatutkimuksellisuus tarkoittaa tässä tiedon tuottamista yhdessä tutkittavien kanssa ja toiminnan kehittämistä tämän tiedon pohjalta (Heikkinen 2006; Kuula 1999). Kun tutkija on ollut läsnä kentän tapahtumissa, on haastattelujen sekä muiden epävirallisten keskustelujen aikana voitu palata tapahtumien sisältöihin ja merkityksiin puheen tasolla, ja katsonkin, että tutkimuksessa esitetty tieto on näin ollen tuotettu yhdessä tutkittavien kanssa. Etnografinen ote on tarkoittanut minulle tapaa nähdä ja katsoa tutkimusprosessia kokonaisuutena, ja erityisesti näen etnografisuuden paikantuvan tutkijan aseman sekä tutkijan ja tutkimukseen osallistuvien suhteiden reflektointiin ja pohjimiseen, joihin myös tutkimusetiikka vahvasti kietoutuu. Tutkimuksen etiikan tarkastelu onkin osa koko tutkimusprosessia, mutta tarkemmalle tutkimuseettiselle pohdinnalle herkistytään luvussa Lastenkotien retkiä tutkimassa.

Tutkimusraportin ensimmäinen päätavoite on tuottaa tietoa retkitoiminnan kehittämisen tueksi ja koota ainekset retkitoimintamalliin, jonka avulla tieto on hyödynnettävissä muissa vastaavia palveluja tarjoavissa yksiköissä. Tähän päätavoitteeseen pyrittiin kolmen osatavoitteen kautta, joista ensimmäinen on retkihankkeen kokonaistoteutuksen peilaaminen retkihankesuunnitelmaan sekä tarkastelun kohdentaminen retkien suunnitteluprosesseihin ja rakenteisiin. Retkihankkeen kokonaiskuvailu sekä retkien suunnitteluprosessien ja rakenteiden tarkastelu palvelee tahoja, jotka suunnittelevat vastaavan toiminnan toteuttamista. Ensimmäisessä tulosluvussa keskitytään tähän retkitoiminnan toteutuksen kuvailuun.

Toinen osatavoite on eritellä retkien mahdollisuuksia arjesta poikkeavana tilana ja luoda sosiaalinen sekä materiaallinen konteksti retkien aikana tapahtuvalle vuorovaikutuksen tarkastelulle. Tämä kontekstin luominen tehdään toisessa tulosluvussa, ja toivoakseni se auttaa lukijaa hahmottamaan retkien asemaa lastensuojelun hoidon toteutuksessa ja myös kuvittelemaan sen erityisen areenan, jonka retket luovat osallisuuden

ja yhteisöllisyyden muodostumiselle. Kolmas osatavoite on kohdentaa tarkastelua analyttisemmin aikuisten ja nuorten väliseen sekä nuorten keskinäiseen vuorovaikutukseen ja kohtaamiseen kolmannessa tulolu-
vussa. Vuorovaikutusta analysoidaan neljän käsitteellisen jäsennyksen kautta, jotka ovat *yhteensointuva* (Lunabba 2013), *epäviireinen* (Lunabba 2013), *monitulkintainen* ja *mutkaton* vuorovaikutus. Tämän vuorovai-
kutustilanteiden analyysin avulla haluan tehdä näkyväksi osallisuuden ja yhteisöllisyyden kokemusten rakentumista lastensuojelussa käytännön-
tasolla, arkisissa kohtaamisissa. Lopuksi raportissa pohditaan ja kootaan yhteen retkien mahdollisuuksia ja esteitä osallisuuden ja yhteisöllisyyden tukemisessa ja esitetään ehdotuksia retkitoiminnan kehittämiseksi. Esitetyt ehdotukset pohjautuvat kaikkiin edellisiin tuloslukuihin, ja niiden perus-
teella olen koostanut retkitoimintamallin, jonka pohjalta retkiä voidaan lähteä suunnittelemaan muissa vastaavia palveluja tarjoavissa yksiköissä ja organisaatioissa.

Raportin toinen päätavoite on tutkimuksellinen ja jakautuu niin ikään kahteen osatavoitteeseen. Ensimmäinen osatavoite on asemoitua jatkoksi harvalukuiselle lastenkotietnografialle ja tuoda esiin lastensuojelulaitok-
sissa asuvien nuorten arkista elämää. Toinen osatavoite liittyy osallisuus-
keskusteluun. Haluan tällä tutkimusraportilla nostaa esiin päätöksen-
tekoprosesseihin sekä toimijoiden valtaan ja vaikutusmahdollisuuksiin keskittyvä näkökulman riittämättömyyttä osallisuuden moniulotteisen rakentumisen ymmärtämisessä. Väitän, että lastensuojelulaitoksissa eläville lapsille ja nuorille arkinen ja käytännönläheinen osallisuuden kokemus on merkityksellisen ja mielekkään olemisen edellytys.

LAPSET, NUORET JA LASTENSUOJELU

Lasten ja nuorten osallisuus kytkeytyy vahvasti vallitseviin käsityksiin lapsista ja lapsuudesta sekä nuorista ja nuoruudesta. Lapsikäsitteet eroavat toisistaan, ja kulloinkin vallalla olevat diskurssit vaikuttavat lapsia koskevaan yhteiskunnalliseen toimintaan. Lastensuojelussa lapsuutta on hahmotettu pahuuden ja uhan, viattomuuden ja uhriuden sekä toisaalta nykypäivänä yhä vahvemmin oikeuksien kautta (Hotari ym. 2013, 130–131; Meyer 2007; Pekkarinen 2010). Oikeuksien kautta hahmotuvan lapsikäsitteksen myötä korostuu myös lasten ja nuorten osallisuus,

sillä oikeus osallisuuteen on yksi perustavimmanlaatuisista oikeuksista. Lisäksi käsityksemme lapsuudesta vaikuttaa tutkimuksen tekemiseen näkökulman, käsitteiden ja metodien valinnan kautta, jolloin niiden pohdinnalla on myös tutkimuseettinen merkitys (Enroos & Mäntysaari 2017, 25–26; Strandell 2010, 92).

Perinteisen kehityspsykologisen näkökulman mukaan lapset nähdään ”ei-vielä-osaavina” tai ”tulevina aikuisina” kategorisoiden lapsuus aikuisuuden odotustilaan (Alanen 2009), jolloin lapsuus ilmenee aikuisten ja asiantuntijoiden tietämisen kohteena (myös Hotari ym. 2013, 130–131; Strandell 2010). Tässä tutkimuksessa käsitys lapsuudesta hahmottuu sosiologisen lapsikäsitteen kautta (ks. James ym. 1998): lapsuus nähdään itsessään arvokkaana ja lapset aktiivisina toimijoina, jotka muovaavat ja jotka tulevat ympäristönsä olosuhteiden muovaamiksi. Oleellista on, että lapset ja nuoret ovat tietämisen subjekteja. Ajatus osallisuudesta sekä ymmärrys lapsista sosiaalisina, tiedostavina toimijoina sopivat tutkimuksellisesti yhteen, sillä molemmissa ajattelutavoissa korostuu lapsen kunnioittava kohtaaminen ja lapsen tiedon arvostaminen. Tutkimuksen tavoittellessa lasten omia kokemuksia huomio kiinnittyy epäsymmetrisiin valtasuhteisiin, jotka vallitsevat tutkijan ja tutkittavien välillä. Tutkimuseettinen pohdinta paikantuukin usein juuri metodologiaan (Kendrick ym. 2008; Morrow & Richards 1996; Punch 2002; Thomson 2007), mutta näen, että lastensuojelututkimuksen kontekstissa tutkimuseettisen herkkyyden pohdintaan on viritäydyttävä koko tutkimusprosessin ajaksi (ks. Enroos & Mäntysaari 2017, 23–26).

Lastensuojelu on julkisen vallan toimesta toteutettua yksityisen ja julkisen rajapinnassa olevaa toimintaa, jota säätelee lastensuojelulaki. Lastensuojelun instituutioissa, lastensuojelulaitoksissa, lasten ja -nuorten toimintamahdollisuudet määrittyvät ja rakentuvat toimijoiden välisten valtasuhteiden, oikeuksien ja velvollisuuksien kautta (Laakso 2009). Lapsen huostaanotto on lastensuojelun viimesijainen keino, johon ryhdytään, kun muut tukitoimet eivät ole auttaneet tilanteessa, jossa lapsen turvalliset kasvuolosuhteet ovat vaarantuneet tai jos lapsi itse käyttäytymisellään vaarantaa omaa tai muiden kehitystä tai terveyttä.² Huostaanotossa lapsi voidaan sijoittaa kodin ulkopuolelle perhehoitoon tai laitokseen.

---

2 Ks. Lastensuojelulaki 2007/417, 40 §:
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#L9P4>

Vuonna 2012 voimaan tulleen lakimuutoksen myötä lapsen sijaishuolto on järjestettävä ensisijaisesti perhehoitona, mikä on merkittävä lainsäädännön muutos ja näkyy laitoksiin sijoittamisen vähentymisenä (Eronen & Laakso 2017, 145). Kuitenkin laitoksissa sijoitettuna on edelleen merkittävä määrä lapsia ja nuoria. Vuonna 2016 Suomessa oli 17 330 kodin ulkopuolelle sijoitettua lasta ja nuorta, joista viimeisimmän sijoituspaikan mukaan tilastoiduista laitoshoidossa heistä oli 6 302 (THL 2017).

Lastenkotien toimijoita ovat asiakaslapset ja -nuoret sekä työntekijät, kuten johtaja, vastaava ohjaaja, hoito- ja kasvatushenkilökunta sekä mahdollinen muu henkilökunta. Lastenkodeissa työtä tehdään ympäri- vuorokautisesti vuorotyönä. Työ on tavoitteiltaan kasvatuksellisesti ja hoidollisesti orientoitunutta, mikä näkyy arjen rutiineissa lapsista huolta pitämisenä, lasten asioista huolehtimisena ja heidän kanssaan olemisena. Lastenkotityö on yhteisöllistä, sillä paikalla on lähes aina useampia lapsia ja aikuisia. (Laakso 2009.) Lastensuojelussa tehtävä työ on lähtökohdiltaan suhdeperusteista työtä (ks. Ruch ym. 2010), jossa oleellista on luottamuksellisen ja korjaavan, vahvan liittolaissuhteen muodostuminen työntekijöiden ja lasten välille (Smith 2015, 1075). Ruth Emond (2003) ja Maritta Törrönen (2006) korostavat myös vertaissuhteiden, ryhmä dynamiikan ja laajemmin koko yhteisön ymmärtämisen tärkeyttä lastensuojelun hoidon toteutuksessa, sillä sijaishuollossa asuville lapsille ja nuorille ryhmä ja yhteisö tarjoavat monenlaisia kiinnittymiskohtia. Eriytyisen merkittäväksi vertaisryhmä muodostuu lähdetessä lastenkodista vieraaseen ympäristöön, kuten retkelle, sillä retkikokemukset muovautuvat pitkälti retkelle osallistuvan ryhmän myötävaikutuksessa.

Käytän analyysissäni lastensuojelulaitosten lapsista ja nuorista lyhyemmin yhteisnimitystä nuoret. Nuori-sanan käyttö osallistujista on osittain intuitiivista, ja osittain sanan käyttö on noussut kentän konkreettisista tutkimustilanteista. Nuoret sanana tai nuoruus ilmiönä eivät paikannu yleisesti lastensuojelun tutkimuksissa (Heikkinen 2007; ks. kuitenkin esim. Kivistö 2006; Pekkarinen 2017), mutta toisaalta monestikaan tutkimuksen näkökulmista käsin katsottuna lapsia ja nuoria ei ole perusteltua erotella toisistaan iän perusteella (Satka ym. 2011, 18). Kentällä toimijoiden puhuvat vaihtelivat; toisessa lastenkodissa asiakkaista käytettiin pääsääntöisesti nimitystä nuoret ja toisessa asiakkaisiin viitattiin useimmiten lapsina.

OSALLISUUDESTA JA YHTEISÖLLISYYDESTÄ LASTENSUOJELUSSA

Tämän tutkimuksen kontekstissa lastenkotien kokonaisuudessa keskeistä on osallisuuden ja yhteisöllisyyden merkitys. Lasten ja nuorten osallisuutta lastensuojelussa voidaan tarkastella juridisista näkökulmista käsin kuulluksi tulemisoikeuksien ja mielipiteen selvittämismahdollisuuksien kautta (esim. Toivonen 2017), suhteessa aikuisten rooliin ja vallankäyttöön päätöksentekoprosesseissa erilaisten hierarkkisten jäsenysten avulla (Hotari ym. 2013; Shier 2001; Thomas 2002) tai kuten tässä tutkimuksessa on tehty, arjessa ja käytännön tasolla. Lastensuojelun *instituutiossa* tapahtuvan osallisuuden reunaehdoja ovat luottamuksellinen ja avoin vuorovaikutus sekä yhteisö, jossa näiden rakentuminen on mahdollista (esim. Hotari ym. 2013).

Päätöksentekoprosessien hierarkkisilla jäsenyksillä tarkoitan tikapuumalleja (Hart 1992; Shier 2001; Thomas 2002), joiden kautta osallisuutta on perinteisesti tulkittu. Mallien yksinkertaistettu idea on, että tikapuiden alimmilla askelmilla yksilöillä on vain vähän tai ei ollenkaan valtaa tai mahdollisuuksia vaikuttaa, ja nämä lisääntyvät noustessa askelmia ylöspäin, jolloin myös osallisuuden oletetaan lisääntyvän (Flöjt 2000, 1.) Koska yksilöt ja instituutiot voivat olla sitoutuneita osallisuuden toteutumiseen eri tavoin, on Harry Shierin (2001) tikapuumallissa lisäksi kolmitasoinen elementti, jossa *valmiudet*, *mahdollisuudet* ja *velvoitteet* kuvaavat sitoutumisen astetta. Valmiudet voivat tarkoittaa lastensuojelun työntekijän kannalta esimerkiksi sitä, että työntekijä on valmis kuuntelemaan nuorta. Mahdollisuudet voivat tarkoittaa puolestaan sitä, että hän työskentelee tavalla, joka mahdollistaa kuuntelemisen, ja velvoitteet taas sitä, että lasten ja nuorten kuuleminen on laissa säädetty velvollisuus. (Mt. 108–111.)

Lastenkodin kaltaisessa instituutiossa ovat läsnä epäsymmetriset valtasuhteet, jolloin lasten ja nuorten osallisuuden toteutuminen vaatii organisaation rakenteita ja työkaluttuuria, jossa heillä on mahdollisuus ilmaista itseään ja tulla kuulluksi. Nigel Thomas (2002, 174) on lisännyt tikapuumalliin myös mahdollisuusulottuvuudet, joista ensimmäinen, ja hyvin keskeinen, on lapsen tai nuoren *mahdollisuus valita* osallistumisensa muoto ja määrä. Thomasin (2002) muut ulottuvuudet ovat *lapsen mahdollisuudet saada tietoa*, *mahdollisuus vaikuttaa prosessiin*, *mahdollisuus ilmaista itseään*, *mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen*

sekä *mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin*. Thomasin malli tuo näkyviin osallisuuden rakenteiden ja muotojen yksilöllisyyden. Osallisuus ei ole toteutettavissa mekaanisin keinoin, vaan se vaatii ammatillista osaamista sekä yksilöllistä, tilannekohtaista huomiointia esimerkiksi juuri avun ja tuen saamisen näkökulmasta. (Hotari ym. 2013; myös Peltola & Moisio 2017.) YK:n komitean mietinnön (2009) pohjalta hahmotan osallisuuden olevan myös jatkuva *prosessi*, johon kuuluu oleellisesti informaation jakaminen kunnioittavassa vuoropuhelussa nuoren ja aikuisen välillä.

Osallisuuden tulkinnassa keskeistä on myös tunne, eli kokemus osallisuudesta. Osallisuuden kokemus näkyy nuorten tunteista, tiedoista, tarinoista ja paikallisista puhetavoista. Itsensä päteväksi tunteminen ja oman roolin arvostaminen yhteisössä ovat osallisuuden kokemuksen ilmentymiä. (Gretschel 2002, 90–91; Kiilakoski 2002, 13.) Yhteisö on avainasemassa osallisuuden kokemuksen muodostumisessa, sillä yksin ei voi olla osallisena. Osallisuuden mahdollistavassa yhteisössä nuorella on oikeus omaan identiteettiin sekä arvokkuuteen. Oikeuksien ohella olennaista on myös vastuu muiden yhteisön jäsenten osallisuudesta ja yhteisön toiminnasta. (Hanhivaara 2006; Kiilakoski 2002, 12–14.) Pirjo Hanhivaara (2006) korostaa myös yhteisön turvallisuuden tärkeyttä – turvallisessa yhteisössä nuori tulee nähdyksi ja kuulluksi sekä hyväksytyksi omana itsenään. Kaisa Elina Hotari ym. (2013) tunnistavat lasten ja nuorten kanssa vietetyn ajan olevan oleellinen tekijä osallisuuden vahvistamisessa lastensuojelussa, sillä osallisuuden reunaehtoja ovat vuorovaikutuksen kautta syntyvä luottamus ja avoimuus, kunnioittava kohtaaminen sekä yksilöllinen huomioiminen.

Elina Pekkarinen (2017) on tulkinnut lastensuojelulasten ja -nuorten positioihin liittyviä kohtaamattomuuden kokemuksia ja toteaa, että työntekijään luodun luottamuksellisen suhteen kautta osattomuuden kokemuksia on mahdollista korjata. Yksilöllisten työntekijä–nuori-suhteiden ohella osallisuus on kuitenkin myös yhteisöön kuulumisen kokemusta, joka puolestaan on osa yhteisöllisyyttä. Yhteisöllisyyden määritelmät vaihtelevat niin ikään, sillä yhteisöllisyys on vahvasti kokemuksellista, ilmiönä ajassa ja paikassa rakentuvaa ja siten alati muuttuvaa. Mielikuvat yhteisöllisyydestä ovat usein positiivisia; hyvä yhteisö mahdollistaa jäsenilleen yhteisöllisyyden kokemuksia, kun taas vähemmän laadukkaassa yhteisössä nämä kokemukset jäävät syntymättä (Koivula 2010, 22). Ymmärrän yhteisöllisyyden muodostuvan David Mcmillan (1996) jäsennyistä mukaillen

ryhmän jäsenten keskinäisestä yhteenkuulumisen tunteesta, luottamuksesta, vastavuoroisuudesta sekä tunnesiteestä, joka muodostuu jaettujen kokemusten, tarinoiden ja arvojen kautta. Parhaimmillaan lastenkotien retket vahvistavat tätä tunnesidettä ja toisaalta retkellä yhteisöllisyys voi tulla näkyväksi esimerkiksi luottamusta vaativissa tilanteissa.

Lastensuojelun tutkimuksissa on havaittavissa perinteinen näkemys osallisuudesta: osallisuutta tarkastellaan usein päätöksentekoprosessien vaikutusmahdollisuuksien ja vallankäytön jakautumisen kautta. Asiakaslasten ja -nuorten osallisuutta on tutkittu esimerkiksi heidän ja sosiaalityöntekijöiden asiakastapaamisissa (Cossar ym. 2014; Hotari ym. 2013) hoidon suunnittelussa (Križ & Roundtree-Swain 2017), hallintotuomioistuinten käytännöissä (Toivonen 2017) sekä lastensuojeluprosessin eri vaiheissa (Pölkki ym. 2012). Lisäksi Petra Kouvonon (2011) on tutkinut lasten *osallistumista* ammatillisten perhekotien sääntelykäytäntönä. Kouvonon tutkimus osoittaa osuvasti, miten osallisuus voi tyhjäntyy vain ylhäältäpäin vaaditaksi työmenetelmäksi, joka saattaa näyttytyä lasten näkökulmasta huvittavana tai jopa yhdentekevänä, jos aikuiset eivät ole sitoutuneet (ks. Shier 2001) osallisuuden mahdollistamiseen (Kouvonon 2011; myös 2013.) Yhteistä näille tutkimuksille on tarkastelun fokuoituminen rajattuihin toimenpiteisiin ja prosesseihin, joita määrittää lastensuojelun institutionaalisuus. Sen sijaan vähemmän tutkimusta on tehty lastensuojelulaitosten arkisesta ja käytännönläheisestä osallisuudesta, jollaisena se ensisijaisesti tässä tutkimuksessa näyttäytyy. Lastenkotien toimijoiden suhteiden tarkastelun kautta (esim. Bell 2002; Emond 2003; Törrönen 1999; 2006) voidaan todeta, että arjen yhteisö on keskeisessä asemassa osallisuuden kokemuksen muotoutumisessa.

Tässä tutkimuksessa osallisuus ymmärretään moniulotteisena ja kokemuksellisenä prosessina, jonka osia yhteisöllisyys ja toisaalta yksilöllinen tilannekohtaisuus ovat. Aikuisten rooli sekä heidän ja nuorten välisen vuorovaikutuksen laatu on keskeisessä asemassa osallisuuden kokemusten syntyemisessä, mutta myös laajempi, kaikista lastenkodin toimijoista muodostuva yhteisö määrittää sitä, millaiseksi osallisuus lopulta lastensuojelun instituutiosta muotoutuu.

TOIMINTAA JA TUTKIMUSTA LASTENKODEISSA

Lastenkodit

Tutkimukseen osallistui kaksi Pelastakaa Lasten lastenkotia. Molemmat ovat 7-paikkaisia lastensuojelulaitoksia, joissa tutkimuksen tekohetkellä asiakkaiden iät vaihtelivat 9 vuodesta juuri jälkihuoltoon siirtyviin 18-vuotiaisiin. Lastenkodit sijaitsevat omakotitaloalueilla, eikä niiden yhteydessä ole muita nuorten osastoja. Lastenkodeissa toteutetaan omahoitajapari-työskentelyä, minkä ensisijainen tehtävä on lastenkotien verkkosivujen mukaan *pyrkii muodostamaan turvallisia ja korjaavia kiintymyssuhteita lapsen kanssa sekä toimia lapsen asioiden asiantuntijana ja edustaa lapsen etua*. Lisäksi molemmissa lastenkodeissa järjestetään viikoittain koko yhteisön kokouksia, jotka toimivat yhteisöllisyyden ja osallisuuden työvälineinä ja, joissa myös retkiä suunniteltiin yhdessä nuorten kanssa. Myös kerran viikossa tai kahdessa järjestettävät toimintaillat tukevat yhteisöllisyyden ja osallisuuden kokemusten muodostumista. Toisessa lastenkodissa osallistuinkin kerran toimintailtaan, jossa ohjaajat ja nuoret lähtivät käymään yhdessä ostoskeskuksessa.

Tämä tutkimus toteutettiin osana retkihanketta, jossa lastenkodit tekivät ja toteuttivat tavallista enemmän yhteisöllisiä ja yksilöllisiä retkiä sekä yhteisöllistä harrastustoimintaa. Elina Ekholm (2013) on tutkinut Diakonissalaitoksen intensiivihoidossa olleiden nuorten kokemuksia laitoshoidosta. Hän kirjoittaa, että parhaina muistoina nuoret kertoivat merkityksellisen suhteen omahoitajaan, vertaistukea tarjoavat kaverit, osaston kanssa toteutetut retket sekä muut yhteisölliset toiminnot. Retkien merkitykset muodostuivat yhdessä tekemisen ja toisaalta rutiinien rikkoutumisen kautta. (Ekholm 2013, 15–18; myös Dixon & Stein 2003, 9; Kivistö & Hoikkala 2014, 27–28.) Lastenkotien retkillä on oletusarvoisesti arkea enemmän luontevia kohtaamisia ja vuorovaikutustilanteita nuorten ja ohjaajien sekä vertaisten välillä. Kohtaamisten ja yhdessä tekemisen kautta on mahdollisuus luoda yhteisöllisyyden ja osallisuuden kokemuksia sekä toisaalta lujittaa yksilöllisempiä suhteita ohjaajien ja nuorten välillä. Tutkimusraportissa keskitytäänkin retkihanketta kuvailevamman osion jälkeen juuri retkien aikaisen vuorovaikutuksen tarkasteluun.

Metodologia ja aineisto

Tutkimuksen luonne on toimintatutkimuksellinen. Toimintatutkimuksen kontekstissa lastenkotien retket ja harrastukset hahmottuvat toiminnallisina interventioina (esim. Heikkinen 2006, 27–29), joilla pyritään mahdollistamaan osallisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevaa vuorovaikutusta. Tutkimuksen aineisto on tuotettu etnografisella otteella (esim. Lappalainen ym. 2008) osallistuvan havainnoinnin ja haastattelujen keinoin yhdessä lastenkotien toimijoiden kanssa. Osallistuva havainnointi on tarkoittanut sitä, että olen tutkijana osallistunut lastenkotien arkeen sekä retkille ja pitänyt näistä tapahtumista tutkimuspäiväkirjaa. Tutkija ei voi havainnoida ”kaikkea” mitä hänen ympärillään tapahtuu (Gordon ym. 2008, 43), vaan katse on suunnattava tiettyihin ilmiöihin ja asioihin. En ollut kiinnostunut havainnoimaan esimerkiksi lastenkotien arkea kokonaisuudessaan, vaan mielenkiintoni oli lastenkotien toimijoiden välisessä vuorovaikutuksessa sekä kohtaamisissa ja niiden kautta toteutuvassa yhteisöllisyydessä sekä osallisuudessa. Tämä lähtökohta mielessäni kirjasin ylös kentällä tapahtuneita asioita, keskusteluja ja tapahtumia, sekä omia tuntemuksiani eri tilanteista. Retkillä käytin kirjauksen apuna myös havainnointimatriisia, joka löytyy raportin lopusta. Pysyttelin kuitenkin avoimena näkemilleni, kuulemilleni ja kokemilleni asioille ja tapahtumille, joten kirjaaminen ei ollut täysin systemaattista. Tämä tarkoittaa sitä, että kirjasin paljon tapahtumaketjuja ja keskusteluja havaintomatriisin ulkopuolelle kokiessani sovittamisen matriisiin lokeroihin hankalaksi.

Toimintatutkimuksen ajatteluperinteessä todellisuus ja tieto ymmärretään historiallisten, etnisten, sukupuolisten ja sosiaalisten rakenteiden ja arvojen kautta jäsenyneenä, mikä heijastuu valtasuhteisiin ja -asemiin (Gaventa & Cornwall 2001, 70; Lincoln 2001; Maquire 2001). Tutkimuksessa tuotettu tieto on siis sidoksissa kontekstiinsa, tässä tapauksessa tietäjän positioon lastenkodissa sekä lastensuojeluinstituutioon, jossa tieto on tuotettu. Samoin toimijat ja toiminta nähdään paikantuvan aikaan ja paikkaan (Layder 1993, 80–89). Paikantuneisuus tarkoittaa sitä, että lastensuojelun laissa säädetyt oikeudet ja velvoitteet sekä lastenkotien ja retkien materiaaliset olosuhteet asettavat toiminnalle reunaehdot, mutta näiden ehtojen kehyksissä aikuiset ja nuoret valitsevat roolinsa ja tapansa toimia. Toimintatutkimuksessa keskeistä on kehittämisen ideologia: tietoa tuotetaan käytäntöjen kehittämiseksi ja muutoksen aikaansaami-

seksi. Oleellista on, että tietoa tuotetaan ja toimintaa kehitetään yhdessä kentän toimijoiden kanssa. (Heikkinen 2006; Kuula 1999.) Tässäkin tutkimuksessa pyrin tuomaan esille nuorten sekä aikuisten oman tiedon, heidän kokemuksensa ja näkemyksensä, kuitenkin tutkijanajatteluni läpi suodatettuina ja tulkittuina.

Kentällä viettämäni aika jakaantui kahteen osaan: elo–lokakuussa 2017 vierailin kolme päivää kummassakin lastenkodissa, jonka jälkeen osallistuinkin heidän syksyn retkilleen, jotka kestivät kumpikin kolme vuorokautta. Ennen retkiä tapahtuvan kentällä olemisen tarkoitus oli ensisijaisesti tutustua puolin ja toisin nuorten ja aikuisten kanssa. Toisen lastenkodin syysretki suuntautui länsirannikon saaristoon, josta oli vuokrattu huvi-la lastenkodin käyttöön. Retki toteutettiin perjantaista maanantaihin syyslomaviikkoa edeltävänä viikonloppuna. Retkelle osallistui kuusi nuorta, kolme ohjaajaa ja minä. Toisen retken ajankohdaksi valikoitui kouluviikko loka–marraskuun vaihteessa maanantaista torstaihin. Retki tehtiin eteläsuomalaisen kunnan leirikeskukseen, jossa kunnan nuorisopalvelujen työntekijä toimi ohjaajana yhteisissä ohjelmissa. Mukana oli kaikki seitsemän nuorta sekä neljä ohjaajaa, harjoittelija ja minä. Retkien jälkeen osallistuin molemmissa lastenkodeissa retkien purkupalaveriihin. Toisessa lastenkodissa tämä tapahtui nuorten ja aikuisten läsnä ollessa yhteisöllisen kokouksen yhteydessä ja toisessa osallistuin aikuisten kesken pidettyyn purkupalaveriin.

Haastattelut tein marraskuun 2017 aikana, retkien jälkeen. Haastatteluihin osallistui yhteensä seitsemän nuorta ja kolme aikuista, ja niiden kesto vaihteli 10 minuutista hieman yli tuntiin. Haastateltavat nuoret olivat iältään 9 ja 17 ikävuoden välissä. Kaikki muut haastattelut tehtiin lastenkotien kokoushuoneissa kahdestaan haastateltavan kanssa, paitsi yhden nuoren kanssa haastattelu toteutettiin kahvilassa. Kaikki haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Teemat olin miettinyt ennalta käsin tutkimussuunnitelman ja retkien pohjalta, ja ne koskivat retkikokemuksia, ohjaajien ja nuorten vuorovaikutusta, osallisuutta ja yhteisöllisyyttä sekä lastenkotien osallisuusrakenteita. Haastattelujen kulku muotoutui kuitenkin omanlaisekseen joka kerta sen mukaan, mistä haastateltavat halusivat ensisijaisesti puhua. Tarjosin kaikille haastateltaville karkkia haastattelutilanteessa, mutta heitä ei houkuteltu sillä osallistumaan haastatteluun. Haastattelutilanteessa painotin myös haastattelun luottamuksellisuutta ja vapaaehtoisuutta. Nuoria haastatellessani minulla oli käytössä niin

sanottu *time out* -kortti, jota näyttämällä nuori saattoi kertoa minulle, että ei halua vastata kysymykseeni tai puhua enempää aiheesta, jolloin tiesin siirtyä eteenpäin. *Time out* -kortti oli tavallinen postikortti merimaisemalla, jonka taakse olin kirjoittanut kortin käyttötarkoituksen. Yksi nuori käytti korttia kerran halutessaan siirtyä seuraavaan aiheeseen ja yksi nuorimmista haastateltavista käytti korttia lyhyen haastattelun aikana 7 kertaa.

Aineiston analyysi

Litteroidut tekstitiedostot yhdessä havainnointimuistiinpanojen kanssa siirrettiin Atlas.Ti-aineistonhallintaohjelmaan. Aineistoa on analysoitu teemoittelemalla ja kategorisoimalla ja etsimällä yhtäläisyyksiä sekä eroavaisuuksia. Teemoitteluun on vaikuttanut tutkimuskirjallisuus ja teoria, mutta myös aineistosta spontaanisti esiin nouseville teemoille on annettu tilaa. Aineistonhallintaohjelman avulla tekstiin on luotu ala- ja ylätasoin koodeja, jotka kuvastavat tiivistäen sitä, mistä tekstikatkelmissa on kysymys. Koodit, jotka linkittyivät aineistoon useimmin, koskivat *aikuisten ja nuorten välistä vuorovaikutusta* (124), *nuorten välisiä suhteita* (61), *yhteisöllisyyden ilmentymiä ja kokemuksia* (47) *osallisuutta* (42) ja *retkien rakennetta* (41). Esimerkkinä ylätasoin koodista voi mainita laaja-alaisen *vuorovaikutuksen*, ja sen alle aineistoa on luokiteltu esimerkiksi *fysiseen vuorovaikutukseen* (11), *leppoisaan vuorovaikutukseen* (13), *luottamukseen* (13), *kontrolliin* (22) ja *empatiaan* (3). Tällä tavoin otin aineistoa haltuun ja muodostin kokonaiskuvaa tutkimastani aiheesta.

Raportin kaksi ensimmäistä tuloslukua ovat luonteeltaan toiminnan toteutusta kuvailevia, eivätkä rakennu aineiston hienosyiselle analysoinnille – pikemminkin luvut on koostettu muistiinpanoista kronologisia tapahtumia ja ympäristöä kuvaten. Kolmas, analyttisempi tulosluku on koostettu vuorovaikutustilanteiden analyysin pohjalta. Vuorovaikutuksen laatujen tarkastelussa ja esittämisessä olen soveltanut Harry Lunabban (2013) käsitteitä *yhteensointuva* ja *epävireinen* vuorovaikutus. Lisäksi olen aineiston pohjalta muodostanut kaksi käsitettä lisää, joilla pyrin luonnehtimaan vuorovaikutustilanteiden moninaisuutta. Nämä käsitteet ovat *monitulkintainen* ja *mutkaton* vuorovaikutus. Käsitteiden hyödyntämisestä kerron lisää Vuorovaikutustilanteet ja -tapahtumat retkillä -luvussa

sekä kunkin käsitteellisen analyysikappaleen alussa. Havainnointi- ja haastatteluaineiston ohella peilaan harrastus- ja retkihankkeen kokonaistoteutusta lyhyesti retkihankesuunnitelmaan kontekstin luomiseksi. Tunnistettavuuden häivyttämiseksi olen muuttanut aineistoesimerkeissä kaikki käyttämäni nimet. Samasta syystä en myöskään erittele, kummassa lastenkodissa tai kummalla retkellä tapahtui mitään asioita.

LASTENKOTIEN RETKIÄ TUTKIMASSA

Tutkimukseen haettiin tutkimusluvut Pelastakaa Lapsilta ja kaikilta sijoitavilta kunnilta. Virallisten lupien lisäksi on tärkeää, että tutkimukseen osallistuvat tekevät tietoisesti suostumuksen (*informed consent*) (Kuula 2011, 104) tutkimukseen osallistumisesta, eli he ymmärtävät, mihin ovat suostumassa. Tietoon perustuva päätös on lapsiin kohdistuvassa tutkimuksessa erittäin tärkeää myös valtasuhteiden epäsymmetrian takia. Koska lapsilla ja nuorilla on oikeus osallisuuteen (LOS 1991; LSL 2007; PeL 1999) myös heitä koskevassa tutkimuksessa, heidän vanhemmiltaan ei kysytty lupaa tutkimukseen osallistumiselle, vaan lupa pyydettiin nuorilta itseltään. Vanhempia informoitiin tutkimuksesta, mutta heillä ei ollut mahdollisuutta estää lastaan osallistumasta tämän tahdon vastaisesti. Tutkijana katson, että lasten suojeluun tähtäävän näkökulman painottaminen olisi ollut oleellisempaa sensitiivisiä aiheita, kuten väkivallan kokemuksia tutkittaessa (mm. Ellonen & Pösö 2010, 192), mitä ei tässä lähtökohtaisesti haettu. Kuitenkaan sitä, mitä kentällä ja haastatteluissa tulee nousemaan esiin, ei voi ennalta tietää, joten tutkijan täytyy säilyttää herkkyyttä tilanteiden ja ihmisten tulkitsemisessa ja olla valmis reagoimaan näihin. Tutkimuksesta haettiin Nuoriso- ja lapsuudentutkimuksen tutkimuseettisen toimikunnan lausunto. Toimikunta puolsi tutkimusta³ ja katsoi, että toimintatapa, jossa lapset voivat osallistua tutkimukseen ilman huoltajiensa suostumusta, on perusteltu. Vanhemmat eivät ottaneet yhteyttä minuun, eikä tutkimusprosessin aikana korviini kantautunut tietoa, että kukaan olisi ottanut yhteyttä myöskään lastenkotien henkilökuntaan tutkimuksen suhteen.

Tutkimuksen tilaajana on Pelastakaa Lapset, joten tutkimuksessa

---

3 Lausunto 8/6/2017

mukana olleet lastenkodit olivat lähtökohtaisesti suostuneet tutkimukseen osallistumiseen jo ennen tutkimuksen aloittamista, eikä minulla ollut varsinaisia kentälle pääsyn neuvotteluja (Tolonen 2001, 51) hankkeen alussa. Kuitenkin suostumus on myös pyydyttävä jokaiselta yksilöltä erikseen. Kerroin aluksi molemmissa lastenkodeissa tutkimuksestani henkilökunnalle, minkä jälkeen kerroin siitä nuorille yhteisöllisen kokouksen yhteydessä. Kaikki tapaamani työntekijät suhtautuivat tutkimukseeni myönteisesti ja antoivat kirjallisen suostumuksensa havainnointiin ja haastatteluihin. Toisessa lastenkodissa tutkimukseni ei herättänyt nuorten keskuudessa sen suurempia reaktioita. Jotkut kysyivät, voinko kirjoittaa heistä heidän omilla nimillään ja saako tutkimuksen kautta julkisuutta. Keräsin myös nuorilta kirjalliset suostumukset lähestymällä jokaista heistä erikseen kahden ensimmäisen varsinaisen kenttäpäiväni aikana. Kaikki olivat halukkaita osallistumaan havainnointiin, mutta kaksi nuorta kieltäytyi haastattelusta.

Toisessa lastenkodissa koin nuorten lähestymisen ja motivoimisen tutkimukseen haasteellisemmaksi. Lähestyin täälläkin nuoria yksitellen kenttäpäivieni aikana, ja lähes kaikki nuoret suostuivat osallistumaan havainnointiin retkelle lähtöön mennessä. Kuitenkin lähestyessäni kahta nuorimmaista osallistujaa, jouduin pohtimaan omia toimintatapani. Yrittäessäni ottaa tutkimukseen osallistumisen esille, nuoret alkoivat puhua päälleni kovaäänisesti kieltäytyen ehdottomasti allekirjoittamasta yhtään mitään, edes kieltävää suostumusta. Pekkarinen (2015, 296) kirjoittaa informanttien painostamattomuuden periaatteen monimutkaisuudesta, sillä osallistumattomuuden taustalla voi olla monenlaisia syitä, kuten ujoutta tai osaamattomuutta. Lastensuojelulasten kohdalla tutkimuksen tärkeyden ja informantin korvaamattomuuden painotuksella voi olla tärkeä tunneulottuvuus tutkittavalle motivoimisen kannalta (mt.). Pohdin, pyydänpö apua ohjaajilta, jotka tuntevat nuoret ja jotka ovat heille tuttuja, vai en? Kuinka monta kertaa voin ottaa tutkimuksen puheeksi nuoren kanssa ilman liiallista painostamista? Ymmärtävätkö nuoret osallistujat, mistä tutkimuksessa on kyse, ja onko heillä tarpeeksi tietoa, jotta he voivat tehdä tietoon perustuvan päätöksen? Päätin muutamien lähestymisyhteyksien jälkeen jättää asian sikseen. Kuitenkin retkellä vuorovaikutussuhteiden syventyessä ja yhden ohjaajan avulla loppujen lopuksi kaikki nuoret, yhtä lukuun ottamatta, suostuivat osallistumaan havainnointiin, ja viisi heistä suostui myös haastatteluun. Myös päättäväi-

sesti kieltäytyneet nuoret lähestyivät minua oma-aloitteisesti ja halusivat kumpikin tulla haastatteluun.

Kentällä viettämäni aika oli monella tavoin minulle merkityksellistä, ja koen itseni etuoikeutetuksi saadessani olla hetken aikaa osa näitä yhteisöjä. Retkellä osallistuin yhteisön jäsenenä toimintaan, oleskeluun, ruokailuihin, askareisiin, selvittelyihin ja huoneiden jakamiseen nuorten ja ohjaajien kanssa. Ennen kentävaiheen alkamista ajattelin, että positioisin itseni ammattiosaamisen tuomaa auktoriteettia vaille olevaksi aikuiseksi (ks. Strandell 2010, 101–103), jonka ajattelin tarkoittavan sitä, että en ole ”yksi nuorista” enkä pyri olemaan heille vertaisensa kaveri, mutta erotun muusta aikuisjoukosta auktoriteetittomana. Ajattelin, että en ole paikalla rajaamassa nuoria taikka sallimassa heille mitään, vain olen. Käytännössä tämä ajatukseni toteutui suurilta osin pystyessäni pysymään sivummalla monenlaisista sallimista ja rajaamista vaativista tilanteista, mutta oli myös hetkiä, jolloin asemani oli hämmentävä ja epäselvä.

Riitta Laakso (2009, 84–94) kirjoittaa tutkijan roolin ja tiedon tuottamisen refleksiivisyyden kietoutumisesta eettisiin kysymyksiin etnografisessa tutkimuksessa. Tunnistan omassa kenttätutkimuksessani monia Laakson esille nostamia kysymyksiä mm. tarkkailemisen ja osallistumisen suhteesta, tutkimussuhteiden läheisyydestä ja tilojen ja tilanteiden yksityisyydestä/avoimuudesta. Nuoret huomioivat läsnäolonni pääosin positiivisesti alusta asti ottamalla minut mukaan, juttelemalla ja pyytämällä tekemään asioita heidän kanssaan ja tuomalla jopa esiin huolen siitä, että enhän koe itseäni yksinäiseksi heidän luonaan. Kuitenkin yksityisen tilani rajat olivat välillä häilyvät nuorten myös ylittäessä ne muutaman kerran. Tilanteet, joissa nuoret kohdistivat minuun fyysistä tai sanallista negatiivista huomiota, tekivät oloni hämmentyneeksi (vrt. Paju 2013, 47–54). En ollut varma, millä tavalla minun tulisi sellaisissa tilanteissa toimia. Ohjaajien kehotuksesta yritin asettaa sanallisia rajoja kieltämällä esimerkiksi koskemasta minuun, mikä tarkoitti sitä, että jouduin ottamaan enemmän auktoriteetin asemaa, kuin alun perin olin ajatellut.

Aamulla lastenkodissa ennen retkelle lähtöä. Istun sohvalla, Kristian lähestyy minua ja työntää käsivarttaan minua kohti kasvojeni korkeudella. Ei lopeta vaikka käsken lopettaa, hän sanoo, että minä pilaan leirin ja kieltää minua tulemasta sinne. Alkaa heiluttaa kännykän laturia kasvojeni lähellä. Nousen seisomaan, Kristian jatkaa ja virnuilee. Poistun muihin tiloihin.

(Ote tutkimuspäiväkirjasta.)

Elina Paju (2013, 47–54) kirjoittaa kentällä olon jatkuvista neuvotteluista. Neuvottelut viittaavat kentälle ja hetkiin sisäänpääsyn neuvotteluihin (Tolonen 2001, 51), mutta myös tutkijan sisäisiin neuvotteluihin ja pohdintoihin esimerkiksi valtasuhteiden osalta (Paju 2013, 48). Oma pohdintani ja sisäiset neuvottelut liittyivät vahvasti omaan toimintaani, reagointiin ja tuntemuksiin yllä kuvatun kaltaisissa olosuhteissa. Kyseisessä tilanteessa nuori sekä sanallisesti että käytöksellään kielsi läsnäoloni heidän yhteisössään. Pohdin, mikä oikeus minulla on olla mukana toisten, tiiviiden yhteisöjen retkillä tai ylipäänsä millä oikeudella olen läsnä lastenkodissa (vrt. Laakso 2009, 84; Vanhala 2005, 57). Toisaalta pohdin myös, miten voisin toimia nuorten kannalta parhaalla mahdollisella tavalla, tutkijana eettisesti oikein sekä muodostaen edes jonkinlaisen tutkimussuhteen näihin nuoriin lyhyen kentällä oloni aikana. Tilanteet saivat oloni tuntumaan paikoin epätoivoiselta ja yksinäiseltä, mutta ne saivat minut myös haastamaan itseni ja miettimään omaa kohtaamistani nuorten kanssa sekä laajemmin tutkijan identiteettiäni. Tulkintani tällaisista tilanteesta loppujen lopuksi oli, että kohdistamalla minuun negatiiviseksi kokemaani käyttäytymistä, nuoret etupäässä tavoittelivat huomiotani. He saattoivat ensin kieltää läsnäoloni heidän lähellään, mutta seuraavassa hetkessä pyytää katsomaan pelaamistaan. Näkemystäni vahvisti myös erään ohjaajan havainto juuri Kristianin hakeutumisesta lähelleni, jonka hän tulkitsi samoin kuin minä, ja sanoikin Kristianin pitäneen siitä, että olin mukana retkellä.

Kentällä havainnoidessaan tutkija asettuu muiden katseiden ja tulkintojen kohteeksi (Ranta-Tyrkkö 2005, 228) ollen läsnä kokonaisvaltaisesti ruumillaan (Lappalainen 2006, 17). Tutkijan henkilökohtaiset ominaisuudet, kuten ikä, sukupuoli, ulkonäkö ja persoona, vaikuttavat siihen, miten hänet kentällä kohdataan ja otetaan vastaan ja millaiseksi tutkimussuhde muodostuu (Laakso 2009, 86; Lappalainen 2006, 17–18; Paju 2013, 46; Ranta-Tyrkkö 2005). Hetkittäin oli tilanteita, jolloin koin olevani ”sisällä” lastenkodissa ja sen yhteisössä. Eräs tällainen tilanne syntyi, kun retkellä selvitettiin kahden nuoren häiritsevä läsnäoloa rantasaunalla minun saunoessa siellä yhdessä erään nuoren kanssa meidän ollessa ainoat naispuoliset retkelle osallistujat. Selvittely on lastenkodeissa käytetty nimitys tilanteelle, jossa käydään läpi nuoren sääntöjen tai sopimusten rikkomusta tai nuorten keskinäisiä riitoja ja kiusaamistilanteita, sekä sovitaan jatkomenettelyistä. Paikalla on aina

ainakin yksi ohjaaja sekä tilanteissa osapuolena ollut nuori tai nuoret. Useimmiten seurasin ongelmatilanteiden selvittelyjä etäämmältä, mutta saunaeppisodin myötä jouduin myös osalliseksi selvittelyyn. Tilanteessa oli paikalla kaksi ohjaajaa, kolme nuorta ja minä. Vaikka asemani aikuisena säilyi selvittelyn läpi, koin samaistuvani nuoriin ja heidän asemaansa. Olin ollut osallisena tilanteessa, jossa kaksi nuorta käyttäytyi epäsovivasti minua ja kolmatta nuorta kohtaan, jolloin tunsin selvittelyssä paikoitellen olevani enemmän yksi nuorista kuin yksi aikuisista. Itse tapahtuman aikana koin isosiskomaista suojelunhalua kanssani ollutta nuorta kohtaan ja toisaalta tilanteen selvittämisen jälkeen koin päässeeni lähemmäksi myös kahta muuta, muuten minusta etäämmällä pysytellyttä nuorta.

Koko tutkimusprosessin ajan läsnä olivat erilaiset, tutkimuksen muotoutumiseen heijastuvat, hierarkkiset asetelmat ja valtapositiot (esim. Tolonen & Palmu 2008) minun ja nuorten sekä minun ja ohjaajien välillä. Kentällä tutkijan positio määrittyy tutkijan ja tutkittavien yhteistyössä, eikä se vastaa aina odotuksia tai tutkijan pyrkimyksiä (Paju 2013, 46). Olin nuorille ensisijaisesti aikuinen muiden aikuisten joukossa, mutta paikoitellen he ja ohjaajat viittasivat minuun myös korostetusti tutkijana, mikä toi ilmi asemani heidän toimintaansa tarkkailevana tahona. Tutkijan roolini saattoi vaikuttaa nuorten ja ohjaajien toimintaan retkillä, vaikka he eivät sitä haastatteluissa kysyessäni, yhtä ohjaajaa lukuun ottamatta, juurikaan tuoneet esille. En kuitenkaan haastatellut kaikkia osallistujia, ja toisaalta tutkijanasemani vaikutti varmasti myös siihen, millaisia asioita minulle haastatteluissa kerrottiin ja miten ne esitettiin. Yllätyin kuitenkin siitä, kuinka paljon lyhyeen mutta tiiviiseen yhdessäoloon mahtuu merkityksellisiä tilanteita ja hetkiä ja kuinka jälkensä jättäviä kohtaamisia voikaan syntyä niin lyhyessä ajassa.

Retkihankkeen lähtökohdat

Retkihankesuunnitelmassa mainitaan neljä kohtaa, joilla tuetaan nuorten yksilöllistä kasvua ja kehitystä sekä hoitavan yhteisön rakentumista. Yhteisöllisten ja yksilöllisten retkien ohella retkihankkeessa oli tarkoitus järjestää yhteisöllistä harrastustoimintaa sekä henkilökunnan koulutuksia. Poimin sirpaleista tietoa hankkeen käytännön toteutuksesta epävirallisten keskustelujen ja haastattelujen lomassa ja keskeinen huomio, jonka tein kenttäjakson aikana oli se, että usealla ohjaajalla oli melko hatarat käsitykset kyseisen retkihankkeen käynnissäolosta heidän lastenkodeissaan. Osa ohjaajista osasi paikantaa retkien liittyvän laajempaan hankkeeseen, ja osalla oli käsitys siitä, että kyseisenä vuonna lastenkodilla oli ollut *toiminnallista lahjoitusrahaa*⁴ käytössään, jolla oli tehty esimerkiksi päiväretkiä liikunta- ja huvipuistoihin. Osa ohjaajista ei puolestaan tiennyt hankkeesta mitään. Kokonaiskäsityksen saamista hämärsi myös se, että useat kohtaamistani työntekijöistä olivat sijaisina lastenkodeissa tai työsuhteen vasta aloittaneita.

Retkihankkeen täytäntöönpanoa koskevan tiedon saannin vaikeus kertoo osaltaan toteutuksen kipukohdista. Äärimmäinen esimerkki koskee erään sijaisena olleen ohjaajan käsitystä yhteisöllisen syysretken tarkoituksesta – keskustellessani ohjaajan kanssa hän kertoi luulleensa, että *retkelle lähdetään tutkimuksen takia*. Esimerkki kertoo yhtäältä sijaisten haastavasta asemasta lastensuojelun laitoshoidossa työyhteisön ulkoreunoilla tiedonsaannin osalta, mutta myös tiedonkulun ongelmista, sillä tämä ohjaaja ei ollut ainoa, jolle retkihankkeen olemassaolo ja tavoitteet olivat epäselvät. Osallisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevalle retkelle lähdettäessä ensiarvoisen tärkeää on työntekijöiden sitoutuminen osallisuuden edistämiseen, sillä sen toteutuminen vaatii työntekijöiden tasolta osallisuuden mahdollistavaa asennetta ja ajattelutapaa eli *valmiuksia* (Shier 2001). Työntekijöiden valmiuksien kehittyminen puolestaan vaatii orientoitumista ja tietoa siitä, mitä tehdään ja miksi tehdään. Tiedonkulun kipukohtien ohella esimerkiksi tekee näkyväksi sijaishuollon erityisen raskaan haasteen; pidettäessä ihmisistä huolta ympärivuorokautisesti joudutaan usein turvautumaan

4 Kursivoidut kohdat tekstissä kuvaavat tutkittavien puhetta suorina lainauksina.

sijaisiin, mikä tarkoittaa lastensuojelunurten kannalta sitä, että omassa arjessa turvalliset aikuiset voivat olla usein lähes tuntemattomia.

Aineistoni ei mahdollista retkihankesuunnitelmassa mainittujen henkilökunnan koulutusten tarkastelua, sillä tapaamani ohjaajat eivät olleet tietoisia tai eivät olleet osallistuneet retkihankkeen puitteissa järjestettyihin koulutuksiin. Omahoitajan/hoitajien ja nuoren välisiä yksilöllisiä retkiä oli toteutettu muutama molemmissa lastenkodeissa. Nämä olivat olleet päiväretkiä yhden nuoren ja yhden tai kahden omahoitajan kokoonpanoilla sekä osalla retkistä myös nuoren vanhempi oli ollut mukana. Aineistoni ei myöskään mahdollista yksilöllisten retkien tarkempaa käsittelyä, mutta muutamien kommenttien perusteella yksilöllisten retkien mahdollisuus on juuri nuoren ja ohjaajan jakamattomassa vuorovaikutuksessa, jonka kautta luottamus ja osallisuuden kokemus voivat syntyä (Hotari ym. 2013, 162, 164).

Joo, se oli mukava reissu, yks parhaimmist reissuist mitä mä oon ollut... mul oli enemmän sellanen fiilis, et mä pääsin niinku mun elämän läheisimpien ihmisten kans reissulle, pystyn olla avoin niille, ja kaikki mistä me puhuttiin siellä, se vaan niinku jäi siihen reissuun...

(Nuoren haastattelu.)⁵

Yhteisöllisiä retkiä lastenkodeissa oli toteutettu kolmesta neljään retkihankkeen aikana. Retket olivat kirjallisesti suunniteltuja, dokumentoituja ja purettuja. Jokaiselle retkelle oli asetettu kirjalliset tavoitteet, jotka koskivat ryhmäytymistä, yhteisöllisyyden ja kohtaamisten kokemusten lisääntymistä sekä erilaisten taitojen oppimista. Retkien jälkeen tehtävissä retkikertomuksissa arvioitiin retken sujumista, tunnelmia ja tavoitteiden täyttymistä. Keskityn seuraavaksi viimeisimpien, syksyllä 2017 tehtyjen retkien tarkasteluun.

---

5 Olen korjannut tutkimuspäiväkirjani katkelmista kirjoitusvirheitä ja myös selkeyttänyt joidenkin haastattelujen ydintä poistamalla toistoa ja oikaisemalla joidenkin sanojen sija- ja taivutusmuotoja, jotta ne tulisivat lukijalle ymmärrettävimmiksi. Olen tehnyt tämän myös tunnistettavuuden häivyttämiseksi, sillä osan nuorista äidinkieli oli muu kuin suomi.

RETKIEN RAKENTAMINEN

Tässä luvussa tarkastelen yhteisöllisten syysretkien struktuuria ja toteutusta. Kuvailen, miten retkien suunnittelu eteni lastenkodeissa sekä retkien sisäistä rakennetta osallisuuden ja yhteisöllisyyden käsitteiden läpi tarkasteltuna.

Retkien valmistelu alkoi molemmissa lastenkodeissa kesällä työryhmäpäivissä retkien työryhmien valinnalla. Tarkka ajankohta pystyttiin päättämään vasta alkusyksystä, koska ajankohtaan vaikutti myös minun aikatauluni tutkijana. Toisen retken ajankohdaksi valikoitui nuorten syyslomaviikon alku perjantaista maanantaihin ja toisen muutama viikko myöhemmin, kouluviikko maanantaista torstaihin. Syysloman alun retki tarkoitti nuorten kohdalla sitä, että omat menot täytyi siirtää syysloman loppupuolelle retken jälkeen toteutettaviksi. Retken toteuttaminen koulujen loma-aikaan on instituutioiden toiminnan kannalta yksinkertaisinta, mutta kyseenalaistamatta eivät nuoret tätä ajankohtaa hyväksyneet. On hieman paradoksaalista, että osallisuuden lisäämiseen tähtäävässä retkihankkeessa retket tulivat nuorille ylhäältä päin annettuina, ilman todellista vaikutusmahdollisuutta osallistumiseen. Lastenkoti-instituutiossa on kuitenkin sitouduttu tiettyihin hoidollisiin ja huolenpidollisiin tavoitteisiin, ja aikuiset voivat käyttää valtaansa instituutioiden toiminnan päämäärien saavuttamiseksi (Törrönen 1999). Toisen retken sijoittuminen kouluviihkolle tarkoitti kouluarjen rutiinien rikkoutumista ja mahdollisuutta olla pois koulusta, mikä vaikutti retkellelähtöinnokkuuteen.

Yhteisön kokous. Puhutaan syksyn retkestä. Jon ja muutama muu nuori ilmoittaa heti, että ei aio lähteä mihinkään retkelle. Ohjaaja kehoittaa viittaamaan, jos on asiaa ja Jon nostaakin käden heti pystyyn. Kun ohjaaja sanoo, että retken ajan saa olla koulusta pois, Jonin käsi liukuu takaisin syliin.

(Ote tutkimuspäiväkirjasta.)

Retkien tarkempi suunnittelu oli retkille nimettyjen ohjaajien vastuulla. Retkien vastuualueet jaettiin ohjaajien kesken turvallisuuden, lääkinnän ja talouden alueisiin ja toisessa lastenkodissa retkelle nimettiin myös vastuullinen johtaja, joka kuitenkin vaihtui hänen jäädessä pois retkeltä muutamia päiviä ennen lähtöä ja vetovastuu siirtyi toiselle ohjaajalle. Molemmissa lastenkodeissa retkien henkilökunnan kokoonpanoihin tuli

henkilöstövaihdoksia ja/tai poisjäämisiä muutamia päiviä ennen retkiä, mikä luonnollisesti vaikutti valmistautumiseen ja retken kulkuun sekä kummastutti myös nuoria. Nuoret eivät olleet kaikilta osin tietoisia, miksi joku ohjaaja lähti retkelle, vaikka alun perin toisen ohjaajan olisi pitänyt lähteä mukaan.

[S]e vähän niin mua niinku oudotti, miks niinku [ohjaaja] ei tullu ku sen piti alun perin sinne tulla, et miks ei se tullu...

(Nuoren haastattelu.)

Tiedon tuottamisen ohella osallisuus tarkoittaa myös nuoren vahvaa asemaa tiedon vastaanottajana (Hotari ym. 2013, 157). Pekkarinen (2017, 183–84) kirjoittaa siitä, miten epä tietoisuus tapahtumien kulusta lastensuojelussa asettaa nuoret positioonsa lastensuojelulapsina. Pekkarisen tutkimuksessa kyseessä oli koulukoteihin sijoitettuna olleita nuoria, joille lastensuojelun interventiot olivat näyttäytyneet tilanteina, joissa he olivat toimenpiteiden kohteina vailla omaa osallisuutta. Vaikka tässä ei ollut kyse huostaanottoa vastaavasta tilanteesta, tuo asetelma näkyviin nuorten paikoitellen syvälle juurtuneen aseman lastensuojelussa.

Ennen retkille lähtöä lastenkodeissa ei ollut kaikkien retkelle lähtevien aikuisten yhteistä suunnittelupalaveria. Toisessa lastenkodissa sellaista yritettiin järjestää, mutta paikalle pääsi vain osa leirille lähtevistä ohjaajista. Osa ohjaajista suunnitteli retkeä pareittain yhteisissä työvuoroissa, osa pyrki suunnittelemaan retkeä kirjallisesti viestivihossa yhteisten työvuorojen puuttuessa.

Retkelle lähdön aamu. Klo 9 pidetään aikuisten kesken retkikokous, jossa käydään myös fiiliskierros. Ohjaaja 1 on harmissaan siitä, että ohjaaja 2 on myöhässä, kierroksen aikana puretaan tunteita tästä. Kaksi ohjaajista tuo esille, että heillä ei ole yhtään retkelle lähdön fiilistä, koska eivät ole olleet paikalla lastenkodin yhteisössä viikkoon koulutusten ym. takia. Toinen ohjaajista kuitenkin sanoo, että fiilis parani jo sinä vaiheessa, kun astui lastenkodin ovesta sisään. Tämän kierroksen aikana minulle käy selväksi, että ohjaajilla ei ole ollut aikaa suunnitella ja järjestellä retkeä, ei lastenkodissa itsenäisesti eikä varsinkaan ryhmänä.

(Ote tutkimuspäiväkirjasta.)

Haastatteleman ohjaaja toi myös ilmi työryhmän jäsenten persoonien merkityksen suunnittelussa kuvaten heidän työryhmän jäseniä luonteeltaan *hetken lapsiksi*, jolloin ryhmästä puuttui varsinainen johtajuuden näkökulma.

[M]un on helppo tulla toimeen [työryhmän jäsenten kanssa], jolloin mä oon aika pitkälle mukavusalueella niin, ja, mut et tavallaan sitten, et siitä varmaan siitä puuttuu sitten se semmonen johtajuuden ajatus... meil oli ihan kivaa keskenään mut...

(Ohjaajan haastattelu.)

Retkien sisällölliset kokonaisuudet olivat erilaiset, jolloin sisällöllinen suunnittelukin vaati erilaisia asioita. Leirikeskukseen suuntautuvassa retkessä suurin osa palveluista ostettiin leirikeskuksesta. Ruokailu oli tilattu leirikeskuksesta, samoin kaikkien päivien pääohjelmat oli järjestetty leirikeskuksen kaupungin nuorisopalvelujen kautta. Ohjelmat oli valittu ja sovittu etukäteen. Toisella retkellä taas retkikohteen luonteesta johtuen suunnittelua vaativat päivien tarkemmat ohjelmat, kaupassakäynti ja ruuanlaitto. Molempien retkien työryhmistä tuntui, että he eivät olleet kaikilta osin saaneet suunniteltua retkiä niin hyvin, kuin olisi voinut suunnitella, mikä aiheutti myöhemmin retkillä epämääräisyyden ja struktuurin puutteen tunteita. Haastattelemani ohjaaja näki, että suunnittelun kannalta nimetty vastuuhenkilö olisi ollut oleellinen.

[J]oku voi olla käynyt tosi paljon retkellä ja sil on ihan selvää se mitä [retkellä] tapahtuu, mut se, et esim. mun kohalla ei oo niin helppo, ku mä en tiä mitä kaikkee siel kuuluu, et mihin mä voisin osallistua tai omatoimisesti alottaa ... ehkä silleen et sitä roolijakoo ja sit sitä ehdottomasti täytyy jotenkin nimetä se vastuuhenkilö, joka vastaa siitä, ja niin, ehdottomasti kyllä, joka näkee sen kokonaistilanteen...

(Ohjaajan haastattelu.)

Retkihankesuunnitelman mukaan retkiä tuli suunnitella yhdessä lapsiyhteisön kanssa henkilöstön asettamien reunaehtojen sisällä, mutta haastattelujen perusteella retket sisältöineen näyttäytyivät nuorille pitkälti valmiiksi annettuina. Retkien vapaaehtottomuus asettaa reunaehdot osallisuuden muotoutumiselle, sillä aidon osallisuuden elementtejä on myös mahdollisuus valita osallistumisen muoto ja määrä (Thomas 2002). Retkiä käsiteltiin yhteisöllisissä kokouksissa, ja nuoret saivat esittää toiveita sisällöstä vaikuttamismahdollisuuksien muotoutuessa lastenkodeissa erilaisiksi johtuen osaksi retkien erilaisista kohteista.

[Yhteisön kokouksessa] mä niinku printtasin [nuorille] netistä, mitä löyty tietoo siitä paikasta ja sitten niistä aktiviteeteista ja niinku annoin niille niitä ja sitten samalla tietysti, et ne sai ite lukee sen ja kattoo ja sitten kerroin.

(Ohjaajan haastattelu.)

Saaristoon mökille suuntautuvassa retkessä nuoret olivat toivoneet retken kohdepaikkakuntaa ja tämä toive oli myös toteutettu. Koska mökillä ruokailu järjestettiin itse, nuoret saivat myös toivoa, millaisia ruokia haluaisivat syödä retkellä. Ruuat mökille ostettiin kaupasta menomatalla, jolloin nuorilla oli mahdollisuus päättää vielä tarkemmin, mitä muroja tai leipää ostettaisiin. Toisen lastenkodin retkipaikka valikoitui retkihanke suunnitelman mukaiseen leirikeskukseen, jolloin mahdolliset ohjelmat rajautuivat leirikeskuksen tarjonnan mukaan. Ruokailu oli kokonaisuudessaan tilattu leirikeskuksesta, jolloin siihen ei sen kummemmin ollut mahdollisuutta vaikuttaa.

Yksi haastattelemistani nuorista toi retken jälkeen ilmi, että hänelle oli tarjoutunut mahdollisuus vaikuttaa seuraavan, suunnitteilla olevan retken majoitukseen. Omahoitajan kanssa vietetyn illan aikana nuori ja ohjaaja olivat yhdessä suunnitelleet seuraavaa retkeä. Nuorella oli vertaissuhteiden tuoma tieto siitä, minkälaisesta majoituksesta muut nuoret pitäisivät ja ohjaajalla oli halu kuunnella ja ottaa tieto vastaan.

[M]ut ehkä mä saan jotenkin vaikuttaa tähän, tähän uuteen suunnitelmaan... mä tiedän minkälaisii näitten [muitten nuorten] niinku näkökulma [mielipide majoituksesta] ois, niinku niil on sama näkökulma ku mulla.

(Nuoren haastattelu.)

Jotkut nuoret muistelivat, että heiltä olisi kysytty toiveita ohjelman sisällöstä etukäteen, mutta riippumatta siitä, oliko heillä kokemus mahdollisuudesta vaikuttaa sisältöön vai ei, olivat he hyvin tyytyväisiä retkiin ja monet toivoivat, että retket olisivat voineet kestää päivän tai kaksi pidempään. Parhaiksi asioiksi monet mainitsivat ohjatut ja etukäteen suunnitellut ohjelmat ja toivoivat, että ohjattuja ohjelmia olisi voinut olla enemmänkin. Nuorille merkityksellistä ohjatuissa ohjelmissa oli yhdessä vietetty aika myös ohjaajien osallistuessa toimintaan, sekä uudet kokemukset ja hauska tekeminen itsessään. Myös muussa, vapaamassa olemisessa, merkityksellistä oli yhteinen aika, joka mahdollisti rennon juttelun.

NUORI: ...varsinkin se ku me oltiin siellä kodassa niin se oli ihan mukava.

JM:⁶ Kyllä, mikä siitä tekee mukavan hetken?

NUORI: Emmä tiiä, ehkä se yhdessäolo ja puhuminen ja niinku kuunteleminen, puhuminen ja sitten se yhdessäolo tekee semmosen niinku mukavan.

(Nuoren haastattelu.)

Ohjaajille ohjatuissa ohjelmissa oli merkityksellistä nähdä nuorten toimiminen ryhmänä ja heidän nauttiminen olostaan. Yksi toisen retken ohjelmista oli vierailu viikinkimuseoon, jossa esittelykierroksen ja ruokailun lisäksi suoritimme viikinkiaikaisen viisiottelun museon työntekijän johdolla. Ottelu käytiin kahdessa toisiaan vastaan kilpailevassa joukkueessa. Ottelun jälkeen jäimme vielä testaamaan uudestaan ottelun lajeja, kuten jousiammuntaa ja kirveenheittoa. Olimme paikalla useampia tunteja, ja vasta nälän tullessa lähdimme pois museolta. Yksi ohjaajista sanoi useampaan kertaan ohjelman jälkeen kuinka mukavaa oli, kun kellään ei ollut kiire mihinkään ja kaikki olivat keskittyneitä toimintaan. Tämä sananparsa kiireettömyydestä ja kollektiivisesta viihtymisestä tarttui myös nuorten puheeseen, ja haastatteluissa he toistivat tätä puhuessamme viikinkimuseosta.

NUORI: Se oli hyvä kiva, se viikinkimuseo.

JM: Mikä siinä oli parasta?

NUORI: Se ehkä jousiammunta, koska mä tykkäsin siit todella paljon, vaik mä en silloin tullukkaan ampuu ku meil oli, ku meil oli Eetun kaa se miekkailu kesken niin.

JM: Ym, mut sit sä myöhemmin tulit.

NUORI: Kyllä.

(Nuoren haastattelu.)

Retkien ohjelmasisältöihin kuului viikinkimuseon ohella köysiseikkailurata, luontopolku sekä nuorten lempiohjelma, värikuulasota. Kaikki ohjelmat olivat suurimmaksi osaksi nuorten mieleen, mutta paikoitellen mielenkiinnon puute heijastui nuorten käytökseen levottomuutena. Haastatteluissa ohjaajat kertoivat olevansa ylpeitä nuorista, jotka toimivat ohjelmien aikaan kunnollisesti, eli ohjeiden ja odotusten mukaan kunnioittaen toisiaan. Ohjattujen ohjelmien lisäksi retket koostuivat

6 Haastattelukatkelmissa tunnus JM viittaa tutkijaan.

kaupassa käynneistä, ruuan laitosta ja ruokailuista, vapaasta yhdessä olosta ja juttelusta, saunomisesta, onkimisesta ja kävelyretkistä. Vapaampaa olemista toteutettiin vaihtelevasti eri kokoonpanoissa. Nuorten mielestä mukavaa oli, kun ohjaajat viettivät heidän kanssaan enemmän aikaa kuin normaalissa arjessa, mutta nuoret viettivät aikaa myös yksinään ja muiden nuorten kanssa pelaten älypuhelimillaan pelejä, kuunnellen musiikkia tai katsoen videoita. Älypuhelinien tärkeydestä kertoo erään nuoren kuvaus puhelimestaan hänen *elämänsä laitteenaan*. Älypuhelimet olivat vahvasti läsnä ohjaajien ja nuorten ajanvietossa ja tarjosivat myös yhteistä tekemistä ohjaajille ja nuorille.

Istutaan illalla sohvilla. Ohjaaja on jakanut netin nuorille. Tekee yhden nuoren kanssa maantiedon tehtäviä kännykkäsovelluksella.

(Ote tutkimuspäiväkirjasta.)

Retkien jälkeen tunnelmia purettiin heti lastenkoteihin saapuessa nuorten kanssa sekä vain aikuisten kesken. Muutamien päivien päästä retkien loppumisen jälkeen järjestettiin purkupalaverit, joihin myös tutkija osallistui, toisessa lastenkodissa koko yhteisön kokouksen yhteydessä ja toisessa aikuisten kesken. Retkien purkamista tehtiin myös henkilökunnan kesken työryhmäpäivissä.

Retket kohtaamisareenana

Ne ei oo kokoajan silleen töiden perässä, vaan ne osallistuu mejjän kaa kaikkeen.
(Nuoren näkemys ohjaajien toiminnasta retkellä.)

Retkien sosiaaliset ja materiaaliset olosuhteet poikkeavat merkityksellisesti lastenkotien arjesta. Tässä luvussa luon sosiaalisen ja materiaalsen kontekstin retkien aikaisen vuorovaikutuksen tarkastelulle.

Yhtenä retkipäivänä keskustelin erään pitkään lastensuojelun kentällä työtä tehneen ohjaajan kanssa, joka kutsui vuorovaikutusta lastensuojelun hoidollisuuden vaikuttavaksi aineeksi. Hän kertoi, kuinka hän oli joitain vuosia sitten perustellut paljon resursseja vievää retkitoimintaa lastenkodin taloushallinnolle. Lastenkodin henkilöstö esitti työajankäyttönsä värikoodein: kun ohjaaja teki päivittäistä raportointia tai muita hallinnollisia töitä, paperille piirrettiin punainen viiva, ja sininen viiva, kun ohjaaja laittoi ruokaa, pesi pyykkiä, vaihtoi autonrenkaita tai teki muita askareita ja ylläpitotöitä. Musta viiva piirrettiin silloin, kun ohjaaja oli välittömässä vuorovaikutuksessa lasten ja nuorten kanssa. Retkien aikana mustien viivojen määrä oli moninkertainen arkeen verrattuna. Tällä visuaalisella menetelmällä he havainnollistivat retkien aikana tapahtuvaa vuorovaikutuksen määrää ja perustelivat, miksi resursseja tuli käyttää myös retkitoimintaan.

Myös retkihankesuunnitelman mukaan retkien oleellinen tavoite oli lisätä aikuisten ja nuorten kohtaamisia ja aikuisten jakamatonta aikaa nuorille. Tavoite onnistui aineiston perusteella hyvin, sillä retkille osallistuneiden nuorten ja aikuisten kollektiivinen mielipide oli, että retkellä kohtaamisille ja vuorovaikutustilanteiden syntymisille oli enemmän aikaa ja tilaa kuin arjessa. Myös luvun alussa esittämäni lainaus tiivistää tämän. Nuoret näkivät, että ohjaajilla on enemmän aikaa, sillä heidän ei tarvitse tehdä niin paljon ”töitä”, eli kirjoittaa raportteja tai olla palavereissa, jotka nuorten näkökulmasta näyttäytyivät työn tekona. Nuorten kanssa oleminen taas koettiin jonain muuna kuin varsinaisena työn tekona. Ohjaajat olivat asiasta samaa mieltä: arjessa hallinnolliset tehtävät ja nuorten asioista sekä arjen sujuvuudesta huolehtiminen vievät aikaa välittömiltä kohtaamisilta. Toisella retkellä ruokahuollon järjestäminen leirikeskukseen kautta auttoi ohjaajien mukaan luomaan rauhallisen yhteisölon tunteen.

Ruoka, ruuan valmistaminen ja ruokailut tarjoavat monenlaisia merkityksiä ja kokemuspintoja lastenkodeissa. Ruuan valmistaminen saattaa arjessa muodostua velvoitteeksi, ja tämän velvoitteen puuttuminen voidaan kokea vapauttavana, mutta retkillä yhteiset ruuanlaittohetket voivat taas osaltaan luoda luontevia vuorovaikutustilanteita muiden aikaa vievien velvoitteiden ollessa vähäisempiä. Ruualla on sosiaalinen ja symbolinen merkitys sekä yhteys tunteisiin ja hyvinvointiin, ja Andrea Warmanin (2016) mukaan ruualla ja ruokailulla tulisivin olla keskeisempi rooli lastensuojelun sijaishuollossa. Ruuan kautta voidaan rakentaa siteitä ja vahvistaa suhteita, luoda positiivista identiteettiä ja yhteisöön kuulumisen tunnetta. Käytännönläheisemmin ruuan ympärille kytkeytyvät teemat ovat asioita, joita nuorten pitää osata itsenäistyessään sijaishuollosta. (Warman 2016; myös Laakso & Enroos 2016, 513.)

Ruuanlaittohetki ensimmäisenä iltana. Maria tulee keittiöön, haluaa auttaa ruuan laittamisessa. Huolehtii hellalla paistuvasta jauhelihasta ja kanasta yhdessä ohjaajan kanssa. Myöhemmin myös Niko tulee keittiöön haluten osallistua, hänelle lihan maustaminen on tärkeää. Ruuanlaiton lomassa nuoret jutustelevat ohjaajien kanssa.

(Ote tutkimuspäiväkirjasta.)

Päivi Känkänen (2013) korostaa, että lastensuojelun institutionaalisuuden määrittämissä rakenteissa tarvitaan osallisuuden toteutumiseksi aikuiskontrollista vapaata mahdollisuuksien tilaa, jossa lasten ja nuorten on mahdollisuus määritellä olemisen suhteensa itseensä ja maailmaan. Osallisuus rakentuu vastavuoroisessa ja dialogisessa vuorovaikutuksessa, joka voi mahdollistua kontrollista vapaassa tilassa (Känkänen 2013). Ruuanlaittohetket voidaan nähdä tällaisena mahdollisuuksien tilana, jossa nuorilla on tilaisuus toteuttaa itseään ja määritellä suhteensa ympäristöön. Ruuanlaiton ohella ruoka oli muutoinkin tärkeä elementti retkillä, ja esimerkiksi viikinkimuseossa tarjottua ruokaa muisteltiin haastatteluisia *hitsin hyvänä*.

Ainutlaatuista retkissä verrattuna arkeen ovat nukkumajärjestelyt ohjaajien nukkuessa samoissa tiloissa ja huoneissa nuorten kanssa. Nukkumaanmeno voi olla hyvin yksityinen hetki, jossa päivän roolit ehkä täytyykin riisua pois, ja kun tämä hetki jaetaan yhdessä jonkun kanssa, avautuu tilaa, jossa institutionaalisuuden määritelmät voivat unohtua.

Nukkumajärjestelyjen kautta syntyi tilaa ja aikaa ohjaajien ja nuorten väliselle yksilöllisemmälle vuorovaikutukselle, jolloin luottamuksellisiakin asioita saattoi olla helpompi jakaa.

[H]än [nuori] kerto siitä taustastaan... ku oltiin kahestaan siinä huoneessa, siin oli täysrauha kertoo... et siin mä pääsin niinku tosi hyvin niinku [nuoren] kanssa, semmoseen luottamukselliseen keskusteluun, mitä ei täällä [lastenko-dissa] tapahtuis.

(Ohjaajan haastattelu.)

[I]han mielenkiintosisii kysymyksii tuli lapsilta, ekana iltana, on se, noi on just semmosii et mä tykkään kyl jutella lasten kaa että, ku sais vaan lapsiin semmosen kontaktin että, pystyttäis rauhottuu juttelee, mut sitten myöhempinä iltoina meil oli semmosta kivaa yhdessä olooo, semmosta mökkielämää sitten, juteltiin kaikenlaista ja keksittiin vähän tarinoita yhdessä ja oli semmonen positiivinen fiilis, Aleksin ja Rikun kaa.

(Ohjaajan haastattelu.)

Nukkuminen yhdessä turvallisen aikuisen kanssa koettiin tärkeäksi myös nuorten keskuudessa. Nukkumajärjestelyillä oli lisäksi nuorten kertoman mukaan merkitystä oikeanlaisen, retkille kuuluvan yhteisöllisen tunnelman luomisessa.

NUORI: Siin mökissä ku sai nukkuu, semmosen kaa kenen kaa halus nukkuu... Et mä halusin ihan [ohjaajan] kaa nukkuu.

JM: Oliko se susta just parempi se, että oli niinku huonekaveri kun se, että ois nukkunuu yksin?

NUORI: Ym, emmä yksin ois halunnu nukkuu, mä nukun muutenkin yksinäni niin.

(Nuoren haastattelu.)

[O]is niinku enemmän ollu silleen, enemmän oltais oltu mökeissä eikä siinä päärakennukses... ehkä sen takii ku, siel tulee enemmän tunnelmaa sitten. Ku leirillä olis ehkä parempi nukkuu mökeissä ku missään päärakennukses, ja sitten just se niinku, se niinku oma ryhmä, et minne menee.

(Nuoren haastattelu.)

Ohjattujen ja suunniteltujen ohjelmien ohessa retkien puitteet ja ympäristö luontoineen tarjosivat luonnollisesti arjesta poikkeavaa tekemistä. Vaihteleva tekeminen muodosti myös tilanteita, joissa arjen melskeessä helposti syrjään ja huomiota vaille jääville nuorille tarjoutui mahdollisuuksia tuoda esiin osaamistaan ja taitojaan.

Mä olin tosi ilonen Rikun puolesta siinä metsäretki, lauttamelonta, ku se sai siinä osottaa ne taitonsa, kartanlukutaitonsa, oli sen lautan niinku kapteeni molempiin suuntiin ja se oli varmasti niinku, siitä mä iloitsein ku Riku on yleensä semmonen, joka on taustalla.

(Ohjaajan haastattelu.)

JM: Mikä sun suhtautuminen sitten on retkiin?

NUORI: Mun suhtautuminen, no retket on kyllä kivoja, et enimmäkseen mä oisin kyllä jossain siel retkeilemässä, ku jossain tääl pääkaupunkiseudulla spurguilemassa, tai täällä mä en jaksa tehdä paljon mitään, siel on ainaki tekemistä. Siel on niinku mahdollisuus osallistuu ja tutustua uusiin asioihin, oppii uusiin asioit. Oikeesti, niinku aina ku me mennään jonneki retkelle, aina jotain uusiin kokemuksiin tulee... et yhest retkestä mä sain kiinnostuksen lumilautailuun.

(Nuoren haastattelu.)

Paikoitellen retkillä oli hetkiä, jolloin ohjaajat pystyivät ottamaan muutamman nuoren mukaansa ja lähtemään ulos kävelylle, onkimaan tai lämmittämään saunaa. Nuorille tärkeää näissä hetkissä oli yksinkertaisesti ohjaajien kanssa oleminen ja jutteleminen.

NUORI: Esimerkiks se ku me käytiin hakee ohjaajan kanssa vettä sieltä järvestä, niin se oli aika mukavaa sitten, niitten vesien vienti sinne semmoseen, mikä nyt ihme onkaan laatikko vai joku.

JM: Meinaaksä sitä pataa?

NUORI: Joo niin sinne oli kiva viedä niitä, ja muutenkin tota jutella asioista ja silleen.

(Nuoren haastattelu.)

Retket nuoria yhdistävänä kokemuksena

Huostaanotettuna nuorena oleminen ja lastenkodissa asuminen on näkyvin yhdistävä tekijä nuorten kesken, ja sen kautta nuoret rakentavat identiteettiään ja yhteenkuuluvuuden tunnettaan (vrt. Emond 2003, 327–28) Nuoret muodostavat myös keskinäisiä pienempiä klikkejä ja kaveruuteen perustuvia ryhmiä lastenkodin yhteisön sisällä (myös Törrönen 1999). Lastenkotien nuorten yhteisöissä sosiaaliset tekijät sekä erottivat että yhdistivät nuoria. Esimerkiksi läheisen iän ja kouluasteen kautta nuoret kertoivat kokevansa läheisyyden tunnetta muihin, ja toisaalta näiden kautta myös erottauduttiin muista. Arjessa nuoret kertoivat viettävänsä vain vähän aikaa yhdessä ryhmänä, eikä samassa lastenkodissa asuvilla nuorilla välttämättä ole paljoa yhteistä sijoitusta lukuun ottamatta.

Vaikka sä ootki samojen naamojen kans kaksneljäseittemän, mutta ei, ei silti, ei noi [muut nuoret] oo mulle läheisii, millään tavalla, paitsi ehkä koulukaverit, mutta siinä se, et muuten ei oo läheisii.

(Nuoren haastattelu.)

[O]n ne enemmän niinku ulkona yksin tai, Albert ja Niko menee joskus lenkille ja silleen, niin sitten mä en nää niitä ja sitten ne on välillä huoneessaan. Maria on sitten taas vähän enemmän ehkä tos tekee ruokaa ja semmosta, et sitä mä nään enemmän.

(Nuoren haastattelu.)

Maritta Törrönen (1999) kirjoittaa lastenkodin lasten yhteisöllisestä mielipahasta tarkoittaen sillä ryhmän reagoimista sen jäsenten tunteisiin, esimerkiksi suuttumukseen, vihaan ja pelkoon. Yhden lapsen ollessa pahantuulinen muut saattavat tyyntyä ja käyttäytyä huomaamattomasti (mt., 117–20). Huomasin vastaavanlaisen ilmiön tilanteissa, joissa joku nuorista oli voimakkaan tunteen vallassa ilmaisten itseään painokkaasti ja vaatien ohjaajien huomiota. Tilanteen emootiot tuntuivat hallitsevan koko yhteisön tilaa muiden nuorten pysytellessä sivummalla ja liikkumalla yhteisissä tiloissa hyvinkin huomaamattomasti. Törrönen (mt.) kirjoittaa myös lasten kannanotoista toistensa tilanteisiin tai ohjaajien toimintatapoihin, joiden hän ajattelee heijastavan yhteisöllisyyttä ja suhteiden sisarellista laatua. Myös retkillä nuoret ottivat kantaa toistensa tunteisiin

ja tilanteisiin esimerkiksi kehottamalla olemaan itkemättä, narkästymällä toisten tunteista ja myös iloitsemalla toisten onnistumisista.

Ohjaajien näkemyksien mukaan retkillä nuoret samaistuivat toistensa tilanteisiin, jolloin he olivat empaattisempia ja kärsivällisempiä toistensa suhteen. Retkien ohjatut ohjelmat olivat luonteiltaan ryhmäytymistä, keskinäistä tukemista sekä empatiataitoja vahvistavia. Esimerkiksi korkeassa heinäladossa ylhäällä parrujen päällä kävellessä ja köysien varassa toiselta parrulta toiselle heilahtaessa nuoret tukivat ja kannustivat toisiaan uskaltamaan ja ylittämään itsensä. Havaintojeni ja haastattelemieni ohjaajien näkemyksien mukaan retkillä konfliktit nuorten kesken johtuivat osittain tehtävörientoituneisuuden puutteesta. Ohjatun tekemisen aikaan energian pystyi suuntaamaan selkeään kohteeseen, eikä sanailuun, hännämiseen ja tilanteen eskaloitumiseen ollut sijaa.

[K]u ei ollu sitä toimintaa, oli tyhjää aikaa niin siinä tulee enemmän tai myöhemmin ja yleensä enemmän se, semmonen kahnaus...

(Ohjaajan haastattelu.)

Parhaassa tapauksessa yhteisöllinen retkitoiminta luo yhteisöllisyyden ja yhteenkuuluvuuden tunteita hioen ryhmäprosessia eteenpäin. Usealle nuorelle matkustaminen tai retket eivät olleet tavanomaisia, jolloin monet tilanteet tulivat uusina. Ne jaettiin yhdessä muiden nuorten kanssa ja niissä luovittiin omien kykyjen mukaan turvautuen myös toisiin. Toisella retkellä poislähtö viivästyí auton akun tyhjenemisen vuoksi. Lähtöä oli edeltänyt nuorten levottomuus, joka johti ohjaajien väliseen sanallisesti tiukkaan konfrontaatioon puuttumisen tavoista. Tunnelma oli kireä, eikä lähdön viivästyminen helpottanut tilanteen laukeamista. Jälkeenpäin haastattelussa ohjaaja reflektoi tilannetta ja näki, että kotiin lähdön viivästyessä autokunnassa olleet nuoret olivat tässä poikkeuksellisessa tilanteessa tukeutuneet toisiinsa ja yhdessä tilanteen kokeminen oli lähentänyt erilleen kasvaneita nuoria uudelleen. Kuitenkin, vaikka retkien puitteilla ja ohjelmilla pyrittiin ryhmäprosessin vahvistamiseen, eivät nuoret itse tuoneet esille, että retkillä olisi ollut vaikutusta heidän keskinäisiin suhteisiinsa.

JM: Mites sä sanoisit et onks sun ja Eetun välit samanlaiset

NUORI: On

JM: sen retken jälkeen ollu

NUORI: on

JM: täälläkin?

NUORI: joo.

(Nuoren haastattelu.)

Vaikka haastatteluissa nuoret eivät nähneet retkillä olevan vaikutusta heidän keskinäisiin suhteisiinsa, ei yhteisten kokemusten kautta voi välttyä tutummaksi tulemiselta tai toisesta oppimiselta. Esitän vielä kontekstin luomisen lopuksi katkelman erään nuoren haastattelusta, jossa kiteytyy retkien ainutlaatuisuus materiaalisuuden osalta, mutta myös kokemustasolla. Nuoren käyttämä termi *liian luksuksesta* kuvastaa kokemusten harvinaislaatuista.

JM: No mites oliko sul semmonen olo, että se oli erilaista olla siellä retkellä kun arjessa?

NUORI: Öö ei, no ehkä, mökil tuntu olevan liian luksusta joka paikassa.

JM: Mikä oli liian luksusta?

NUORI: No ehkä, et oli kaikkii uima-altaita ja niin, no joo, uima-allas ja sitten, sekin tuntu hienolta, että näki meduusoja.

(Nuoren haastattelu.)

Retkien mahdollisuudet pähkinänkuoressa

- Yhteinen, rauhallinen aika mahdollistaa kohtaamisten ja vuorovaikutuksen syntymistä
- Ruoka tarjoaa kokemuspintoja ja ruuanvalmistushetket mahdollisuuksien tilaa, jossa osallisuus voi muotoutua
- Nukkumajärjestelyt luovat yhteisöllistä retkitunnelmaa ja mahdollistavat luottamuksellisen vuorovaikutuksen syntymistä
- Arjesta poikkeava toiminta ja uudet kokemukset antavat tilaa nuorten erilaisille persoonille
- Uusien asioiden kokeminen ja jakaminen yhdessä vertaisten kanssa luo kiinnittymisen kohtia

Vuorovaikutustilanteet ja -tapahtumat retkillä

Tässä luvussa keskityn vuorovaikutuksen ja kohtaamisten tarkastelemiseen erityisesti nuorten ja ohjaajien välillä, mutta tuon myös ilmi esimerkkejä nuorten keskinäisestä kanssakäymisestä. Tarkastelen vuorovaikutustilanteiden vastavuoroisuuden, dialogisuuden ja avoimuuden laatua ja määrää.

Vastavuoroisuus ja dialogisuus kietoutuvat tarkastelussani yhteen, sillä vuorovaikutuksen dialogisuudella tarkoitan tiedon ja merkitysten tuottamista vastavuoroisessa prosessissa (vrt. Mönkkönen 2002, 33–34). Dialogisuus ja vastavuoroisuus liittyvät tässä yhteydessä myös avoimuuteen ja luottamukseen, sillä näen, että lastenkotien toimijoiden vuorovaikutussuhteissa jälkimmäiset ovat edellisten ehtoja. Teen näkyväksi tilanteiden ja tapahtumien vuorovaikutuksen laatua neljän käsitteellisen jäsennyksen kautta, jotka ovat *yhteensointuva*, *epävierein*, *monitulkintainen* ja *mutkaton* vuorovaikutus. Vuorovaikutuksen laatu eri tilanteissa ei luonnollisesti ollut selvärajaista tai suoraviivaista, vaan sen jäsentäminen on vaatinut moninaisten sosiaalisten sattumusten yksinkertaistamista, rajanvetoja sekä valintoja ja on loppujenkinlopuksi vain tutkijan tulkinnan tulosta. Koen kuitenkin, että tällaisen jäsentelyn kautta pystyy tuomaan esiin niitä vuorovaikutuksen mekanismeja, joiden kautta osallisuus ja yhteisöllisyys voivat rakentua.

Kaksi ensimmäistä käsitettä, yhteensointuva ja epävierein vuorovaikutus, ovat Harry Lunabban (2013) käsitteitä, ja käytän niitä analyysissäni soveltuvien osin. Lunabba hahmottaa yhteensointuvan vuorovaikutussuhteen olevan sellainen, jossa tavoitteena on eläytyä toisen kokemusmaailmaan. Osapuolien ei tarvitse olla samaa mieltä asioista tai edes jakaa yhteisiä arvoja, mutta yhteensointuvassa suhteessa tavoitellaan toisen kokemusmaailman ymmärtämistä. (Mt., 121.) Lunabban analyysissä epävierein vuorovaikutussuhde on liian löysä tai liian kireä. Omassa aineistossani ei ollut havaittavissa liian löysiä, ei-välittäviä suhteita ohjaajien ja nuorten kesken, mutta kireyttä suhteissa puolestaan ilmeni. Liian kireät suhteet ilmenivät konfliktiherkkinä (mt., 142), mutta kaikki konfliktitilanteet eivät olleet epäviereisiä.

Kolmas käsite, monitulkintainen vuorovaikutus, syntyi mielessäni kenttävaiheen aikana, kun havaitsin vuorovaikutustilanteiden osapuolten tulkitsevan joidenkin tilanteiden merkityksiä ja emootioita ristiriitaisesti. Lisäksi havaitsin monissa tilanteissa olevan kyse vielä jostain muusta, joka ei täysin istunut yhteensointuvan, epäviereisen tai monitulkintaisen käsitteisiin. Tämä havainto kolmen käsitteen riittämättömyydestä vahvistui keskustellessani tutkijakollegoideni kanssa, ja niinpä kehitin neljännen, mutkattoman vuorovaikutuksen käsitteen. Jäsentelyssäni mutkaton vuorovaikutus eroaa yhteensointuvasta siinä, että toisin kuin yhteensointuvassa, mutkattomassa vuorovaikutuksessa ei pyritä aktiivisesti asettumaan toisen asemaan tai yhteiseen lopputulokseen, mutta toki mutkatonkin tilanne voi tällaiseksi kehittyä. Kuitenkin aktiivisten pyrkimysten sijaan mutkattomat tilanteet kiteytyvät rauhallisiin, emootioiltaan tasapainoisiin ja lämpimiin hetkiin, joita kuvastaisi myös sanonta ”hetkessä mieli lepää”.

YHTENSOINTUVIA TILANTEITA

[Ohjaaja] yrittää ymmärtää mun näkökulmaa ja mä yritän ymmärtää sen näkökulmaa, sen takii me niinku silleen tiedetään, miten nää asiat hoituu. Sen takii meidän asiat hoituu tosi hyvin.

(Nuoren haastattelu.)

Yllä oleva nuoren lainaus kiteyttää yhteensointuvan vuorovaikutuksen ytimen. Yhteensointuva vuorovaikutus on avointa, dialogista sekä vastavuoroista ja perustuu molemminpuoliseen luottamukseen ja yhteisymmärrykseen pyrkimiseen. Kerron tässä kappaleessa, mitkä elementit retkillä mahdollistivat yhteensointuvan vuorovaikutuksen syntymistä, minkälaisia yhteensointuvat tilanteet olivat sekä tarkastelen niiden merkityksiä. Ensimmäinen esimerkkini potentiaalisesti yhteensointuvista tilanteista ovat neuvottelut. Lastenkodeissa ja retkillä syntyy monenlaisia paikkoja neuvotteluille siitä, mitä tehdään, milloin ja kenen kanssa. Automatkojen istumapaikat, nukkumajärjestelyt ja askareiden suorittamiset ovat esimerkkejä retkillä käytyjen neuvottelujen aiheista, ja näissä neuvotteluissa vuorovaikutuksen oli mahdollista rakentua yhteensointuvaksi, kuten usein tapahtuikin. Eräs neuvottelutilanne kehittyi retken menomatalla, kun pysähdyimme syömään lounasta huoltoasemalle.

Eka pysähdys huoltoasemalla. Aatos ja Eetu pyytävät lupaa mennä kauppaan katsomaan tavaroita, saavat ohjaajilta luvan. Hetken päästä Aatos tulee kysymään, saako ostaa viikkorahoillaan tehtäväkirjan, vaikka oli aiemmin sanonut, että haluaa säästää rahat myöhempään vaiheeseen retkelle. Aatos ja ohjaajat neuvottelee rahan käytöstä, viikkorahoilla saa periaatteessa ostaa mitä vain, mutta ohjaajat yrittävät muistuttaa, että olisi mukava säästää rahaa kohteeseen, josta Aatos on intoillut jo lastenkodilla. Neuvottelun tuloksena Aatos päättää olla ostamatta tehtäväkirjaa. (Ote tutkimuspäiväkirjasta.)

Yllä olevassa esimerkissä kuvastuu monien neuvottelujen luonne. Viikkorahan käyttö on periaatteessa nuorten oman harkinnan varassa, ja he saavat käyttää rahan henkilökohtaisiin mieltymyksiinsä. Kuitenkin ohjaajilla on usein näkemys ”oikeanlaisista” päätöksistä ja toimintatavoista. Rahankäyttöneuvottelu oli merkityksiltään myös kasvatuksellisesti orientoitunut pitkäjänteisyyden, malttamisen sekä rahan käytön opettamisen näkökulmista. Tilanne oli sikäli vastavuoroinen ja dialoginen, että nuorelta ei suoraan kielletty tehtäväkirjan ostamista, vaan yhteiseen ratkaisuun pyrittiin juuri neuvottelun kautta. Yhteensointuvuudessa oli myös pitkälti kyse instituution sääntöihin ja odotuksiin asettumisesta. Kun Aatos tulee kysymään lupaa ostaa tehtäväkirja, saa se myös ohjaajat asettumaan neuvottelevaan positioon ja haluun päästä yhteisymmärrykseen.

Neuvottelujen ohella yhteensointuvuutta oli myös vuorovaikutustilanteissa, jotka rakentuivat kiusoittelun ja sanailun ympärille (ks. myös Hedin ym. 2012). Tällaiset vuorovaikutustilanteet ovat tavanomaisia lastenkodeissa, ja niiden avulla luodaan ja opetetaan sosiaalisia normeja. Kiusoitteleva puhetyyli ja puheen sisältö syntyvät hetken, tilanteen ja muiden läsnä olevien ihmisten mukaan. (Törrönen 1999, 111.) Yhteisellä kiusoittelevalla kielellä luodaan tuttua yhteisyyttä ja piirretään oman ryhmän ulkorajoja. Kiusoittelevaan puhetapaan liittyi oleellisesti ohjaajien nuorille antamat lempinimet, joiden käyttäminen sai nuoret selvästi hyvillensä. Ohjaajat myös kiusoittelivat nuoria matkimalla heidän maneerejaan ja testasivat ajoittain, kuinka pitkälle voisivat mennä kiusoittelessa. Verbaalinen kiusoittelu kertoo kiintymyksestä, mutta sen kautta ohjaajat pyrkivät myös kehittämään nuorten valmiuksia ottaa vastaan ja kestää ulkomaailman haasteet. Huumori ja kiusoittelu voivat toimia myös toisin, sillä leikittelemällä nuorten yksilöllisyydellä ohjaaja voi myös

häpäistä tai nolata nuoren (ks. Pösö 2004, 94–101). Suurimmaksi osaksi nuorten ja ohjaajien keskinäinen vitsailu ja *läpänheitto* oli yhteensointuvaa, yksilöiden rajoja kunnioittavaa ja hyväntahtoista.

JM: Mitä sä teit siinä matkalla?

NUORI: Mitä siin aikaan tuli, no kuunneltuu vähän musiikkia ja sit vähän naureskeltuu [ohjaajien] kaa [nauraa]... Vähän vitsejä lauottuu... Meil oli hyvät [vitsit], oli todella hauskoja oikeesti...

(Nuoren haastattelu.)

Retkiolosuhteissa nuorten ja ohjaajien väliset roolit saattavat muuttua ja vuorovaikutus saada sitä kautta uusia ulottuvuuksia. Roolit lastensuojelunuorina ja -ohjaajina saattavat jäädä pois, mutta toisaalta roolit saattavat myös korostua. Siihen, millaiseksi retkien aikaiset roolit muodostuvat, vaikuttavat ryhmädynamiikka, toimijoiden persoonat, aikaisemmat yhteiset jaetut kokemukset ja ennen kaikkea suhteiden dynamiikka arjessa. Havaintojeni perusteella voin todeta, että jos arjessa vuorovaikutussuhteet ovat lähtökohtaisesti vastavuoroisen kunnioittavia ja arvostavia, on todennäköistä, että nämä ominaisuudet korostuvat retkillä. Alla olevassa lainauksessa kuvastuu nuorten näkökulmasta arjessa vuorovaikutuksen valtasuhteiden näkyminen ja toisaalta ympäristön vaihtuessa valtasuhteiden tasoittuminen.

[Retkellä] molemmat on alkupisteissä, mut sitten niinku arjessa se on vähän niinku se ohjaaja on edellä, vähän niinku ylempänä ku sinä. Mut sitten reissussa on silleen molemmat on yhtä alkupisteessä.

(Nuoren haastattelu.)

Retkellä ohjaajien oli mahdollista ottaa aktiivinen asema valtasuhteiden tasaamisessa antamalla nuorille vastuuta esimerkiksi askareiden suorittamisessa. Ruuanlaittotilanteessa ohjaaja saattoi antaa nuorelle vapaat kädet ruuan valmistamisessa toteamalla, että *sulla on nyt visio tästä*. Asemien tasautuminen näkyi myös vastavuoroisissa kohtaamisissa, joissa jaettiin kokemuksia puolin ja toisin. Yhtenä retki-iltana, ruuan jälkeen ruokapöydän ääreen jäi istumaan muutama vanhimmista nuorista sekä retken aikuiset. Pöydän ääressä käytiin avoin ja luottamusta osoittava keskustelu, jossa peilattiin ohjaajien nuoruuden maisemia nuorten tämänhetkisiin maisemiin ja elämäntiloihin. Pöydässä muisteltiin myös

itse kunkin ensikohtaamisia toistensa kanssa lastenkodissa. Yksi nuorista totesi haastattelussa, että retkillä on mukavaa, kun ohjaajat jakavat kokemuksiaan omasta elämästään ja näin ollen tulevat tutuiksi nuorille. Eräs ohjaajista puolestaan muisteli kyseistä keskustelua hetkenä, jolloin hän oli käsittänyt, kuinka suuri merkitys heillä, nuorilla ja aikuisilla, on toisillensa, ja miten kohtaamiset muistaa vielä vuosien päästäkin ja jaetut hetket nivoutuu osaksi nuorten elämäntarinaa.

[J]aetaan paljon enemmän samaa tommosella leirillä, kun mitä täällä arjessa... mä koen et [nuoret] tulee niiku lähemmäks ja me ollaan vähemmän työntekijöitä ja ne on vähemmän nuoria, et me ollaan niinku ryhmä, joka on tuolla retkellä, siinä ehkä jää vähän tittelit niinku erilailla pois, myös niinku nuortenkin kohalla, et ne vois olla niinku mikä tahansa leiriporukka, eikä se liity mitenkään lastensuojeluun. (Ohjaajan haastattelu.)

Tällaisten yhteensointuvien vuorovaikutustilanteiden merkitys, joissa jaetaan omia kokemuksia pyrkimyksenä ymmärtää toisen kokemusmaailmaa, on kahtalainen. Ensiksikin lastensuojelun kohteena olevien nuorten suojelun, hoidon ja huolenpidon tarve on aina yksilöllistä, jolloin ammattilaisten on tärkeää tuntea nuoret ja heidän yksilölliset elämäntilanteensa mahdollisimman kokonaisvaltaisesti (Hotari ym. 2013). Tilanteet auttavat siis nuorten aseman kokonaisvaltaisessa ymmärryksessä. Toiseksi vastavuoroinen dialogi, jossa myös aikuiset heittäytyvät keskusteluun ja päästävät nuoret lähelle omia kokemuksiaan ja mielenmaisemiaan, voi lisätä arvostetuksi tulemisen ja yhteisöllisyyden kokemuksia, joiden kautta osallisuus rakentuu (Gretschel 2002; Kiilakoski 2002).

Kerron seuraavaksi ohjatusta ohjelmasta, värikuulasodasta, ja yhteensointuvan vuorovaikutuksen rakentumisesta sen aikana. Värikuulasota oli retkemme viimeisen päivän ohjelma ja se toteutettiin kahdessa ryhmässä niin, että metsäisellä pelikentällä oli yhtä aikaa 6–7 pelaajaa, jotka pelasivat kahdessa joukkueessa toisiaan vastaan. Sotaan valmistautuminen aloitettiin pukeutumalla vanhoihin armeijan vaatteisiin, joiden tarkoituksena oli suojata pelaajien omia vaatteita väriammusten tahraamiselta. Tällainen peli, missä pelaajilla on käytössään hiilidioksidilla toimivat värikuula-aseet eli merkkaimet, on areenana potentiaalisen riskialtis, joten erityisen tärkeää on noudattaa annettuja ohjeita. Peliä ohjasi ulkopuolinen työntekijä, jolloin ohjaajat, nuoret ja minä tutkijana asetuimme pitkälti samaan asemaan ohjeiden vastaanottajina. Tämä yhteinen ”tiedottomuus”

madalsi ohjaajien auktoriteettiasemaa ja loi pohjan pelin aikaiselle yhteensointuvalle vuorovaikutukselle.

[Pelin vetäjä] ohjeistaa peliä. Kaikki kuuntelee turvallisuusohjeita ja noudattaa niitä, ainoastaan piipun osoittamisesta maahan päin pitää välillä muistuttaa... Kristianin ja Aleksin kanssa kannustettiin toisiamme pelissä.

(Ote tutkimuspäiväkirjasta.)

Pelin aikana, ennen jokaista erää, neuvottelimme joukkueittain yhteisestä pelistrategiasta toisen joukkueen peittoamiseksi. Pelin jännitys ja yhteiseen tavoitteeseen pyrkiminen loivat vahvan yhteisyyden tunteen joukkueemme kesken. Nuoret olivat innolla mukana toisten heittäytyessä itsenäisiin tarkka-ampujan rooleihin ja toisten valitessa taktiikaksi liikkua pelikentällä pareittain. Pelin tiimellyksessä kannustimme ja annoimme toisillemme vinkkejä, ja kylmästä säästä johtuvaa visiirien huurtumista lukuun ottamatta peli oli onnistunut kokemus. Tärkeää oli myös nuorten aikuisilta saama positiivinen palaute ryhmänä toimimisesta. Osallisuuteen kuuluu keskeisesti myös ajatus vastuussa olemisesta (Kiilakoski 2002, 12–14); kun nuoriin luotettiin antamalla heille merkkaimet, he myös ottivat vastuuta ja toimivat sen mukaisesti.

JM: Mikä siinä värikuulasodassa oli kivointa?

NUORI: Koska pumpumpumupum [leikkii ampuvansa aseella ympäriinsä] yhes kohtaa mul loppu kaasu niin trrrrrrrrr [ampuu sarjattulta], se oli vähän hauskaa. (Nuoren haastattelu.)

[S]e värikuulasota, se oli kiva nähä et siinä nuoret tsemppas... se oli kyllä selvä kohokohta.

(Ohjaajan haastattelu.)

Pelin luoma hyvä henki näkyi yhteensointuvuutena kahdessa kohtaamistilanteessa samana iltana. Tällainen ensimmäinen hetki oli minulle merkityksellinen, sillä pelin ansiosta pääsin Kristianin kanssa sellaiselle luottamuksellisuuden ja tuttuuden tasolle, että hän aikaisemmista päättäväisistä kielloistaan huolimatta halusikin osallistua tutkimukseeni havainnoitavana sekä myöhemmin myös haastateltavana. Kristianin tapaus tuo ilmi sen, miten haastavaa nuoren suostumusta voi olla tulkita, ja kuinka aito suostumus rakentuu luottamuksen, ei niinkään loputtomien info-

ja suostumuspaperipinojen kautta. Toinen hetki oli hyvin pieni, mutta nähdäkseni poikkeuksellisen yhteensointuva, nuorten välillä tapahtunut sananvaihto. Olimme kokoontuneena yhteiseen oleskelutilaan television ollessa auki. Eräs nuorista sanoi toiselle tämän olevan ruudun tiellä, johon toinen vastasi *sori* ja siirtyi hieman sivummalle istumaan. Hän sai vielä vastaukseksi kohteliaan toteamuksen siitä, että tielläolo on annettu anteeksi ja televisioon keskittyminen jatkuu. Nähdäkseni poikkeuksellista tässä oli vuorovaikutuksen kohteliaisuus ja selvä tilanteen näkeminen myös toisen kannalta, sillä tiellä istumisesta ja huomauttelusta olisi kokemukseni mukaan voinut hyvinkin kehkeytyä kiivas sananvaihto. Ohjattujen ohjelmien lähtöasetelmien vaativa valta- ja auktoriteettiasemien tasaantuminen voi olla myös yksi syy siihen, miksi monet nuorista mainitsivat ohjaajien kanssa toteutetut ulkopuolisten vetämät ohjelmat retkien parhaiksi asioiksi.

Retkien tilanteet ja tunnelmat vaihtelivat nopeasti ja monta kertaa päivässä konflikteista, suuttumuksesta ja loukkaantumisista leppoisaan ja lämpimään yhdessäoloon. Ongelmatilanteiden selvittelyt olivat pääosin dialogisia ja avoimia: nuoret saivat ilmaista oman mielipiteensä tapahtumista ja jatkotoimenpiteistä sovittiin yhdessä. Nuorilta myös saatettiin kysyä, tuntuiko selvittely reilulta. Nuorten ja aikuisten välinen vuorovaikutus oli monesti tulkintani mukaan perheenomaisen läheistä ja välittävää. Läheisyys ilmeni nuorten kanssa leikkilisenä sanailuna, kiusoitteluna, fyysisenä läheisyytenä sekä äidillisenä ja isällisenä hoivana ja huolenpitona. Tällaista vuorovaikutusta luonnehtii yhteensointuvuus: tilanteen emootiot ovat positiivisesti virittyneitä ja kanssakäyminen on vastavuoroisen kunnioittavaa. Kuitenkin olosuhteiden ollessa otollisia, myös epäviireisiä, kireitä vuorovaikutustilanteita saattoi muodostua.

Yhteensointuva vuorovaikutus pähkinänkuoressa

- Yhteensointuva vuorovaikutus on avointa, dialogista sekä vastavuoroista ja perustuu molemminpuoliseen luottamukseen ja yhteisymmärrykseen pyrkimiseen
- Neuvottelua vaativia tilanteita retkillä on paljon, ja ne voivat muodostua yhteensointuviksi dialogisuuden ja toisen kunnioittamisen kautta

- Verbaalinen kiusoittelu ja sanailu on yhteisöllisyyden luomisen keino ja on yhteensointuvaa, kun se kunnioittaa yksilöiden rajoja ja on hyväntahtoista
- Retkiolosuhteissa nuorten ja ohjaajien roolit saattavat muuttua valtasuhteiltaan tasavertaisimmiksi
  - Yhteinen tekeminen mahdollistaa ohjaajien auktoriteetin mataltumisesta ja nuorten kanssa tasavertaisempaan asemaan asettautumista
  - Ohjaajat voivat myös aktiivisesti pyrkiä tasoittamaan valtasuhteita

EPÄVIREISIÄ KOHTAAMISIA

Epäviireisyys vuorovaikutustilanteissa ja -suhteissa ilmeni retkillä kireytenä ja konfliktiherkkytenä. Tällaisissa tilanteissa ohjaajien ja nuorten verbaalinen ulosanti oli tiukkaa, syyttävää, käskevää tai puolustautuvaa ja kehon kieli jäykkää ja terävää. Monesti epäviireisyyttilaan asettautuminen, toisen kokemusmaailman sivuuttaminen, oli molemminpuolista.

Yhteensointuvuuden kohdalla mainittu kiusoittelu näyttöytyi paikotellen ohjaajien kärsivällisyyden ja sietokyvyn koettelemisena. Nuoret saattoivat lälättää ohjaajille tai keksiä heistä karnevalisoituja tarinoita, joissa ohjaajat olivat ”pahiksia”, esimerkiksi hirviöitä. Törrönen (1999, 113) kirjoittaa lasten liittoutumisesta ohjaajia vastaan, jossa verbaalisen luovuuden kautta lapset vahvistavat keskinäistä suhdettaan. Sanailusta tulee yhteinen leikki, jonka tarkoitus on koetella toiminnan rajoja ja ohjaajien sietokykyä (mt.). Useammin kuin kerran nuoret liittoutuivat keskenään ja alkoivat sanailua ohjaajista antaen toinen toistensa jutuille lisää pontta. Aina sanailu ei liittynyt suoraan ohjaajiin, vaan nuoret saattoivat koetella puheillaan ja teoillaan sopivuuden ja asiallisuuden rajoja muutoinkin. Tulkintani mukaan selkeä tehtävääorientoituneisuuden puute johti ajoittain liian pitkälle menevään sanailuun ja tilanteisiin, jotka eskaloituessaan ilmenivät konfliktisena, epäviireisenä vuorovaikutuksena nuorten ja aikuisten välillä. Ohjaajien tahallinen ärsyttäminen oli myös nuorten halua tulla huomatuksi, jolloin ärsyttämistä syntyi peli, jonka palkintona oli ohjaajien huomio.

Istutaan illalla sohvalla. Petri hännää ohjaajia puheellaan ja hakemalla fyysistä kontaktia, koskettelee, ottaa kädestä kiinni, yrittää alkaa painia. Jon katsoo tätä ja sanoo, että ainut tapa saada ohjaaja painimaan on ärsyttää sitä, kun haluaisi itse painia.

(Ote tutkimuspäiväkirjasta.)

Luottamuksellisten ja tunnelmaltaan lämpimien hetkien ohella retkillä muodostui tilanteita, jolloin kenellekään ei ollut selvillä, mitä seuraavaksi tulisi tapahtumaan. Ohjaajille järjestyksen puute tuntui hämmentyneisyytenä ja yleisenä epämääräisyyden tunteena.

... siinä vaiheessa ku mua rupes ahistaa, et ei oikeen oo rakennetta, niin sitten ei oo oikeesti sitä ollenkaan, että mä en kauheen helpolla siitä niinku ahdistu.

(Ohjaajan haastattelu.)

Tämä selkeän rakenteen puute johti tilanteisiin, joissa ohjaajat ottivat tiukkoja valta-asemia rajatakseen nuorten käytöstä. Eräs tällainen tilanne syntyi, kun saavuimme takaisin päiväohjelman jälkeen majoitukseen. Lähtiessämme tiesimme, että kaikilla oli kova nälkä ja ruuan valmistukseen tulisi ryhtyä, mutta emme olleet sopineet kuka tekee mitäkään, joten perille päästyämme ohjaajat ja nuoret hajaantuivat omille tahoilleensa. Muutama nuorista meni keittiöön lämmittämään itsellensä nugetteja, minkä paikalle tullut ohjaaja tulkitsi niin, että nuoret olivat tekemässä iltaruokaa ainoastaan itselleen, sivuuttaen kollektiivisen vastuun yhteisen ruokailun järjestämisestä tilanteessa, jossa kaikilla oli nälkä. Nuoret kuitenkin olivat itse ajatelleet syövänsä vain välipalaa ennen varsinaista ruokaa. Tilannetta luonnehtii epäviireisyys: osapuolten risteävät näkemykset tapahtumista johtivat kireään vuorovaikutukseen, jossa ohjaajan valta ja auktoriteettiasema korostuivat toiminnan rajaamisessa.

On ambivalenttia, että arjen rutiinien ja rakenteiden rikkoutuminen on yksi retkien parhaista puolista (myös esim. Ekholm 2013, 15–18) luoden erityisen areenan osallisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevalle vuorovaikutukselle, mutta myös se tekijä, joka otollisissa olosuhteissa voi aikaansaada negatiivisia kohtaamisia ja emootioita retkillä. Kun osapuolet ovat väsyneitä ja epävarmoja seuraavista tapahtumista, voi kommunikoinnista tulla kärkeästä ja sanelevaa, jolloin vuorovaikutuksesta puuttuu toisen kokemusmaailman ymmärrykseen pyrkiminen sekä dialogisuus.

Nugettiepisodin aikana ohjaaja ja nuoret sanailivat keittiössä kireään sävyyn muiden ohjaajien ja nuorten ollessa hajaantuneina ympäri majoituspaikkaa. Kireä tilanne katkesi tällä kertaa palohälytykseen, joka kaikeksi onneksi osoittautui aiheettomaksi, ja palohälyttimien laukeaminen sai kaikki keskeyttämään sen hetkiset toimensa ja siirtymään pihalle. Tilanteen rauhoittumisen jälkeen väärinymmärryksiä purettiin koko yhteisön kesken ruokapöydän ympärillä, ja seuraaviin toimiin, eli ruuan valmistukseen, siirryttiinkin yhteisymmärryksessä.

Retkien heikkojen struktuurien ohella epäviireisyyttä suhteisiin aiheutti tulkintani mukaan myös häilyvä ja järjestäytymätön arki, joka heijastui nuorten ja ohjaajien kohtaamisiin ja kanssakäymiseen. Arjessa asioiden toistuminen samankaltaisina luo turvakokemuksia nuorille (vrt. Hedin ym. 2012) ja levottomuutta voikin tulkita ennustettavuuden ja jatkuvuuden puuttumisen kautta. Arjen vakiintuneiden käytäntöjen puute voi tulla erityisellä tavalla näkyväksi retkiympäristössä ja ilmetä nimenomaan tilanteissa, joissa ohjaajat puuttuvat ja rajaavat nuorten toimintaa. Näen, että epäviireisissä puuttumistilanteissa korostui vahvan hierarkkinen, valtaa käyttävää ja sääntelevä vuorovaikutus, mitä edesauttoi ohjaajien erilaiset ja eriaikaiset puuttumisen tavat. Epäviireinen puuttuminen oli Lunabban (2013) termein liian kireää kanssakäymistä, ja ohjaajien voimakas reagointi yhden nuoren käytökseen saattoi myös provosoida muita nuoria.

Tällaista voimakasta reagointia, epäviireistä puuttumistilannetta edelsi usein ohjaajien nimittely tai muu ärsyttämistarkoituksellinen sanailu, johon joku ohjaajista puuttui ottamalla nuoren käsivarresta kiinni ja taluttamalla rivakasti syrjään. Ajatus toimintatavan taustalla oli, että tilanteet katkaistaisiin heti poistamalla häiritsevästi käyttäytyvä nuori muiden joukosta, jolloin muut nuoret eivät lähtisi häiritsemiseen mukaan. Ohjaajien nopea fyysinen reagointi kuitenkin provosoi muita nuoria, jolloin he saattoivat alkaa liikehtiä ja äännellä levottomasti, huutaa ja säntäillä eri paikkoihin. Vilma Räsänen kumppaneineen (2013) käyttää termejä vuorovaikutuksen *kasautuminen* ja *variseminen* kuvatessaan kouluretkellä tapahtuvaa vuorovaikutusta, jolloin oppilaat ja opettaja kirjaimellisesti kasautuvat yhteen kohdistuen huomionsa myös samaan asiaan ja toisaalta hajaantuvat, jolloin vuorovaikutus varisee.

Kasautumisen käsite kuvaa myös epäviireisten puuttumistilanteiden syntymistä. Näissä tilanteissa yhden tai useamman nuoren sanomiset tai teot saivat ohjaajat reagoimaan nopeasti, mikä herätti muiden

nuorten huomion. Vaikka muut olisivat olleet keskittyneinä omiin älypuheliimiinsa, saattoivat he ohjaajien puuttumisen myötä kasautua tilanteen ympärille, jolloin tunnelma muuttui entistä levottomammaksi. Kasautumisen myötä tilanteessa ei ollut myöskään rauhallista ympäristöä, johon poistettu nuori olisi voitu palauttaa, jolloin vuorovaikutus ei päässyt varisemaan. Sanailusta ja puuttumisesta saattoi tulla kierre: kun yksi nuori palautettiin tilaan, vietiin jo seuraavaa pois, mikä taas provosoi muita. Tällaista vuorovaikutusta voi tulkita myös nuorten osallisuuden ja toimintamahdollisuuksien näkökulmasta: kun puuttuminen on voimallista ja nuorten omat vaikutusmahdollisuudet tilanteessa niukat, saattavat nuoret kokea ainoiksi mahdollisuuksikseen ottaa toimijuutensa takaisin kapinoimalla koko säännöstöä vastaan (vrt. Honkatukia ym. 2004; Pösö 2004). Puuttuminen kääntyy silloin alkuperäistä tarkoitustaan vastaan.

Tilanteiden tiivistymisiä

Retkellä tilanteet ja tunteet tiivistyvät niin hyvässä kuin pahassakin, ja yhteisön dynamiikka tulee näkyväksi ympärivuorokautisen yhteisen ajan myötä. Tärkeät, yhdessä jaetut kokemukset, luovat merkityksiä ryhmästä ja yhteisöstä parhaassa tapauksessa vahvistaen ryhmään kuulumisen kokemuksia. Näin ollen tiivistymisen käsitteellä voisi kuvata myös yhteensointuvien tilanteiden rakentumista, mutta tässä tiivistymisellä tarkoitan negatiivisten tunteiden tiivistymistä epäviireisyydeksi kohtaamisten ollessa jatkuvia. Ulkopuolista maailmaa ei voi eristää retken ulkopuolelle, vaan matkaan lähdettäessä jokainen osallistuja kantaa mukanaan myös lähi­menneisyyden tapahtumat ja tunteet. Erityisen selvästi tämä tuli näkyviin nuorten keskinäisissä suhteissa, kun koulussa tai lastenkodissa tapahtuneet konfliktit ja erimielisyydet seurasivat mukana retkille. Ennen retkelle lähtöä muutama nuori oli ajautunut koulussa vastakkain, ja tämä suhteen jännitteisyys tiivistyi retkellä useaan otteeseen nuorten välisessä kanssakäymisessä. Erimielisyyksiä selvitettiin pitkin retkeä, mikä luonnollisesti vaikutti ohjaajien ja muiden nuorten olemiseen ja mielentilaan retkellä.

Aatos ja Eetu ovat ottaneet viiliä aamupalaksi, kun tulen alas. Hetken päästä tulee levänneen näköinen ohjaaja, joka meni eilen illalla aiemmin nukkumaan. Myös toinen ohjaaja ja Daniel tulevat aamupalalle. Eilen illalla selvitetty Danielin ja Nikon välisiä erimielisyyksiä pitkälle iltaan ja ohjaajat kertovat, että

tilanne saatiin selvitettyä ja kaikille jäi hyvä olo tilanteesta. He kuvailevat illan tunnelmaa lämpimäksi. Kuitenkin tullessaan alakertaan Daniel on tuotu uudestaan eilisestä asiasta.

(Ote tutkimuspäiväkirjasta.)

Nuorten vertaisryhmässä tapahtuva kiusaaminen on monimutkaista ja vaikeasti tulkittavaa. Aikuisten voi olla hankala erottaa nuorten kanssa käymisessä sosiaalisten taitojen opettelemista kiusaamisesta eikä konfliktitapauksissa roolit jakaannu monestikaan selkeästi *kiusaajiin* ja *kiusattaviin* (Hästbacka 2018). Kiusaaminen on vahvasti kokemuksellista (esim. Hamarus 2006), ja ohjaajat joutuvatkin tasapainottelemaan osapuolten kokemusten välissä – toisen nuoren kokemus vääryydestä itseään kohtaan on aito, mutta kuinka kauan ja kuinka monta kertaa kiusaamiseen ja loukkaantumisen aiheuttaneisiin tekoihin palataan? Missä vaiheessa tapahtumien uudelleen esiin ottamisesta tulee kohtuutonta toisen osapuolen kannalta?

Kiusaaminen laitoksissa on jäänyt tutkimuksissa hyvin vähäiselle huomiolle siinä missä kouluinstituutioissa tapahtuvaa kiusaamista tutkitaan säännöllisesti ja monien toimijoiden ja hankkeiden näkökulmista (esim. Kouluterveyskyselyt; Lapsiuhritutkimus; KiVa Koulu -hanke; Hästbacka 2018). On selvää, että kiusaaminen ja riidat ovat osa myös laitospelämää (Emond 2003, 323–324; Sekol & Farrington 2015), ja Ruth Emond (2003) korostaakin lastenkotietnografiansa pohjalta, että vaikka sijaishuollon hoidon yksilöllistyminen on välttämätöntä, ei ryhmäkokemusta tule sivuuttaa. Nuoret kiusasivat ja härnäisivät toisiaan niin sanallisesti kuin fyysisestikin, ja monesti kiusaamistilanteet tapahtuivat samojen nuorten välillä. Kiusaamisen ja härnäämisen takana on tunteita, jotka ovat voineet syntyä aikaa sitten jo nuorten yhteiselon alkumetreillä. Haastatteluisissa nuoret kuvasivat pääsääntöisesti olevansa joko kavereita muiden nuorten kanssa tai ainakin tulevansa toimeen heidän kanssaan, vaikka heillä ei paljoa yhteistä olisikaan. Nuoret puhuivat myös konfliktituneista vertaissuhteista, joita raamittivat riidat ja erimielisyydet. He myös tiedostivat kaveri-sanatunnelatautuneisuuden, eivätkä käyttäneet sitä kaikista lastenkotiyhteisön nuorista.

JM: Mikä siinä on kiva kun on vähemmän porukkaa?

NUORI: No esimerkiksi se et siin on se kiva, jos vaikka kaverit vaan tulee, niin

sithän voi olla vaan niinku kavereitten kaa et, ettei siel tarvii kesken kaiken olla niinku mitään riitaa, mitä pitäs selvittää.

(Nuoren haastattelu.)

Epävierein vuorovaikutus pähkinänkuoressa

- Epäviseys vuorovaikutustilanteissa ja -suhteissa näkyy kireytenä ja konfliktiherkkytenä
- Selkeä tehtäväorientoituneisuuden puute voi johtaa liian pitkälle menevään sanailuun ja tilanteisiin, jotka eskaloituessaan ilmenevät epäviereinä vuorovaikutuksena nuorten ja aikuisten välillä
- Ennakoitavuuden niukkuus ja rakenteettomuus voivat johtaa väärinymmärryksiin ja tilanteisiin, joissa ohjaajien valta- ja auktoriteettiasema korostuvat
- Ohjaajien nopea ja fyysinen reagointi nuorten toiminnan rajaamisessa voi näyttäytyä nuorille autoritäärisenä vallankäyttönä sekä provosoida muita nuoria
- Kohtaamisten ollessa jatkuvia retkiympäristössä, voivat tilanteet ja tunteet tiivistyä ja aikaisemmat konfliktit ja erimielisyydet nousta pintaan

VUOROVAIKUTUKSEN MONITULKINTAISUUS

Tilanteiden kokemuksellisuudesta johtuen vuorovaikutusta on haastava kategorisoida ja luokitella tietynlaiseksi. Lunabban (2013) yhteensointuvan ja epävierein vuorovaikutuksen käsitteiden ohella havaitsinkin, että ohjaajien ja nuorten välinen kanssakäyminen on monitulkintaista. Tällä tarkoitan sellaisia vuorovaikutustilanteita, jotka ovat näyttäytyneet tilanteen osapuolille erilasina tai jotka olen mahdollisesti itse tulkinnut toisella tavalla kuin he, joita tilanne koski. Tästä esimerkkinä kuvaan lumisotaepisodin, josta olen kirjannut havainnointimuistiinpanoihini retken ensimmäisenä päivänä seuraavasti:

Näen ikkunasta, kun kaikki muut nuoret, paitsi yksi, ovat pihalla lumisotaa kahden ohjaajan kanssa. Nuoret tekevät hyökkäyksiä lumipalloon varustautuneen-

na ohjaajia kohti ja ohjaajat lähtevät jahtaamaan heitä nuorten juostessa täysiä karkuun. Aleksi kertoo myöhemmin välipalapöydässä, että oli kivaa, kun he heittivät aikuisia lumipallolla ja sitten aikuiset juoksivat heidät kiinni, kaatoivat lumeen ja antoivat lumipesun.

(Ote tutkimuspäiväkirjasta.)

Nähdäkseni lumisota oli nuorista hauskaa ja he nauttivat siitä. Kuitenkin haastattellessani toista lumisodassa mukana olleista ohjaajista hän kuvaili, että nuorten käytös oli yllättänyt hänet ja tilanne oli jäänyt mietityttämään jälkeensä.

OHJAAJA: [N]e oli siel pihalla ja ne lapset tuli mun päälle silloin, niin mä koin, et mul oli vaihtoehtona siinä joko juosta karkuun tai sitten puolustaa ittee, no sitenhän mä kamppitin Petrin siihen maahan ja sehän loppu siihen sitten se... lapset oli keskenään ja mä menin siihen ja sit mä ootin et vaik [toinen ohjaaja] tulee, et ei ollu tarkoitus mitenkään yksin mennä siihen, mutta sitten ehti tulla sieltä.

JM: Joo, mikä teidän tarkoitus oli, just kun te menitte sinne pihalle, oliko se silleen ihan vaan olla lasten kanssa vai niinku?

OHJAAJA: Niin se oli niinku olla lasten kaa ja huolehtii et hei ei mitään... et ku ne oli omineen pihalla niin sit ne oli koht siinä ikkunassa ja sit hettelee jotain lumipalloi ikkunaan...

(Ohjaajan haastattelu.)

Nuoret siis toivat itse esille lumisodan olleen heistä hauskaa, ja he myös pyysivät ohjaajia useaan otteeseen mukaan lumisotaan uudestaan, johon ohjaajat eivät suostuneet. Ohjaajan näkemys tilanteen negatiivisista emootioista oli ristiriidassa omien havaintojeni ja nuorilta saamani viestin kanssa. Ohjaajan näkökulmasta tilanne oli näyttäytynyt potentiaalisesti riskialttiina, jossa oli konfliktin ja eskaloitumisen mahdollisuus. Myös ohjaajan oma fyysinen reagoimistapa oli jäänyt mietityttämään, vaikka tämä oli juuri se tekijä (lumipesun antaminen), joka oli nuorista hulvatoman hauskaa lumisodassa. Vuorovaikutuksen monitulkintaisuudesta kertoo myös se, että puuttumistilanteet, jotka minulle saattoivat näyttää liioitellun valtaa käyttäviltä, saattoivat rajaamistoimien kohteena olleille nuorille näyttäytyä tarkoitusperän saavuttamisena eli ohjaajan ärsyyntymisenä ja huomatuksi tulemisena.

NUORI: [Ohjaajan nimi] on hauskin ohjaaja, se ei, sil ei kannata, sitä ei kannata ärsyttää, [nauraen] se on niin hauska.

JM: Mikä [ohjaajassa] on hauskinta?

NUORI: No kerran ku [ohjaaja] otti, vei mut huoneeseen, [ohjaaja] on mun kaa samas huonees, me juteltiin, Kristian ja Jon tuli ikkunaan, sitten [ohjaaja] sano, nyt sä tuut tänne, mä tuun sinne, sä tuut tänne, mä tuun sinne, sitten me kolme naurettiin... kota oli kiva, ku Petri kerto sen tarinan ja sit vikas kohtaa, sen hirviön nimi oli [ohjaajan nimi], [ohjaaja] rupes heti suuttuu siitä.

JM: Mikä siin on kivaa kun [ohjaaja] suuttuu?

NUORI: No [ohjaaja] vähän niinku raivoo helposti ja se suuttuu.

(Nuoren haastattelu.)

Laakso (2009, 89) kirjoittaa lastenkotityöhön vaikuttavasta, läsnä olevasta ”mahdollisesta uhasta”. Hän kuvaa tuntemuksiaan tilanteessa, jonka tulkitsi uhkaavaksi ja koki, että oli ollut lastenkodissa riittävän kauan tunnistaakseen tilanteen olevan sellainen, joka saattaisi eskaloitua riidaksi tai tappeluksi. Tämän omakohtaisen kokemuksen kautta hän havaitsi, että ”mahdollinen uhka” vaikuttaa työntekijöiden järkeilyihin, kun he pohtivat parhaita toimintatapoja eri tilanteissa. Onkin varmasti niin, että kokemattomuuteni lastenkotityöstä ja lastensuojelusta ylipäänsä vaikuttaa näihin tulkintoihini tilanteiden monimutkaisuudesta, ja jos kenttätyöskentelyni olisi kestänyt pidempään, olisin saattanut tulkita mahdollisesti uhkaavien tilanteiden vuorovaikutuksen eri tavalla. Ohjaajat ovat saattaneet kokea voimankäytön ainoaksi mahdollisuudekseen, vaikka voimankäytön perusteet eivät olleet minulle selkeät. Toisaalta ajattelen myös, että harvoin kohtaamme tilanteita, joissa ei olisi mahdollisuutta toisin toimimiseen. Nuoret kertoivat haastatteluissa, että heidän toimintaansa voimakkaasti puuttuva aikuinen on *niin hauska*, mutta tulkinnassa tulee myös muistaa haastattelumetodin ja ylipäänsä lastensuojeluinstituution vaikutus tietämiseen ja tiedon esittämiseen. Toisessa ympäristössä, toisena ajankohtana ja jollekin muulle henkilölle nuorten kertomat tuntemukset saatettaisiin esittää toisessa valossa. Kuitenkin se, että nuoret kokivat lumisodan hulvattoman hauskana ja ohjaaja koki sen puolestaan uhkaavana, sisältää hyvin vähän tutkijan tulkintaa ja kertoo jotain oleellista vuorovaikutussuhteiden ja -tilanteiden moninaisuudesta ja kokemuksellisuudesta.

Vuorovaikutuksen monitulkintaisuus pähkinänkuoressa

- Vuorovaikutus on vahvasti kokemuksellista, jolloin toisen aseman ymmärtäminen vaatii dialogisuutta
- Erityisesti fyysisen vuorovaikutuksen tilanteissa osapuolten toisin tulkittamisen mahdollisuus on suuri

...JA MUTKATTOMUUS

Vuorovaikutustilanteita analysoidessani huomasin törmääväni haastattelujen litteraateissa ja havainnointimuistiinpanoissa katkelmiin, joissa jollain tavalla puhuttiin rauhasta, rauhallisesta yhdessäolosta, jutustelusta ja oleskelusta. Koin, että Lunabban (2013) käsite yhteensointuvasta vuorovaikutuksesta ei täysin kuvannut näitä tilanteita. Näiden huomioiden pohjalta loin neljännen käsitteen, mutkattoman vuorovaikutuksen, kuvaamaan tällaisia hetkiä. Mutkattomat vuorovaikutustilanteet rakentuivat pitkälti kiireettömyyden ja ohjelmattomuuden ympärille. Oleellista ei ollut voimakkaat elämykset tai erikoislaatuinen tekeminen, vaan arkipäiväinen mutkaton yhdessäolo. Tutkimuspäiväkirjassani on esimerkiksi seuraavanlaisia katkelmia:

Sohvilla oleskelua illalla, [ohjaajalla] pää kipeä, makaa yhdellä sohvalla. Daniel tulee tilaan, ottaa tuolin ja menee istumaan ohjaajan pään viereen ja juttelee ohjaajan kanssa. Myöhemmin Maria ja Niko tulevat myös sohville istumaan. Puhelevat ohjaajan kanssa puhelimesta, siitä mikä olisi paras malli.

(Ote tutkimuspäiväkirjasta.)

Illalla istutaan sovilla. Osa nuorista katsoo telkkaria, osa on puhelimellaan, [ohjaaja] hieroo yhden nuoren niskaa.

(Ote tutkimuspäiväkirjasta.)

Laiturilla aamupäivällä auringonpaisteessa, ohjaaja kalastaa ensin Nikon ja sitten Danielin kanssa. Virvelin kela menee solmuun, Daniel katsoo vierestä kun ohjaaja selvittää solmun.

(Ote tutkimuspäiväkirjasta.)

Odottelemme vuoroamme köysiradalle, aikuiset makoilevat nuorten kanssa sohvilla. [Ohjaaja] opettelee Aleksin kanssa italiaa kännykän sovelluksella.

(Ote tutkimuspäiväkirjasta.)

Myös edellä kuvatut ruuanlaittohetket sopisivat tähän mutkattoman vuorovaikutuksen kategoriaan. Lisäksi ruokailujen aikaan tai illalla kodassa makkaraa paistaessa vuorovaikutusta voisi kuvailla mutkattomaksi. Näitä tilanteita yhdistää materiaalisella tasolla yhteisölliset elementit: mukavat sohvut, laiturin avoimena tilana auringonpaisteesta, nuotiotuli, ruokapöydät tai keittiön ruuanlaittopisteet. Yhteistä tilanteille näytti olevan myös jokin pieni tekeminen, television katsominen, onkiminen, puhelimen selailu tai makkaran paisto, mikä teki jollain tavalla tilassa olemisesta helpompaa ja yhdessä oleskelusta leppoosaa. Tällaisten mutkattomien vuorovaikutustilanteiden aikana ohjaajat ja nuoret saattoivat jutustella monenlaisista, usein nuorten valitsemista aiheista. Nuorilla oli tällöin mahdollisuus ottaa tilannetta haltuun puhumalla, jutustelemalla, kertomalla, kyselemällä sekä toisaalta valitsemalla haluavatko he puhua olleenkaan. Ohjaajien tehtäväksi jäi antaa nuorille tämä tila ja toisaalta aktiivisesti kuunnella nuorten viestejä ja reagoida niihin vastavuoroisella tavalla. Tilanteeseen ei tarvinnut aina liittyä puheen tasolla käytävää kanssakäymistä ollenkaan, vaan vuorovaikutus saattoi tapahtua istumalla sohvalla vierekkäin ja suuntaamalla huomio yhteiseen asiaan tai vuorovaikutus saattoi olla lempeän fyysistä, esimerkiksi hartioiden hieromista.

Toisin kuin kolme ensimmäistä vuorovaikutusta jäsentävää käsitettä, en koe tarkoituksenmukaiseksi kuvata mutkattomuutta yhden laajemman episodin kautta. Mutkattomat tilanteet olivat pikemminkin kaiken muun hällinän ja kohinan väliin sijoitettavia, ehkä lyhyitäkin hetkiä, joita yhdisti tyyni ja seesteinen ilmapiiri. Tällöin tilaa hallitsivat positiivisesti virittyneet tunnelmat. Ohjaajien puheessa mutkaton vuorovaikutus merkityksellistyi myös ammatillisesti. Kiireettömyyden myötä oli mahdollisuus toteuttaa lastensuojelun hoidollisuutta tasapainottavan aikuisuuden ja omahoitajasuhteen lujittamisen kautta. Oleellista oli tavallisten, arkipäiväisten asioiden tekeminen yhdessä.

[P]aljon enemmän pystyy noissa retkiolosuhteissa tavallaan just ottaa kirjoja... et tavallaan semmosta niinku tasapainottavaa aikuisuutta pystyy enemmän siellä niinku olee, näillä arkisilla asioilla just tehään niitä turvakokemuksia ja luottamuskokemuksii...

(Ohjaajan haastattelu.)

[M]ul oli sitten Rikun kanssa vaikka, mä oon Rikun omaohjaaja, niin mä hainkin vähän semmosta, niin pelailtiin yhdessä, se oli hirveen kivaa ja tarpeellista, saajitettuu sitä omaohjaajasuhdetta.

(Ohjaajan haastattelu.)

Tutkimuksen teon aikoihin mediassa kirjoitettiin paljon erityisesti lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden jaksamisesta,⁷ mutta havaintojeni mukaan myös lastensuojelulaitosten työntekijöiden työtä raamittivat jatkuva liike ja monen asian yhtäaikainen suorittaminen. Haastattelemieni ohjaajien puheessa huolta ja ahdistusta aiheutti se, että he eivät ehdi syventyä riittävästi asiakasnuoriin ja kiire voi saada työntekijän myös tuntemaan riittämättömyyttä. Retkien mutkattomat vuorovaikutustilanteet voidaan siis nähdä myös työhyvinvointia parantavina hetkinä, jolloin työntekijällä on mahdollisuus toteuttaa ammatillisuuttaan. Nuorten puheessa korostui niin ikään kiireettömyys, myös nuoren oma sekä muiden nuorten rauhallinen käyttäytyminen, jotka yhdessä loivat aikaa ja tilaa mutkattomalle vuorovaikutukselle.

Joo, ei niinku arjessa ei oo aikaa vaan istua ja puhua ... niinku arjessa mul on enemmän tekemistä, sit niinku siellä retkellä mul on niin paljon aikaa, mul ei oo kiire mihinkään... yleensä mä oon vaan silleen, no mä meen sinne ihan vaan pitää seuraa, ohjaajien kaa. Niin silloin niinku tulee keskusteltuu paljon asioista oikeesti, et ne ei oo vaan silleen kokoajan toimistossa, vaan ne on silleen niinku siellä tekemässä jotain, tai jos kukaan ei tee mitään niin me aletaan puhuu kaikesta kokemuksista, kaikist sellasist, tällasist asioista...

(Nuoren haastattelu.)

Emmä tiä, ehkä niinku sillei olla niinku enemmän, sillai niinku, miten sen nyt sanoo, ei niinku kiusattas toisii tai sillee, et olis paljon rauhallisempaa, ja sit niinku just no ehkä se rauhallisuus olis niinku ihan paras.

(Nuoren haastattelu.)

Mutkaton vuorovaikutus nähdäkseni myös syntyy mutkattomasti luontevissa tilanteissa. Se tarvitsee kuitenkin ympärilleen mahdollistavat elementit (aikaa, tilaa, rauhaa), mutta kun olosuhteet ovat otolliset, syntyy tilaa antava, vastavuoroinen kanssakäyminen kuin itsestään. Jään lopulta pohtimaan, onko lastenkotien retkillä tärkeintä ja merkitykselli-

7 Esim. Helsingin Sanomat 20.11.2017. <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000005457608.html>

sintä tämä mutkattoman vuorovaikutuksen muoto, ei vain osallisuuden ja yhteisöllisyyden tai edes hoidollisuuden näkökulmasta, vaan myös laajemmin ihmisten perustavanlaatuisten sosiaalisten tarpeiden tyydyttämisen näkökulmasta.

Mutkaton vuorovaikutus pähkinänkuoressa

- Ei rakennu aktiivisten pyrkimysten ympärille, vaan kiireettömyyden ja ohjelmattomuuden kautta
- Materiaalisella tasolla tilanteita yhdistää yhteisölliset elementit
- Tilanteet ovat nuori-johtoisia
  - Nuoret ottivat tilanteita haltuun valitsemalla vuorovaikutuksen muodon ja määrän
  - Ohjaajien tehtäväksi jäi antaa nuorille tämä tila ja reagoida vastavuoroisesti
- Mutkattomat tilanteet ovat muun hälinän ja kohinan väliin sijoitettavia, ehkä lyhyitäkin hetkiä, joita yhdistää tynni ja seesteinen ilmapiiri
- Ohjaajille hetket merkityksellistyivät myös ammatillisesti

Retket osallisuutta ja yhteisöllisyyttä tukemassa

Rakentamani vuorovaikutustilanteiden analyysin avulla on mahdollista tulkita osallisuuden ja yhteisöllisyyden kokemusten syntymistä kohtaamisten kautta. Lastenkodeissa lasten, nuorten ja aikuisten toimintamahdollisuudet määrittyvät toimijoiden välisten valtasuhteiden, oikeuksien ja velvollisuuksien kautta (Laakso 2009), ja institutionaalinen konteksti asettaa toiminnalle kehykset. Kuitenkin toiminnan paikantuessa tiettyyn aikaan ja paikkaan, voi toisin toimiminen ja toisin positioituminen suhteessa muihin toimijoihin olla mahdollista. Lastenkotien retket hahmottuvat analyysissäni mahdollisiksi toisin toimimisen areenoiksi, joiden kontekstissa kohtaaminen ja vuorovaikutus saavat muotonsa. Muiden toimijoiden ja retkien materiaalistien puitteiden ohella arjen lähtötilanne, valmistautuminen ja retkien struktuurit vaikuttivat kaikki siihen, millaiseksi retkien aikainen vuorovaikutus muodostui.

Yhteensointuvassa vuorovaikutuksessa dialogiset neuvottelut sekä roolien tasaantumisen ja vastakkainasettelujen poistumisen kautta tapahtuva ohjaajien valta-aseman madaltuminen voivat saada nuoret tuntemaan itsensä arvostetuksi yhteisön jäseniksi ja ottaman myös vastuuta yhteisön toiminnasta. Yhteensointuvuus ei vaadi asioista samaa mieltä olemista, ja konfliktitilanteidenkin aikainen vuorovaikutus voi saada yhteensointuvuuden piirteitä, jos vuorovaikutuksen päämääränä on ymmärtää myös toisen osapuolen kokemusmaailmaa. Tällöin osapuolet kunnioittavat toisiaan, eikä yhteisöön arvostettuna jäsenenä kuulumisen kokemusta pyritä horjuttamaan. Yhteensointuvuutta tukee osapuolten asettautuminen neuvotteleviin positioihin ja aito halu kuunnella ja ymmärtää toisen osapuolen näkemys. Osallisuuden toteutumisen kannalta onkin keskeistä, että aikuiset kohtaavat nuoret heidän toimijuuttaan arvostaen (Peltola & Moisio 2017).

Toimijuutta kunnioittavan kohtaamisen kannalta on ongelmallista, jos vuorovaikutuksesta tulee kontrolloivaa, määräilevää, käskevää tai toisen kokemusmaailman sivuuttavaa. Tällöin vuorovaikutus muuttuu epäviereiseksi. Epäviereinen vuorovaikutus voi saada aikaan ulkopuolisuuden, ohipuhumisen ja mielipiteen sivuuttamisen kokemuksia. Kireästä

vuorovaikutuksesta pois pääseminen ja dialogiseen kanssakäymiseen palaaminen on osallisuuden näkökulmasta keskeistä. Ongelmatilanteiden selvittelyt ovat vahva osa lastenkotien toimintakulttuuria, mikä voidaan nähdä voimavarana myös epävireisistä tilanteista selviytymisessä. Väärinymmärryksistä ja epävireisistä konflikteista voidaan avoimen dialogin kautta muovata yhteisöllisyyttä ja osallisuutta vahvistavia kokemuksia. Myös vuorovaikutustilanteiden kokemuksellisuuden vuoksi dialogi tapahtumista on oleellista, sillä moninaisissa vuorovaikutustilanteissa toisin tulkittamisen mahdollisuus on suuri.

Osallisuus ja yhteisöllisyys voivat muotoutua myös mutkattomuuden kautta, sillä mutkattomissa vuorovaikutustilanteissa ohjaajien tehtävä on antaa nuorille tila valita tilanteeseen osallistumisen ja vuorovaikutuksen muoto sekä määrä. Yhdessä vietetty, kiireetön aika retkellä mahdollistaa mutkattomien tilanteiden syntyminen nuoren omilla ehdoilla. Toisaalta lastensuojelun hoidollisten tavoitteiden onnistumisen kannalta on tärkeää, että myös työntekijät viihtyvät työssään, kokevat voivansa tehdä työtänsä ammatillisesti hyvin ja myös olevansa osallisia ja kuuluvansa lastenkotien yhteisöön.

[K]yl tost retkestä tuli mieleen se, että tietysti monii asioita voidaan arvioida ja muut, mut kyl tost niinku välittyy se semmonen tietynlainen. Ja sit ne keskustelut mitä oli iltasin, välittyy tavallaan se, mä en tiä mikä se on se... semmonen iso yhteisö mitä me muodostetaan niinku nuorten kanssa yhdessä... aika semmosia aitoja, läpinäkyviä, ja semmosia vilpittämiä keskusteluja nuorten kans, et siin ei ollu tavallaan sitä, oli ammatillista, mut siin ei ollu tavallaan sitä vastakkainasettelua tai semmosta.

(Ohjaajan haastattelu.)

Käsitteellistämiäni vuorovaikutustilanteita voidaan hahmottaa myös niitä ympäröivien rakenteiden ja emootioiden kautta. Tilanteiden rakenteilla tarkoitan tässä toimijoiden asemia sekä toiminnan päämääriä tai päämäärättömyyttä. Yhteensointuvia tilanteita kehysti pitkälti vahvat rakenteet ja positiiviset emootiot. Ohjattujen ohjelmien sekä aktiivisten neuvottelujen aikaan nuoret ja aikuiset pystyivät solahtamaan tiettyihin positiioihin, joiden kautta he vuorovaikutusta rakensivat. Myös yhteensointuvuuden kohdalla viittaamieni luottamuksellisten keskustelujen sekä askareiden suorittamisen aikana tilanteen osallistujilla oli selkeät asemat.

Näitä tilanteita yhdisti myös yhteiseen päämäärään pyrkiminen – ruuan valmiiksi saaminen, pelin voittaminen, yhteisymmärrykseen pääseminen tai kokemusten jakaminen. Epävireisissä tilanteissa puolestaan positiot ja päämäärät näyttäytyivät määrittelemättöminä ja sekavina ja ajoittain jopa mielivaltaisina. Epävireisiä kohtaamisia voisikin kuvata heikon rakenteen tilanteiksi, joissa emootiot olivat varsin negatiivisia. Kuitenkin heikoiksi rakenteita voi kuvata myös mutkattomissa tilanteissa, mutta näitä hetkiä ympäröi positiivisesti virittyneet emootiot. Ohjelmattomuus ja rakenteettomuus saattaa siten saada aikaan täysin päin vastaisesti merkityksellistyviä tilanteita, riippuen tilanteiden emootioista.

On myös todettava, että retkillä oli ajoittain tilanteita, joissa vahvat rakenteet yhdistyivät negatiivisiin emootioihin. Havaintojeni mukaan tällaiset tilanteet olivat varsin harvassa ja negatiiviset tunnetilat ympäröivät yksittäisiä ihmisiä ja lyhyitä hetkiä. Ohjatun ohjelman lähtöoletuksena on, että osallistujat ottavat tietyt asemat ja pyrkivät tiettyyn lopputulokseen, mutta jos tähän tarjottuun positioon on vaikea asettautua syystä tai toisesta, tulee tilanteen vahvoista rakenteista puristavia. Näin kävi esimerkiksi viikinkimuseossa, jossa vaatteiden kastuminen kuraisessa säässä aiheutti surua ja turhautumista nuorelle, joka jättäytyikin pois viisiottelusta hakeutuen omiin oloihinsa. Nuorilla, kuten aikuisillakin, on yksilölliset valmiudet sietää kylmyyttä, nälkää ja väsymystä sekä kohdata vastoinkäymisiä ja pettymyksiä, mikä edelleen nostaa esille huomion yhteisöllisessä toiminnassa yksilöllisten lähtökohtien kautta rakentuvista kokemuksista. Myös havainto kohtaamisten monitulkintaisuudesta alleviivaa kokemusten ja tunnetilojen yksilöllisyyttä. Kuitenkin vahvojen rakenteiden (selkeä päämäärä + positiot) ja negatiivisten tunnetilojen määrittämien tilanteiden harvalukuisuus vahvistaa nuorilta saamaani viestiä ohjattujen ohjelmien mielekkyydestä.

Vuorovaikutus syntyy aina tietyssä ajassa ja paikassa ja on siten myös sidottu sosiaaliseen ja materiaaliseen kontekstiinsa. Retkien puitteet luovatkin erityisen arenaan osallisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevalle vuorovaikutukselle. Poikkeava ympäristö mahdollistaa kokemuksellisesti uusia asioita nuorille, ja arkea suurempi yhdessä tekemisen määrä lujittaa yhteisön jäsenten yhteenkuuluvuuden tunnetta. Arjessa syrjään jäävä nuori voi saada ryhmään kuulumisen ja osallisuuden kokemuksia tulemalla arvostetuksi toiminnassa esiin tulevien taitojensa ansiosta. Kuitenkin nuorten yksilöllisten tilanteiden, persoonien ja tarpeiden

pohtiminen myös yhteisöllisillä retkillä on osallisuuden ja yhteisöllisyyden näkökulmista keskeistä (Hotari ym. 2013), ja tämä voi konkretisoitua esimerkiksi nukkumajärjestelyissä. Nukkuminen vieraassa paikassa yhdessä muiden kanssa on yksi niistä tekijöistä, mitkä tekevät retkestä retken. Parhaimmillaan yhteinen hetki toisen kanssa ennen nukahtamista päivän päätteeksi avaa mahdollisuuksia luottamukselliseen vuorovaikutukseen ja osallisuuden tunteen kasvamiseen, mutta jos yksilöiden erilaisuuksia ja tarpeita ei ole huomioitu, voi nukkumaanmenosta pahimmillaan tulla kaikille osapuolille epämiellyttävä kokemus.

Osallisuuden ja yhteisöllisyyden kokemukset muotoutuvat avoimessa, dialogisessa ja vastavuoroisessa vuorovaikutuksessa, mutta lastensuojelun kontekstissa myös nuorten vaikutusmahdollisuudet itseään koskeviin asioihin on keskeistä huomioida. Lasten ja nuorten osallisuutta ei voida ymmärtää ilman, että osallisuuden tunnistetaan olevan prosessi, jota määrittää toimijoiden väliset vuorovaikutussuhteet ja, jossa erityisesti aikuisten rooli on ratkaisevassa asemassa (Jupp Kina 2012). Ohjaajien asenteiden ja toimintatapojen täytyy siis olla osallisuutta ja yhteisöllisyyttä mahdollistavia. Kuitenkin lastenkodissa niiden rakenteiden, ohjeiden ja sääntöjen, joissa ohjaajuutta luodaan, täytyy ylipäätään olla sellaisia, että ne tukevat osallisuutta ja yhteisöllisyyttä mahdollistavia toimintatapoja. (Vrt. Shier 2001.) Alla oleva lainaus kuvaa osuvasti lastenkotityöntekijöiden valmiuksia nuorten osallisuuden edistämiseen:

Mä oon niinku jotenkin ilahtunu siitä, et se menee kokoajan enemmän ja enemmän siihen päin, et sit loppujen lopuks kysytään nuorilta ja sit tavallaan se on se näkemys, et me aikuiset voidaan tietysti keskenään ajatella et menee hyvin, mut sitten nuorilta jos kysyy, että. Meil on aika paljon puhuttu et meil on [lastenkodissa] hyvä porukka, mut emmä tiää ollaaks me kysytty nuorilta, sitä mielipidettä siihen et mitä ne on mieltä. Must se ois ehkä tärkeintä kysyy heiltä. Me ollaan vaan päätelty näin ja se voi olla oikein, tai sit se voi olla olematta oikein... (Ohjaajan haastattelu.)

Loppusanat

Tässä tutkimusraportissa olen tarkastellut, miten retkihanke ilmenee lastenkotien nuorten ja aikuisten sekä vertaisten välisissä suhteissa. Lähestyin kysymystä aluksi kuvailemalla, miten retkihanke on toteutettu lastenkodeissa ja millaisia yhteisöllisten syysretkien struktuurit sekä sosiaalinen ja materiaallinen konteksti olivat. Tämän jälkeen analysoin retkien aikana tapahtuvia osallisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevia sekä toisaalta estäviä kohtaamisia. Retkihankkeen toteutuksen kipukohtia olivat tiedonkulku sekä toiminnan suunnittelun hajanaisuus. Retkien arjesta poikkeavat sosiaaliset ja materiaaliset olosuhteet loivat erityisen areenan osallisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevalle, yhteensointuvalle ja mutkattomalle vuorovaikutukselle, mutta poikkeavat olosuhteet saattoivat myös aiheuttaa epäviereisyyttä kohtaamisiin. Vuorovaikutustilanteet olivat myös monitulkintaisia. Kohtaamisten kokemuksellisuudesta johtuen erityisesti fyysisen vuorovaikutuksen tilanteissa osapuolten toisin tulkitsemisen mahdollisuus oli suuri. Retkihankkeella oli julkilausuttu hoidollinen ja kasvatuksellinen tarkoitus, mutta retket saivat monia merkityksiä osallisuuden ja yhteisöllisyyden osa-alueilla. Lisäksi lastenkotien työntekijöille retket merkityksellistyivät ammatillisesti.

Oikeus osallisuuteen on yksi perustavimmanlaatuisista lasten ja nuorten oikeuksista. Kuten raportin alussa osoitetaan, osallisuuden ja yhteisöllisyyden määritelmät ovat moninaiset ja muotoutuvat siinä kontekstissa, jossa niitä käytetään. Tässä tutkimuksessa osallisuutta on tarkasteltu käytännön tasolla, yhteisössä ja vuorovaikutuksessa muotoutuvana. Lastensuojelun toimien kohteena olevien lasten ja nuorten vaikutusmahdollisuuksien tarkastelu itseään koskevissa asioissa on tärkeä huomioida, mutta laitoksissa asuvien lasten ja nuorten kokemusmaailman kannalta osallisuus on tärkeää nähdä myös arjessa tapahtuvana ja alati rakentuvana prosessina. Tällainen osallisuuden tulkinta vähentää sen vaaraa, että osallisuudesta muodostuisi vain hallinnollinen, mielipiteen selvittämiseen tyypistävä velvoite, jossa lasten ja nuorten osallisuuden kokemuksella ei ole merkitystä. Arjessa jokapäiväisissä tilanteissa syntyvät tunteet yhteisössä arvostetuksi tulemisesta ja omasta kyvykkyydestä luovat pohjan osallisuudelle, joka lastensuojelun todellisuudessa on erityisen merkityksellistä. Omien näkemysten esiintuonti muodollisissa tilanteissa, kuten

viranomaiskohtaamisissa, on luontevampaa, jos arkisissa käytännöissä on syntynyt positiivinen kokemus omista vaikutusmahdollisuuksista.

Tilanteet, joissa nuoria osallistetaan, eli heiltä odotetaan aktiivista toimijuutta, muodostuvat yleensä niin, että aikuiset asettavat toiminnalle aloituspisteen ja osallisuudelle raamit, joihin nuoret asettuvat, mutta joita he venyttävät ja muovaavat itselleen sopivammiksi. Osallistavissa käytännöissä aikuisten tulee olla tietoisia nuorten yksilöllisistä tiedoista, taidoista ja kyvyistä sekä erilaisista tavoista ilmentää osallisuutta. Osallistumisen muodon ja määrän valinnan ohella nuorilla tulee olla mahdollisuus saada riittävästi tietoa omista vaihtoehdoista sekä mahdollisesti tarvittavaa tukea itsensä ilmaisemiseen (Thomas 2002). Nämä kaikki vaativat ammattilaisen osaamista ja tilannekohtaista huomiointia, mutta myös osallisuuden mahdollistavia organisaation rakenteita ja työkulttuuria. Tutkimukseen osallistuneissa lastenkodeissa oli monipuolisia osallisuusrakenteita, jotka tukevat virallista sekä epävirallista osallisuutta. Näiden rakenteiden käsitteleminen vaatisi oman tutkimuksensa, mutta todettakoon, että osallisuusrakenteiden olemassaolo ilmentää havaintojeni mukaan yhteisöllistä ja osallisuuteen tähtäävää ilmapiiriä, mikä lastenkodeissa on läsnä.

Tuija Eronen ja Riitta Laakso (2016) pohtivat lastensuojelun laistotyön erilaisten orientaatioiden ja lähestymistapojen vaikuttavuutta, vaikutusten arviointia sekä tulosten siirrettävyyttä. He nostavat esille Mark Smithin (2015) väitteen siitä, että tiettyjen mallien tai ohjelmien sijaan vaikuttavuus lastensuojelussa määräytyy nuorten ja aikuisten välisen vahvan liittolaisuuden ja vuorovaikutuksen kautta, jolloin vaikuttavuustutkimuksessa olisi syytä keskittyä myös vuorovaikutuksen ja arkisen toiminnan tarkasteluun (Eronen & Laakso 2016, 25). Kun lastensuojelu nähdään suhdeperustaisena työnä (ks. Ruch ym. 2010), hoidollisten ja kasvatuksellisten tavoitteiden saavuttamisessa korostuu juuri vuorovaikutuksen ja kohtaamisen tärkeys. Tämä raportti ei ole retkien tai työmuotojen vaikutuksia tai vaikuttavuutta selvittävä tutkimus, mutta se kuvaa retkillä tapahtuvaa vuorovaikutusta ja kohtaamisia sekä niiden kautta rakentuvaa osallisuutta ja yhteisöllisyyttä. Vastavuoroisen, avoimen ja dialogisen kohtaamisen kautta vahvan liittolaisuuden muodostuminen on mahdollista ja retkihankkeen kaltaiset hankkeet luovat mahdollisuuksia tällaiselle vuorovaikutukselle. Yksittäisten hankkeiden vaikutuksia tai vaikuttavuutta on haastavaa, ellei mahdotonta arvioida moninaisessa elämänkulussa (esim. Soikkeli ym. 2011), mutta retkihank-

keen tapauksessa säännöllisellä ja pitkäjänteisellä retkien järjestämisellä voi hyvinkin olla, ja jopa todennäköisesti on, merkitystä ja vaikutusta lastenkodeissa elävien lasten ja nuorten elämän muotoutumiselle.

Tämän tutkimuksen rajat ja rajallisuus liittyvät suurelta osin lyhyeen kenttäläoloaikaan ja niihin tulkintoihin, joita valikoituneen aineiston pohjalta voidaan tehdä. Minulla ei esimerkiksi ollut mahdollisuutta haastatella kaikkia kuvailemieni vuorovaikutusepisodien osapuolia, jolloin laajemman haastatteluaineiston kautta tulkintani tilanteista saattaisi hyvinkin muuttua. Kuitenkin koen, että intensiivinen kenttäläolo kahdessa eri yksikössä on auttanut minua tavoittamaan jotain oleellista lastenkotien nuorten ja aikuisten sekä vertaisten välisistä kohtaamisista. Toisaalta tiedostan myös, että samalla kun puhun osallisuuden ja yhteisöllisyyden *kokemuksista*, en voi aidosti tietää tutkimukseen osallistuneiden kokemusmaailmasta heidän puolestaan. Anu Gretschel (2002) toteaa osallisuuden kokemusten näkyvän paikallisissa puhetavoissa ja myös lastenkotien osallisuuteen ja yhteisöllisyyteen liittyvät diskurssit olisivat oman tutkimuksen arvoisia. Lyhyenkin kenttäläolojaksoni aikana herkistyin kuulemaan lastenkotien aikuisten puheen, puhetapojen ja sananparsien merkityksen siihen, miten nuoret ilmaisivat itseään. Tämä huomio virittää pohtimaan yhteisöllisyyden ja osallisuuden näennäistä ilmenemistä tutkijalle – muodostuuko vallitseva puhetapa hyvästä yhteisöstä ja osallisuudesta esteeksi poikkeavien näkemysten esiintuonnille?

Tulosten tulkinnan rajallisuuksiin lukeutuu myös se seikka, että tutkija on kentällä tietoisesti ja tiedostamattaan vaikuttanut tapahtumien ja tilanteiden kulkuun läsnäolollaan. En pyrkinyt missään vaiheessa tekeytymään näkymättömäksi, vaan päinvastoin luontevuuden sallimissa rajoissa osallistuin tilanteisiin ja toimin aktiivisesti nuorten ja aikuisten kanssa. Kuten aikaisemmin mainitsin, läsnäoloani retkillä kommentointiin pääsääntöisesti myönteisessä valossa, ja varsinkin nuoret totesivat suhtautuvansa minuun kuin kehen tahansa vaihtuvaan aikuiseen. Lastenkodeissa on tavallista, että alan harjoittelijoita on useampia vuodessa ja myös ohjaajien sijaisuuksien kautta uusia aikuisia tulee ja menee yksiköissä. Joka tapauksessa on selvää, että olen toiminnallani (ja toimimattomuudellani) ollut vaikuttamassa kohtaamisten ja vuorovaikutustilanteiden etenemiseen ja luonteeseen.

Etiikka on ollut merkittävä osa tutkimusprosessia ja tutkijana olen pohtinut ja tasapainoillut eettisten näkökohtien välissä yrittäen toimia

parhaan harkintakykyyni mukaan. Haluaisin ajatella, että olen pyrkinyt kohtaamaan nuoret sensitiivisesti huomioiden heidän yksilölliset lähtökohdansa, mutta kuitenkin olettamatta liikoja ja mahdollistaen nuorille oman toimijuuden toteuttamisen tutkimusprosessissa. Onnistumistani tässä en voi tietää. Olen myös pohtinut tutkimuksen oikeutusta ja tutkimussuhteen yksipuolisuutta: kentällä tutkija yrittää luoda tutkimussuhteen nuoriin, jotta kokemuksia olisi mahdollista tavoittaa informatiivisesti, mutta tutkimuksen päätyttyä tutkija katoaa nuorten elämästä yksipuolisella päätöksellä. Toisaalta tutkimussuhde on siinä mielessä reilu, että tutkimusajan rajallisuus on osallistujien tiedossa. Kuitenkin tutkimussuhteen merkitystä tutkittaville joutuu pohtimaan, kun joku tutkittavista haluaa jatkaa yhteydenpitoa tutkimuksen jälkeen. Asetelma on pitkälti epätasapainoisten valtasuhteiden konstruoima ikäerosta ja yhteiskunnallisesta positioista lähtien, ja tutkijalla on velvollisuus pohtia valta-asemaansa tutkimussuhteen jatkon näkökulmasta.

Tutkimuksessa tarkastellut retket näyttäytyivät nuorten puheessa hivenen onnistuneempina kokemuksina kuin aikuisten puheessa, mikä saattaa kertoa siitä, että se, mikä näyttyy aikuisille epäonnistumisena, ei välttämättä ole sitä nuorille ja myös toisinpäin. Vaikka aikuiset näkivät retkissä paljon kehitettävää, he kokivat retkien olleen opettavaisia ja kokemusten auttavan myös arjen toiminnan kehittämässä. Retkien merkityksen voikin ymmärtää myös laajemmin lastensuojelun hoidon kehittämisen areenana. Hoidon kehittämistä tulisi tehdä yhdessä lasten ja nuorten kanssa osallistumista ja kuulemista tukevin elementein (Ekholm 2013), ja näiden varmistamiseksi lapsilla ja nuorilla tulee olla monenlaisia kertomisen tiloja ja paikkoja, ja aikuisten tulee syventyä kuuntelemaan (Kendrick ym. 2008; Thomas & O’Kane 2000). Lastenkotien retket tarjoavat yhdenlaisen tilan kertomiselle ja erilaisten äänien kuulemiselle.

Retkitoiminnan kehittämisehdotukset

Esitän lopuksi retkitoiminnan kehittämisehdotuksia, jotka pohjautuvat sekä havaintoihini ja kokemuksiini että ohjaajien ja nuorten tarkkanäköisiin kommentteihin retkien hyvin sujuneista hetkistä ja kipukohdista. Nämä ehdotukset ovat retkitoimintamallin pohja, jonka avulla retkiä voidaan lähteä suunnittelemaan lastenkodeissa ja muihin niissä rinnastettavissa instituutioissa. Tämän vuoksi olen kirjoittanut auki myös itsestään selvältä tuntuvia asioita ja retken vaihteita. Tutkimuksen aikana kävi moneneen kertaan selväksi, että retkien järjestäminen ei ole rutiinomaista puuhaa kaikille lastenkodeissa työskenteleville ohjaajille, ja tämän huomion vuoksi avaan retkitoimintamallia seikkaperäisesti ja yksityiskohtaisesti. Kehittämisehdotukset pohjautuvat tutkimukseni tuloksiin, mutta tuon samalla esiin retkihankkeen aikana havaittuja hyviä käytäntöjä, joita en välttämättä ole raportissa suoraan käsitellyt. Olen pohtinut esittämiäni ehdotuksia siitä näkökulmasta, että retki mahdollistaisi kohtaamisten ja vuorovaikutuksen muotoutumisen mahdollisimman yhteensointuvaksi ja mutkattomaksi.

Valmistautuminen keskeisenä kehittämisen kohteena

Vastuualueet ja kirjallinen suunnittelu – allokoidulla työajalla

Retkeen valmistautuminen alkaa retkiajankohdan ja retkelle lähtevän työryhmän valitsemisella. Järjestelmällinen suunnittelu vaatii ohjaajien työpanoksen ohella ympärilleen sen mahdollistavat rakenteet, mikä tarkoittaa retkelle lähtevän työryhmän jäsenten mahdollisuutta suunnitella toimintaa yhdessä työajan puitteissa. Tämä saattaa edellyttää työvuorojen järjestämistä uudelleen. Seuraavaksi päätetään retkikohde, ja tämä on viimeistään se vaihe, kun lapset ja nuoret on hyvä ottaa suunnitteluun mukaan, jollei sitä ole jo ajankohdan valitsemisen aikana tehty.

Itse retkikokonaisuuden suunnitteluprosessi voi alkaa kartoittamalla suunnittelua vaativat asiat ja jakamalla ne vastuualueisiin työryhmän kesken. Suunnittelulle on hyvä nimetä vastuuhjaaja, joka hahmottaa tulevan retken kokonaiskuvan ja koordinoi valmistelujen etenemistä. Kirjallinen suunnittelu auttaa tässä vastuuhjaajan tehtävässä. Retken talous-, lääkintä- ja turvallisuussuunnitelmat tehdään myös valmistautumisvaiheessa, ja näille osa-alueille nimetään vastuuhjaajat.

Tavoitteiden asettaminen ja niihin sitoutuminen

Retkelle on hyvä asettaa tavoitteet ja seurata, miten niihin tavoitteisiin päästään retken edetessä. Tietämättömyys toiminnan tarkoituksesta vaikuttaa niihin asenteisiin, joilla toimintaan suhtaudutaan, ja tiedon merkitys korostuu, kun kyseessä on ajallisesti, määrällisesti ja laadullisesti paljon resursseja vievät ja sitoutumista vaativat retket. Jos aikuiset kokevat retket työstä irrallisena elementtinä, eikä niiden toteuttamiselle koeta löytyvän aikaa tai paikkaa, voi retkistä muodostua taakka, jolloin asetettuihin tavoitteisiin pyrkiminenkin voi käydä haastavaksi. Samoin tieto retkien tarkoituksista vaikuttaa myös nuorten asenteisiin. Retken tavoitteita ja tarkoituseriä tulisikin pohtia valmistautumisvaiheessa myös nuorten kanssa. Miksi yhteisömme lähtee retkelle? Mitä retkeilyllä halutaan saavuttaa? Mitä minä haluan retkeltä ja miten se sointuu yhteen sen kanssa, mitä muut haluavat?

Konkreettinen valmistautuminen

Retkikohteesta riippuen, etukäteisvalmistelua vaativat kohteen varaamisen jälkeen ainakin retkikohteen ympäristön toimintamahdollisuuksien selvittäminen, ruokailujen suunnitteleminen, kulkuvälineiden (mahdollisesti autojen) saatavuudesta huolehtiminen ja niiden huoltaminen sekä lautapeliin ja muiden ajanviettovälineiden mukaan ottamisen pohdiminen. Lasten ja nuorten asianmukaisten, säähän sopivien varusteiden olemassaolo ja pakkaaminen on hyvä varmistaa ajoissa. Lisäksi, jos nuorilla on käytössään automatkoilla musiikinkuunteluvälineet, kuulokkeiden mukanaolo kannattaa huomioida muiden matkustajien viihtyvyyden takaamiseksi. Nuorille voi kirjoittaa pakkauslistan, josta löytyy tiedot retkellä tarvittavista vaatteista ja varusteista ja jonka avulla he voivat pakata

tavaransa itsenäisesti. Monille lastenkodeissa asuville lapsille ja nuorille retket ja matkailu ovat uusia asioita, jolloin aikuisten on hyvä huomioida nuorten yksilölliset kyvyt ja kompetenssi retkeen valmistautumisessa.

Vahva prosessuaalinen dialogi nuorten kanssa

Nuorilla on vahva asema valmistautumisen kaikissa vaiheissa, mutta korostan vielä, että nuorten osallistaminen suunnitteluprosessiin tulee lähteä aidosta halusta kuulla ja huomioida nuorten mielipiteet ja ajatukset. On syytä muistaa, että mielipiteen huomioiminen ei tarkoita samaa kuin päätösvastuun siirtäminen nuorille. Oleellista on toimia niin, että tehdyt päätökset ovat perusteltavissa myös nuorille. Esimerkiksi, jos nuorten ehdotuksia ei ole voitu toteuttaa, tulee päätökseen johtaneet seikat pystyä perustamaan myös nuorille. Tällöin on mahdollisuus, että nuorille syntyy kokemus mielipiteiden aidosta huomioimisesta. Tiedon tuottamisen ohella nuorilla tuleekin olla vahva asema myös tiedon vastaanottajina, ja suunnitteluprosessin edetessä nuoret on pidettävä ajan tasalla tehdyistä ratkaisuista.

Selkeä nuorten osallisuutta tukeva käytäntö on yhteisön säännölliset kokoukset, joissa nuorilla on mahdollisuus tuoda mielipiteensä julki. Koko yhteisön kokouksissa omien näkemysten julkituonti ei kuitenkaan välttämättä ole kaikille luontevin tapa kommunikoida, joten yhteisöllisten kokousten lisäksi osallisuuden tukena voisi hyödyntää kirjallista alustaa, esimerkiksi ilmoitustaulua. Suunnittelun etenemistä voi myös dokumentoida tälle alustalle, jolloin tehtyjä päätöksiä pystyy seuraamaan ja orientoitumaan seuraavaan vaiheeseen. Edelleen tulee kuitenkin muistaa, että kaikki eivät toteuta osallisuuttaan aktiivisesti toimimalla ja tuomalla näkemyksiään esiin, vaan myös suunnittelusta poisjättäytyminen tulee nähdä osallisuuden toteuttamisen muotona.

Retkellä: kommunikointi, ennakointi ja valmius muuttaa toimintatapoja

Retken aloitus: aamupala ja yhteisölliset hetket

Retkipäivä saa ainutlaatuisen aloituksen, jos lähtöaamuna on mahdollisuus järjestää nuorten toiveiden mukainen ja runsas aamupala. Ruuan kautta virittäydytään tulossa olevaan retkikokemukseen ja ennakoidaan myös nälän tunnetta ja syömisen tarvetta. Reput ja laukut on pakattu mahdollisesti jo edellisenä iltana, jolloin ne voidaan aamulla nostaa suoraan autoihin. Ennen lähtöä olisi hyvä pitää yhteisöllinen sohvahetki, jonka aikana käydään läpi automatkan kulku, minne ollaan menossa ja missä pysähdytään sekä mitä tehdään ensimmäiseksi kun päästään perille kohteeseen. Sovvahetki on hyvä toistaa itse retkikohteessa: silloin käydään läpi turvallisuuteen liittyvät kohdat ja valmistaudutaan siihen mitä ensimmäisenä päivänä/iltana tehdään.

Päivä- ja tilannekohtainen, selkeä työnjako

Retkien rakenteen huolellinen suunnittelu luo puitteet onnistuneille retkikokemuksille. Tätä edesauttaa selkeä työnjako ohjaajien kesken, varsinkin, jos retket eivät ole rutiinia työryhmän jäsenille. Suurempien vastuualueiden (talous, lääkintä, turvallisuus) lisäksi päivä- ja tilannekohtaista työnjakoa tehdään tilanteiden niin vaatiessa. Työnjakoa helpottaa, jos vastuuhjaajalla on kokonaiskäsitys tilanteiden vaatimista tehtävistä ja toimista.

Vastuun jakaminen nuorille

Myös nuorille jaetaan vastuuta yhteisten askareiden suorittamisessa. Esimerkiksi puiden pilkkominen, saunan lämmittäminen, nuotion sytyttäminen ja ruuan valmistaminen yhdessä ohjaajien kanssa muodostuivat retkillä tärkeiksi kokemuksiksi nuorille. Retkellä toimitaan yhteisönä, joten siivoaminen, astioiden pesu ja yleisestä viihtyvyydestä huolehtiminen on kaikkien yhteisön jäsenten vastuulla.

Tilanteiden ennakointi ja säännölliset yhteisölliset hetket

Työnjaon ohella tilanteiden ennakointi on avainasemassa lastenkotien retkillä. Nälkä ja väsymys aiheuttavat ihmisten väliseen vuorovaikutukseen kireyttä, joten levosta ja riittävästä välipaloista huolehtiminen ovat osa ennakointia. Esimerkiksi siirtymätilanteet on hyvä suunnitella ennakolta, jotta hajanaisuuden ja epämääräisyyden tunnelmilta vältyttäisiin. Päivärytmi ruokailuineen on hyvä olla tiedossa aamupalalla, jotta eväitä voidaan tehdä tarvittava määrä.

Ennakointi tarkoittaa kommunikointia ja dialogia retken osallistujien kesken. Päiväohjelmaa ja etenemisjärjestystä voi ja tulee suunnitella yhdessä nuorten kanssa esimerkiksi juuri aamupalalla. Myös iltaisin voi olla otollinen tilanne pitää koko yhteisön kokous, sohvahetki tai muu vastaava, jossa voidaan purkaa päivän tunnelmat ja valmistautua tulevaan päivään.

Retken kirjallinen dokumentointi ja osallisuutta tukevat käytännöt

Nuorten osallisuutta ja mukaan ottamista voi toteuttaa myös lastenkotien toimintakulttuuriin kuuluvien, nuorten asioista kertovien päivittäisraporttien kirjaamisen muodossa. Jos kirjaamisen pystyy toteuttamaan kiireettömästi, se on hyvä tilaisuus kuunnella, mitä nuorilla on sanottavanaan itseään koskevista asioista. Raportin kirjaaminen yhdessä nuoren kanssa palvelee osallisuuden toteutumisen perinteistä, mielipiteen selvittämisen näkökulmaa. Tärkeää on, että jos nuoria päätetään osallistaa kirjaamiseen, heidän näkemyksensä tulee kirjata sellaisenaan raporttiin ja ohjaajien mahdollisesti eriävät näkemykset pidetään rinnalla, ei nuorten näkemysten ylikävelevinä ”totuuksina”.

Päivittäisraporttien ohella retken kulusta on hyvä pitää retkipäiväkirjaa, joka toimii pohjana retken jälkeen kirjoitettavalle retkikertomukselle. Nuoret ja aikuiset voivat pitää retkipäiväkirjaa yhdessä, tai joidenkin osa-alueiden kirjaaminen voi olla kokonaan nuorten vastuulla.

Ohjaajien keskinäinen reflektointi ja muutosvalmius

Reflektoidessaan yksilö tulkitsee kokemuksiaan ja käsityksiään suhteessa aikaisempaan tietämykseensä ja ymmärrykseensä. Säännöllisten yhteisön

kokousten ohella ohjaajien keskinäistä kommunikointia ja reflektointia on hyvä ylläpitää myös retkellä. Lastensuojelun sijoitustoimien kohteena olleiden nuorten kritiikki kohdistuu usein sääntöihin ja rajoituksiin, joihin nuoret eivät ole kokeneet voivansa vaikuttaa eivätkä saaneensa asianmukaisia perusteluja rajoituksille (esim. Ekholm 2013). Ohjaajien eriävät näkemykset puuttumisen ja rajaamisen ajankohdista ja tavoista aiheuttavat konflikteja aikuisten ja nuorten välille. Nuorten näkökulmasta tällainen saattaa näyttytyä aikuisten käytöksen ennakoimisen mahdottomuutena. Ohjaajien keskinäinen kommunikointi ja reflektointi yhtenäisistä toimintatavoista nuorten yksilölliset tarpeet huomioiden ovatkin tärkeitä, jotta toimimattomat tavat voidaan tunnistaa ja tilalle pohtia toimivampia menetelmiä. Ohjaajien ryhmädynamiikka voi retkellä heijastua nuoriin, minkä vuoksi nuorten aikuisille epätoivottuna näyttäytyvän käytöksen syitä on hyvä pohtia myös aikuisten toiminnan kautta.

Ohjaajien reflektointihetket varmistavat myös sen, että ohjaajat pysyvät ajan tasalla retkellä tapahtuneista asioista ja esimerkiksi nuorten kanssa sovitusta toiminnan rajoista ja rajattomuuksista. Oman toiminnan reflektointi tulisi nähdä laajemminkin osana lastensuojelullista ammattitaitoa, sillä omien totunnaisten toimintatapojen ja toisaalta muutostarpeiden tunnistaminen on keskeistä vaihtuvissa tilanteissa. Suunnitelmallisuuden ja ennakoimisen painottamisen lisäksi keskeistä onkin säilyttää valmius muuttaa suunnitelmia, sääntöjä, työnjakoa sekä omia toimintatapoja tilanteiden niin vaatiessa, mutta nähdäkseni huolellinen valmistautuminen palvelee myös muutosvalmiutta.

Kohtaamisvalmiudet

Yhteisöllisten retkien muotoutumiseen vaikuttaa yksilöiden persoonat, ryhmädynamiikka, henkilökemiat ja aiemmat yhteiset kokemukset. Vaikka muiden retken osallistujien toimintaa tai käytöstä ei voi ennakoida, voivat ohjaajat pohtia omia valmiuksia kohdata nuoret. Retkillä tarjoutuu monenlaisia paikkoja vuorovaikutukselle, ja on pitkälti valtaa käyttävistä aikuisista kiinni, millaiseksi kanssakäyminen muodostuu.

Retken jälkeen

Purkaminen toiminnan kehittämisen pohjana

Vähintään yhtä tärkeää kuin perusteellinen suunnittelu on huolellinen purkaminen. Ensimmäinen koko yhteisön purkutilaisuus on hyvä järjestää heti lastenkodille takaisin saavuttaessa. Tämän idea on käydä läpi sen hetkiset päällimmäiset tunnelmat ja laskeutua takaisin arkeen. Samoin retkellä olleiden aikuisten on hyvä päättää retki keskinäisen purkuhetken merkeissä. Perusteellisemmat purkutilaisuudet järjestetään, kun jokainen on ehtinyt mielessään käsitellä retken kokemuksia ja merkityksiä. Tilaisuudet järjestetään sekä nuorten kanssa että aikuisten työryhmän kesken, purkuhetket dokumentoidaan kirjallisesti ja seuraavaa retkeä suunnitellaan tilaisuuksissa esiin tulleiden huomioiden pohjalta.

Nuoret tietämisen subjekteina

Aikuisten keskinäinen purkaminen on välttämätöntä, mutta myös retken tunnelmien purkaminen yhdessä nuorten kanssa tulee nähdä olennaisena osana retkiprosessia. Tilanteiden ja tapahtumien merkitykset rakentuvat yksilötasolla, eivätkä aikuiset voi tietää nuorten puolesta, miltä heistä tuntui tai mitä ajatuksia heille heräsi, ja tästä syytä nuorten kanssa tehtävän purkamisen tärkeyttä ei voi sivuuttaa.

Retkikertomus

Retkien jälkeen tehdään kirjallinen retkikertomus, jonka apuna käytetään retkipäiväkirjaa. Retkikertomuksen tarkoituksena on vetää yhteen retken tapahtumat sekä toimia seuraavan retken kehittämisen pohjana purkutilaisuuksien huomioiden ohella. Retkikertomuksesta voi myös tehdä nuoria osallistavan käytännön niin, että aikuisten näkökulman rinnalla kulkee nuorten oma retkikertomus. Tilanteet ja tapahtumat koetaan eri tavoin, jolloin kaikkien osapuolten näkemykset on hyvä kirjata ylös toiminnan kehittämisen tueksi.

Toiminnan prosessimainen kehitys

Valmistautuminen, toiminta ja purkaminen muodostavat prosessin, joka pyörii sykleittäin retkien järjestämisen toimintakulttuuriin ympärillä. Samanlaisen prosessin voi nähdä pienemmässä mittakaavassa rakentuvan myös yksittäisten retkipäivien ympärille; aamulla toimintaan valmistaudutaan, päivällä ohjelma toteutetaan ja illalla päivän kulku puretaan ja kokemuksista oppineina valmistaudutaan seuraavaan päivään.

RETKIPROSESSI KUVIONA

Lähteet

- ALANEN, LEENA (2009) Johdatus Lapsuudentutkimukseen. Teoksessa Leena Alanen & Kirsti Karila (toim.) *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta*. Tampere: Vastapaino, 9–30.
- BELL, MARGARET (2002) Promoting children's rights through the use of relationship. *Child and Family Social Work* 7(1), 1–11.
- COSSAR, JEANETTE & Marian Brandon & Peter Jordan (2014) 'You've got to trust her and she's got to trust you': children's views on participation in the child protection system. *Child and Family Social Work* 21(1), 103–112.
- DIXON, JO & Stein, Mike (2003) Leaving Care in Scotland: The Residential Experience. *Scottish Journal of Residential Child Care* 2(2), 7–17.
- EKHOLM, ELINA (2013) "Mä en olisi tässä nyt". Nuorten kokemusasiatuntijoiden mielipiteitä Helsingin Diakonissalaitoksen intensiivihoidosta. Helsinki: Helsingin Diakonissalaitos.
- ELLONEN, NOORA & Pösö, Tarja (2010) Lapset arvioimassa tutkimuksen etiikkaa – Esimerkkinä uhritutkimus. Teoksessa Hanna Lagström & Tarja Pösö & Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 101. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 192–209.
- EMOND, RUTH (2003) Putting the Care into Residential Care. The Role of Young People. *Journal of Social Work* 3(3), 321–337.
- ENROOS, ROSI & Mäntysaari, Mikko (2017) Sosiaalityön tutkimuksen mielekkyydestä ja missiosta. Teoksessa Rosi Enroos & Mikko Mäntysaari & Satu Ranta-Tyrkkö (toim.) *Mielekäs tutkimus. Näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen missioihin*. Tampere: Tampereen yliopisto, 7–38.
- ERONEN, TUIJA & Laakso, Riitta (2016) *Lastensuojelun laitoshoidon kasvatukselliset ja kuntouttavat orientaatiot ja niiden vaikuttavuus. Tutkimuskatsaus kansainvälisiin tutkimuksiin 2010–2016*. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- ERONEN, TUIJA & Laakso, Riitta (2017) Vaativat tilanteet sijaishuoltotyössä. Teoksessa Rosi Enroos & Mikko Mäntysaari & Satu Ranta-Tyrkkö (toim.) *Mielekäs tutkimus. Näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen missioihin*. Tampere: Tampereen yliopisto, 141–162.
- FLÖJT, ANU (2000) Tunnetko olevasi osallinen eli mitä osallisuus on? Teoksessa Reijo Viitanen (toim.) *Nuorisokasvatus ammattina – interventioita osattoman nuoren arkeen*. Nuorisotutkimusverkosto. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/flajt_anu.pdf. (Viitattu 1.9.2017.)
- GAVENTA, JOHN & Cornwall, Andrea (2001) Power and Knowledge. Teoksessa Peter Reason & Hilary Bradbury (toim.) *Handbook of Action Research. Participative Inquiry and Practice*. London: SAGE Publications, 70–80.

- GORDON, TUULA & Hynninen, Pirkko & Lahelma, Elina & Metso, Tuija & Palmu, Tarja & Tolonen, Tarja (2008) Koulun arkea tutkimassa. Kokemuksia kollektiivisesta etnografiasta. Teoksessa Sirpa Lappalainen & Pirkko Hynninen & Tarja Kankkunen & Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia Metodologiana. Lähtökohdista koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 41–64.
- GRETSCHEL, ANU (2002) *Kunta nuoren osallisuusympäristönä. Nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakenntamisprojektin laadunarvioinnin keinoin*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- HAMARUS, PÄIVI (2006) *Koulukiisaaminen ilmiönä. Yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiisaamisesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- HANHIVAARA, PIIRJO (2006) Maailmaa syleilevä osallisuus – osallisuuden suhde kouluun. *Nuorisotutkimus* 24(3), 29–39.
- HART, ROGER (1992) *Children's Participation. From Tokenism to Citizenship*. Florence: Unicef.
- HEDIN, LENA & Höjer, Ingrid & Brunneberg, Elinor (2012) Jokes and routines make everyday life a good life—on 'doing family' for young people in foster care in Sweden. *European Journal of Social Work* 15(5), 613–28.
- HEIKKINEN, ALPO (2007) *Nuoret lastensuojelun avohuollossa - palvelujen ja menetelmien tarkastelu*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen lastensuojelun kehittämissuunnitelman raportti. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.
- HEIKKINEN, HANNU L. T. (2006) Toimintatutkimuksen lähtökohdat. Teoksessa Hannu Heikkinen & Esa Rovio & Leena Syrjälä (toim.) *Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat*. Helsinki: Kansanvalitusseura, 16–38.
- HONKATUKIA, PÄIVI & Nyqvist, & Pösö, Tarja (2004) Väkivalta koulukodista käsin. Teoksessa Markku Jahnukainen & Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisu 43. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 151–88.
- HOTARI, KAISA-ELINA & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2013) Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 149–64.
- HÄSTBACKA, NOORA (2018) *Monialainen verkostotyö ja koulukiisaaminen – Tapaustutkimus Aseman Lapset ry:n K-O -hankkeesta*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisu 202. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- JAMES, ALLISON & Jenkins, Chris & Prout, Alan (1998) *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity Press.
- JUPP KINA, Victoria (2012) What we say and what we do: reflexivity, emotions and power in children and young people's participation. *Children's Geographies* 10(2), 201–18.
- KENDRICK, ANDREW & Steckley, Laura & Lerpiniere, Jennifer (2008) Ethical issues, research and vulnerability: gaining the views of children and young people in residential care. *Children's Geographies* 6(1), 79–93.
- KIILAKOSKI, TOMI (2002) Johdanto: Lapset ja nuoret kuntalaisina. Teoksessa Anu Gretschel & Tomi Kiilakoski (toim.) *Lasten ja nuorten kunta*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisu 77. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 8–20.

- KIVISTÖ, JAANA (2006) ”Missä mä muuten olisin?” Nuorten kokemukset lastensuojelusta ja muista viranomaispalveluista. Turku: Turun yliopisto.
- KIVISTÖ, JAANA & Hoikkala, Susanna (2014) *Syntymäperheiden ja läheisverkoston kanssa työskentely sijoituksen aikana - Nuorten näkökulma*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- KOIVULA, MERJA (2010) *Lasten yhteisöllisyys ja yhteisöllinen oppiminen päiväkodissa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- KOUVONEN, PETRA (2011) Lasten osallistuminen ammatillisten perhekotien sääntelykäytäntönä. Teoksessa Mirta Satka & Leena Alanen & Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (toim.) *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta*. Tampere: Vastapaino, 205–42.
- KOUVONEN, PETRA (2013) *Participatory Policies and Social Rights in Out-of-Home Placement Services. Negotiated Agencies of Vulnerable Children*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- KRIŽ, KATRIN & Roundtree-Swain, Dakota (2017) “We are merchandise on a conveyer belt”: How young adults in the public child protection system perceive their participation in decisions about their care. *Children and Youth Services Review* 78, 32–40.
- KUULA, ARJA (1999) *Toimintatutkimus. Kenttätyötä ja muutospyrkimyksiä*. Tampere: Vastapaino.
- KUULA, ARJA (2011) *Tutkimuseettikka. Aineistojen bankinta, käyttö ja säilytys*. 2. painos. Tampere: Vastapaino.
- KÄNKÄNEN, PÄIVI (2013) *Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa – kohti tilaa ja kokemuksia*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- LAAKSO, RIITTA (2009) *Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityöstä*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- LAAKSO, RIITTA & Enroos, Rosi (2016) Vieraila ovilla. Lapsen sijaishuoltopaikkaan tulo huostaanotettujen lasten ja sijaishuoltopaikkojen toimijoiden näkökulmasta. *Yhteiskuntapolitiikka* 81(5), 506–15.
- LAPPALAINEN, SIRPA (2006) *Kansallisuus, etnisyyt ja sukupuoli lasten välisissä suhteissa ja esiopetuksen käytännöissä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- LAPPALAINEN, SIRPA & Hynninen, Pirkko & Kankkunen, Tarja & Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (2008) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- LAPSEN OIKEUKSIEN sopimus 1991/60. <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060#idp450334192>. (Viitattu 21.8.2017.)
- LASTENSUOJELULAKI 2007/417 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#L4>. (Viitattu 21.8.2017.)
- LAYDER, DEREK (1993) *New Strategies in Social Research. An Introduction and Guide*. Cambridge: Polity Press.
- LINCOLN, YVONNA S. (2001) Engaging Sympathies: Relationship between Action Research and Social Constructivism. Teoksessa Peter Reason & Hilary Bradbury (toim.) *Handbook of Action Research. Participative Inquiry and Practice*. London: SAGE Publications, 124–132.
- LUNABBA, HARRY (2013) *När vuxna möter pojkar i skolan – insyn, inftytande och sociala relationer*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- MAQUIRE, PATRICIA (2001) Uneven Ground: Feminism and Action Research. Teoksessa Peter Reason & Hilary Bradbury (toim.) *Handbook of Action Research. Participative Inquiry and Practice*. London: SAGE Publications, 59–69.
- MCMILLAN, DAVID V. (1996) Sense of Community. *Journal of Community Psychology* 24(4), 315–325.
- MEYER, ANNEKE (2007) The Moral Rhetoric of Childhood. *Childhood* 14(1), 85–104.
- MORROW, VIRGINIA & Richards, Martins (1996) The Ethics of Social Research with Children: An Overview. *Children & Society* 10(2), 90–105.
- MÖNKKÖNEN, KAARINA (2002) *Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa*. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- PAJU, ELINA (2013) *Lasten arjen ainekset: Etnografinen tutkimus materiaalisuudesta, ruumiillisuudesta ja toimijuudesta päiväkodissa*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- PEKKARINEN, ELINA (2010) *Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 102. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- PEKKARINEN, ELINA (2015) Näkymättömiksi suojellut lapset. Teoksessa Antti Häkkinen & Mikko Salasuo (toim.) *Salattu, hävetty, vaiettu*. Tampere: Vastapaino, 264–300.
- PEKKARINEN, ELINA (2017) 'Mä oon ollu tässä asiakirja muitten joukossa' – Koulukohteista aikuistuneiden kokemuksia lastensuojelusta. Teoksessa Sanna Aaltonen & Antti Kivijärvi (toim.) *Nuoret aikuiset hyvinvointipalvelujen käyttäjinä ja kohteina*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 198. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 173–98.
- PELTOLA, MARJA & Moisio, Jenni (2017) Ääniä ja äänettömyyttä palvelukentillä. Katsaus lasten ja nuorten palvelukokemuksia koskevaan tietoon. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 190. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- PERUSTUSLAKI 1999/731. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P6>. (Viitattu 21.8.2017.)
- PUNCH, SAMANTHA (2002) Research with children. The same or different from research with adults? *Childhood* 9(3), 321–41.
- PÖLKKI, PIIRJO & Vornanen, Riitta & Pursiainen, Merja & Riikonen, Marjo (2012) Children's Participation in Child-protection Processes as Experienced by Foster Children and Social Workers. *Child Care in Practice* 18(2), 107–25.
- PÖSÖ, TARJA (2004) *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista*. Helsinki: Stakes.
- RANTA-TYRKKÖ, SATU (2005) Lihaa ja verta. Etnografisen kenttätöyön ruumiillisuus. Teoksessa Anu Hirsiaho & Mari Korpela & Liisa Rantalaiho (toim.) *Kohtaamisia rajoilla*. Tampere: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 225–246.
- RUCH, GILLIAN & Turney, Danielle & Adrian, Ward (2010) *Relationship-Based Social Work: Getting to the Heart of Practice*. London: Jessica Kingsley Publisher.
- RÄSÄNEN, VILMA & Lipponen, Lasse & Hilppö, Jaakko & Rajala, Antti (2013) Kasautuvaa ja varisevaa vuorovaikutusta: Tutkimus koulun linturekstä. *Kasvatus* 44(2), 138–149.

- SATKA, MIRJA & Alanen, Leena & Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (2011) Johdatus lasten ja nuorten hallinnan kysymyksiin. Teoksessa Mirja Satka & Leena Alanen & Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (toim.) *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta*. Tampere: Vastapaino, 11–28.
- SEKOL, IVANA & Farrington, David P. (2015) Psychological and background correlates of bullying in adolescent residential care. *Journal of Social Work* 16(4), 429–52.
- SHIER, HARRY (2001) Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations. *Children & Society* 15(2), 107–17.
- SMITH, MARK (2015) Therapeutic Residential Care for Children and Youth: Developing Evidence-Based International Practice. *British Journal of Social Work* 45(3), 1073–1076.
- SOIKKELI, MARKKU & Salasuo, Mikko & Puuronen, Anne & Piispa, Matti (2011) *Se toimii sittenkin: kuinka päihdevalituksesta saa selvää*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 116. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- STRANDELL, HARRIET (2010) Etnografinen kenttätyö: lasten kohtaamisen eettisiä ulottuvuuksia. Teoksessa Hanna Lagström & Tarja Pösö & Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 101. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 92–112.
- TERVEYDEN JA hyvinvoinnin laitos (2017) *Lastensuojelu 2016*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <http://www.julkari.fi/handle/10024/135628>. (Viitattu 17.1.2018.)
- THOMAS, NIGEL (2002) *Children, Family and the State. Decision-Making and Child Participation*. Bristol: Polity Press.
- THOMAS, NIGEL & O’Kane, Claire (2000) Discovering What Children Think: Connections Between Research and Practice. *British Journal of Social Work* 30(6), 819–35.
- THOMSON, FIONAGH (2007) Are Methodologies for Children keeping them in their Place? *Children’s Geographies* 5(3), 207–18.
- TOIVONEN, VIRVE-MARIA (2017) *Lapsen oikeudet ja oikeusturva: Lastensuojeluasiat halintotuomioistuimissa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- TOLONEN, TARJA (2001) *Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset*. Helsinki: Gaudeamus.
- TOLONEN, TARJA, & Palmu, Tarja (2008) Etnografia, haastattelut ja (valta)positiot. Teoksessa Sirpa Lappalainen & Pirkko Hynninen & Tarja Kankkunen & Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia Metodologiana. Lähtökohdana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino 89–112.
- TÖRRÖNEN, MARITTA (1999) *Lasten arki laitoksessa – Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- TÖRRÖNEN, MARITTA (2006) Community in a Children’s Home. *Child and Family Social Work* 11(2), 129–137.
- UN COMMITTEE on the Rights of the Child (2009). *Convention on the Rights of the Child*. General comment No. 12 (2009) <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>. (Viitattu 30.8.2017.)
- VANHALA, ANNI (2005) *Paikka ja asiakkuus. Etnografia naisten Asuntolasta*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- WARMAN, ANDREA (2016) Eating well and nurturing others: the role of food in good fostering practice. *Adoption & Fostering* 40(2), 140–52.

Liite: Retkien havainnointimatriisi

Kohtaaminen ja vuorovaikutus

Havainnot/emootiot/kysymykset

Kokoonpanot (ketkä
toimivat yhdessä)
Lukemattomat kohtaamiset
Ruokailu
Liikkuminen
Nukkumaanmeno

Yhteisöllisyys

Tukevat elementit
Estävät elementit
Yhteisön säännöt
Yhteisöllisyyden ja
yksilöllisyyden välinen
jännite

Osallisuus

Toiminnan suunnittelu
Toiminnan arviointi
Ohjaus / neuvot / komennot
Työnjako / askareiden
suorittaminen
Valtasuhteet ja -positiot

Muuta

Ongelmatilanteet ja
niiden ratkaisut
Kiusaaminen
Seurustelusuhteet
Yhteisyydet
Erilaisuudet

Tiivistelmä

Tutkimus käsittelee retkihanketta, joka toteutettiin kahdessa Pelastakaa Lasten erityislastenkodissa vuonna 2017. Hankkeessa pyrittiin yhteisöllisen harrastus- ja retkitoiminnan kautta tukemaan lastenkodissa asuvien lasten ja nuorten yksilöllistä kasvua ja kehitystä sekä hoitavan yhteisön rakentumista. Tutkimuksessa on tarkasteltu, miten retkihanke ilmenee lastenkodin aikuisten ja nuorten sekä vertaisten välisissä suhteissa. Tutkimusaineisto on tuotettu kahdessa erityislastenkodissa, joissa tutkija on osallistunut lastenkotien arkeen sekä syysretkille. Nuorten ja aikuisten sekä vertaisten välisiä kohtaamisia retkillä on havainnointu etnografisella otteella, ja tutkimukseen on haastateltu seitsemää nuorta ja kolmea aikuista. Tutkimuksen keskeisiä käsitteitä ovat *osallisuus* ja *yhteisöllisyys* sekä *kohtaaminen* ja *vuorovaikutus*.

Raportissa kuvaillaan retkihankkeen toteutusta sekä syysretkien rakennetta ja ympäristöä. Retkien aikaisia kohtaamisia ja vuorovaikutusta analysoidaan neljän käsitteen kautta, jotka ovat *yhteensointuva* (Lunabba 2013), *epäviireinen* (Lunabba 2013), *monitulkintainen* ja *mutkaton* vuorovaikutus. Retkien arjesta poikkeavat sosiaaliset ja materiaaliset olosuhteet luovat erityisen areenan osallisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevalle vuorovaikutukselle, mutta poikkeavat olosuhteet saattavat myös estää osallisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevia kohtaamisia.

Yhteensointuvassa vuorovaikutussuhteessa osapuolet pyrkivät neuvottelevan position kautta toisen kokemusmaailman ymmärtämiseen. Retkiolosuhteissa nuorten ja ohjaajien väliset roolit saattavat muuttua, sillä yhteisten ohjattujen ohjelmien kautta nuorten ja ohjaajien on mahdollista asemoitua valtasuhteiltaan tasavertaisempiin asemiin, mikä luo pohjaa yhteensointuvalle vuorovaikutukselle. Epäviireinen vuorovaikutus on kiireää ja konfliktiherkkää, ja tilanteista puuttuu toisen kokemusmaailman ymmärrykseen pyrkiminen. Ennakoitavuuden ja rakenteiden niukkuus voi johtaa väärinymmärryksiin ja tilanteisiin, joissa ohjaajien valta- ja auktoriteettiasema korostuvat. Valta-asemien korostuminen voi ilmetä konfliktisena, epäviireisenä vuorovaikutuksena nuorten ja aikuisten välillä.

Tutkimuksessa havaitaan, että ohjaajien ja nuorten välinen vuorovaikutus on myös monitulkintaista. Tällaisissa tilanteissa osapuolet kokevat vuorovaikutuksen eri tavoin tai tutkija tulkitsee tilanteet toisin kuin

tilanteen osapuolet. Vuorovaikutuksen kokemuksellisuudesta johtuen toisen aseman ymmärtäminen vaatii dialogisuutta, sillä kohtaamisten merkitysten toisin tulkitsemisen mahdollisuus on suuri. Lisäksi retkien aikaisen vuorovaikutuksen havaitaan olevan mutkatonta. Mutkattomat vuorovaikutustilanteet eivät rakennu aktiivisen toiminnan ympärille, vaan kiireettömyyden ja ohjelmattomuuden kautta. Mutkattomissa kohtaamisissa nuorilla on mahdollisuus ottaa tilanne haltuun valitsemalla vuorovaikutuksen muoto ja määrä, ja ohjaajien tehtäväksi jää antaa nuorille tämä tila.

Tutkimuksessa osallisuutta ja yhteisöllisyyttä tarkastellaan käytännön tasolla retkien aikaisissa kohtaamisissa muotoutuvina. Tutkimuksen näkökulman kautta osallisuus on mahdollista tulkita laajemmin kuin vain hallinnollisena, mielipiteen selvittämiseen typistyvänä veloitteena, jossa lasten ja nuorten osallisuuden kokemuksella ei ole merkitystä. Raportin lopuksi esitetään retkitoimintamalli, jossa retkien toteutusta kuvataan osallisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevat sekä estävät kohtaamiset huomioiden.

ASIASANAT: nuoret; sijaishuolto; kohtaaminen; vuorovaikutus; osallisuus; yhteisöllisyys; retket; lastensuojelu

Sammandrag

Jenni Moisio

MÖTEN UNDER UTFLYKTER – DELAKTIGHET OCH GEMENSKAP INOM BARNHEMMENS UTFLYKTSVERKSAMHET

Denna studie behandlar ett utflyktsprojekt som genomfördes 2017 i två av Rädda Barnens specialbarnhem. Syftet med projektet var att genom gemenskaplig hobby- och utflyktsverksamhet stöda den individuella tillväxten och utvecklingen hos barn och unga som bor på barnhem, samt att bygga upp en vårdande gemenskap. I studien granskades hur utflyktsprojektet visar sig i förhållandena mellan barnhemmets vuxna och unga samt i kamratförhållanden. Forskningsmaterialet har producerats på två specialbarnhem där forskaren deltog i barnhemmets vardag och höstutflykter. Möten mellan unga och vuxna och mellan kamrater under utflykterna observerades etnografiskt, och som en del av studien intervjuades sju unga och tre vuxna. Centrala begrepp i studien är delaktighet och gemenskap samt möte och växelverkan.

I rapporten beskrivs genomförandet av utflyktsprojektet samt höstutflykternas struktur och miljö. Mötena och växelverkan under utflykterna analyseras genom fyra begrepp: relation i samklang (Lunabba 2013), ostämdrelation (Lunabba 2013), flertydig och okomplicerad växelverkan. De sociala och materiella förhållandena under utflykterna, som skiljer sig från vardagen, skapar en särskild arena för växelverkan som stöder delaktighet och gemenskap, men de avvikande förhållandena kan också hindra möten som stöder delaktighet och gemenskap.

I trygga relationer där det finns förutsättningar för samklang strävar parterna genom en förhandlande position till att förstå den andras upplevelsevärld. Under utflyktsförhållanden kan de ungas och handledarnas roller förändras, eftersom det genom gemensamma ledda program är möjligt för ungdomarna och handledarna att anta positioner med mer jämlika maktförhållanden, vilket skapar en grund för samklingande växelverkan. Ostämd växelverkan är spänd och känslig för konflikter, och situationerna saknar strävan till att förstå den andras upplevelsevärld.

Bristen på förutsägbarhet och strukturer kan leda till missförstånd och situationer där handledarnas makt- och auktoritetsposition framhävs. Framhävda maktpositioner kan visa sig som konfliktfylld, ostämmd växelverkan mellan unga och vuxna.

I studien observerades det att växelverkan mellan handledarna och ungdomarna även är flertydig. I sådana situationer upplever parterna växelverkan på olika sätt, eller så tolkar forskaren situationerna annorlunda än parterna i situationen. På grund av växelverkans upplevelsebaserade natur krävs dialog för att förstå den andras position, eftersom risken för att tolka mötenas betydelse på olika sätt är stor. Dessutom observeras att växelverkan under utflykterna är okomplicerad. Situationer av okomplicerad växelverkan byggs inte upp kring aktiv verksamhet, utan genom en avsaknad av jäkt och program. I okomplicerade möten har ungdomarna möjlighet att ta kontroll över situationen genom att välja typen och mängden av växelverkan, och det blir handledarnas uppgift att ge de unga utrymme för detta.

I studien undersöks delaktighet och gemenskap på praktisk nivå som något som utformas genom mötena under utflykterna. Genom forskningsperspektivet kan delaktigheten tolkas som något större än en administrativ skyldighet som krymper till att utreda parterers åsikter, där barnens och ungdomarnas upplevelser av delaktighet inte spelar någon roll. I slutet av rapporten presenteras en utflyktsverksamhetsmodell där genomförandet av utflykterna beskrivs med hänsyn till möten som stöder delaktighet och gemenskap samt möten som hindrar dem.

Ämnesord: unga; vård utom hemmet; möte; växelverkan; delaktighet; gemenskap; utflykter; barnskydd

Abstract

Jenni Moisio

ENCOUNTERS DURING EXCURSIONS – INCLUSION AND SENSE OF COMMUNITY IN THE EXCURSIONS ORGANISED BY CHILDREN'S HOMES

This study examines an excursion project, which was carried out at two of Save the Children's special children's homes in 2017. The aim of the project was to support the independent growth and development of children and young people living in a children's home through communal hobby activities and excursions, and to build a nurturing community. This study examines how the excursion project manifests itself in the relationships between the adults and children and between peers at the children's home. The research data has been produced at two special children's homes, where the researcher took part in the everyday life and the autumn excursions of the homes. The encounters between young people and adults and between peers during these excursions were observed in an ethnographic manner, and in addition, seven young people and three adults were interviewed. The key concepts of the study are inclusion and community, as well as encounters and interaction.

The report describes how the excursion project was carried out, and the structure and environment of the autumn excursions. The encounters and interaction during the excursions are analysed through four concepts: attuned (Lunabba 2013), unattuned (Lunabba 2013), ambiguous and uncomplicated interaction. The social and material circumstances of the excursions, which differ from those of everyday life, create a special arena for interaction which supports inclusion and sense of community, but these differing circumstances may also prevent encounters which support inclusion and sense of community.

When secure social bonds exist the parties can reach a state of attunement, that is that they understand each other's world of experience through a position of negotiation. During the excursions, the roles of the young people and residential caretaker may change, as the young people

and residential caretakers are able to take on more equal positions in the power relationship through joint led programmes, and this creates a basis for harmonious interaction. Discordant interaction is tense and sensitive to conflict, and there is no striving to understand the other person's world of experience in this situation. The lack of foreseeability and structures can lead to misunderstandings and situations where residential caretakers' position of power and authority are emphasised. An emphasis on the positions of power can manifest itself as discordant interaction filled with conflict between the young people and the adults.

During the study it was observed that the interaction between residential caretakers and young people is also ambiguous. In these situations, the parties experience the interaction differently, or the researcher perceives situations differently than the involved parties. Because of the empirical nature of interaction, dialogue is required to understand the other person's position, as the risk of interpreting the meanings of encounters differently is great. The interaction during the excursions was also observed to be uncomplicated. Uncomplicated interaction is not built around activities, but is instead based on doing things in an unhurried way and unorganised ways. In uncomplicated encounters the young people are able to steer the situation by choosing the mode and amount of interaction, and it is the residential caretakers' duty to give the young people the space they require for this.

In this study, inclusion and sense of community is examined on a practical level, where they are formed as part of the encounters during the excursions. Through the perspective of the study, inclusion and community can be interpreted in a wider way than simply as an administrative obligation which aims to discover opinions and where children and young people's experiences of inclusion do not matter. At the end of the report an excursion model will be presented, which describes how the excursions were carried out with regard to encounters which support and hinder inclusion and community.

Keywords: young people; foster care; encounters; interaction; inclusion; community; excursions; child welfare

Osallistuminen on yksi perustavimmanlaatuisista lasten ja nuorten oikeuksista.

Kohtaamisia retkillä – osallisuus ja yhteisöllisyys lastenkotien retkitoiminnassa on kuvaus lastenkotien retkihankkeen toteutuksesta. Jenni Moision tutkimusraportti avaa lastenkotien retkillä tapahtuvaa aikuisten ja nuorten vuorovaikutusta ja kohtaamisia sekä niiden kautta rakentuvaa osallisuutta ja yhteisöllisyyttä. Retkitoiminnan merkityksiä tarkastellaan etnografisen havainnoinnin sekä haastattelujen kautta.

Tutkimuksessa tehdään näkyväksi vuorovaikutuksen ja kohtaamisen mekanismeja, joiden kautta osallisuutta ja yhteisöllisyyttä voidaan rakentaa institutionaalisessa suhteessa. *Kohtaamisia retkillä* antaa myös tärkeää tietoa retkitoiminnan kehittämisen tueksi. Raportissa esitellään muun muassa retkitoimintamalli, jota vastaavia palveluja tarjoavat organisaatiot voivat hyödyntää.

Säännöllisellä retkien järjestämisellä voi hyvinkin olla, ja jopa todennäköisesti on, merkitystä ja vaikutusta lastenkodeissa elävien lasten ja nuorten elämän muotoutumiselle.

Nuorisotutkimusverkosto
Nuorisotutkimusseura
ISBN 978-952-7175-62-0
ISSN 1799-9227
KI 37.42

